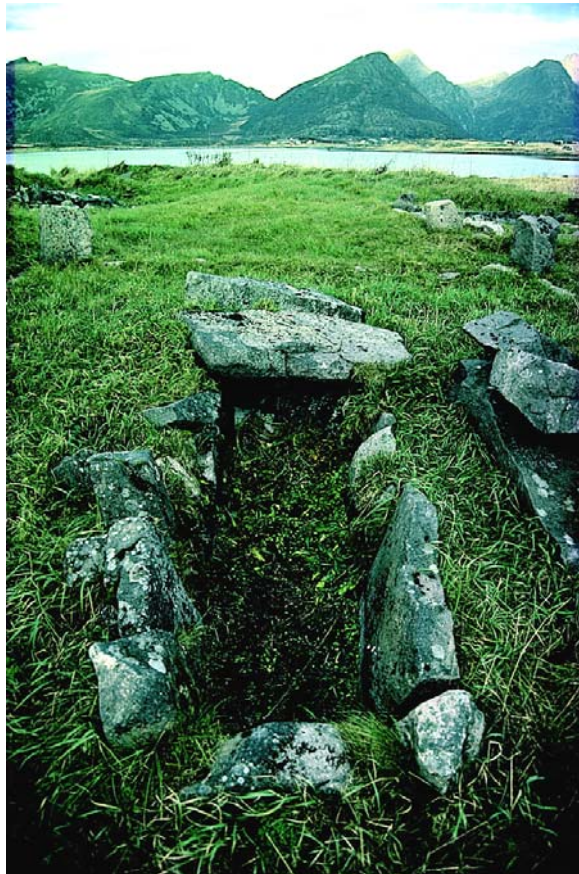

Blandede graver – blendede kulturer?

En tolkning av gravskikk og etniske forhold i Nord-Norge gjennom jernalder og tidlig middelalder.

Inga Malene Bruun

Mastergradsoppgave i arkeologi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Tromsø
Våren 2007

Blandede graver – blandede kulturer?

En tolkning av gravskikk og etniske forhold i Nord-Norge
gjennom jernalder og tidlig middelalder.

Inga Malene Bruun

Mastergradsoppgave i arkeologi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Tromsø
Våren 2007

SAMMENDRAG

Forskning på graver fra jernalder og tidlig middelalder er ikke noe nytt felt i arkeologien. I nordnorsk sammenheng har gjerne innsatsen på området vært rettet mot enten det samiske eller det norrøne materialet. Dette dualistiske bildet har også preget forståelsen av datidens etniske forhold og gravenes kulturelle tilskrivelse. I denne oppgaven stiller jeg spørsmål ved en slik skarp todeling og argumenterer for at de kulturelle grupperingene ikke har vært så adskilte, men både har hatt utstrakt kontakt og påvirket hverandre.

Materialet som behandles er såkalte ”blandede graver”. Med det menes graver som ikke uten videre lar seg etnisk plassere, men bærer med seg elementer fra både samisk og norrøn gravskikk. Jeg har her ikke bare vektlagt gjenstandsmaterialet, men også sett på beliggenhet, morfologi og likbehandling. Fokus er lagt på Nord-Norge i tidsrommet romertid til og med tidlig middelalder. Som sammenligning har også antatt karakteristiske trekk ved samisk og norrøn gravskikk blitt diskutert. Gjennomgangen viser imidlertid at disse ikke er så entydige, men oppviser parallelle og overlappende tradisjoner.

Det interessante er ikke bare å konstatere at kulturelt blandede graver forekommer, men også å se de i en samfunnsmessig kontekst. S sammensatte graver kommer til uttrykk på varierende vis. Jeg argumenterer for at måten de kommer til syne på ikke er tilfeldig, men bunnar i forhold der det materielle har en sentral og grunnleggende rolle for kulturell tilskrivelse. Som følge av kulturmøter og samhandling med andre grupper, kan både materielle trekk og kulturell forståelse forandres og opptre i nye former. Avslutningsvis konkluderer jeg derfor med at et skarpt skille mellom samisk og norrøn kultur ikke reflekterer landsdelens totale samfunnsbilde i jernalder og tidlig middelalder. De etniske forhold har i dette tidsrommet vært mer nyanserte og mangesidige, og hatt rom for hybride grupperinger.

FORORD

Nå som mine dager med studentrabatter og månedlige subsidier fra Statens Lånekasse snart er forbi, er det på sin plass å rette en takk til de som har hjulpet meg på veien. En stor takk går til min veileder og seminarleder Bjørnar Olsen for god oppfølging, inspirerende innspill og nyttig veiledning gjennom hele oppgaveprosessen. Jeg ønsker også å takke de andre ansatte på instituttet for å ha gjort arkeologistudiet til fem interessante og lærerike år.

”Klassen” fortjener en stor takk for et utrolig godt og hyggelig miljø, både på og utenfor universitetet. Jeg har satt pris på eviglange ”kantine-sessions”, Italia-turen og all slags hverdagslig tull. Lykke til, alle dere!

En del personer har gjort en ekstra innsats i forbindelse med denne oppgaven. Tusen takk til Randi for hjelp med kart og til Anne-Mari og Monica for iherdig korrekturlesing i slutfasen. Mari har hjulpet med mange praktiske ting og vært en god støttespiller i frustrerte øyeblikk. Takk til Vesterålen Regionråd for bruk av billedmaterialet.

En spesiell takk går til mamma Gyro, pappa Fred Odin og søster Lina for deres bestandige støtte og interesse, både i mine studier og ellers. Sist men ikke minst vil jeg takke Sam for uvurderlig hjelp i møte med dataverdenens mange uforståeligheter, for tålmodig å høre om oppgaven og for all oppmuntring underveis. Nå er jeg ferdig! ☺

Inga Malene Bruun

Tromsø 13. mai 2007

INNHALDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG	IV
FORORD	VI
INNHALDSFORTEGNELSE	VIII
FIGURLISTE	X
KAPITTEL 1: INNLEDNING	- 1 -
KAPITTEL 2: FORSKNINGSHISTORIE	- 4 -
Nordnorsk gravskikkkforskning generelt.....	- 4 -
Perioden 1830-1924: Amatørarkeologiske undersøkelser og oldsaksfokus.	- 4 -
Perioden 1924-1980: Gravene inn i samfunnsmessige tolkninger.....	- 6 -
Perioden 1980 – i dag: Graver og etnisitet i en større sammenheng.....	- 8 -
Forskning på de blandede gravene.....	- 9 -
Assimilering, samisk infiltrasjon og skifte av etnisitet.	- 10 -
Sosial differensiering, kontakt mellom grupper og kreolisering.....	- 12 -
KAPITTEL 3: TEORIER OM KULTURMØTER OG TING	- 15 -
Etnisitet, kultur og grenser.	- 15 -
En nyansering av bildet.....	- 17 -
Postkolonial teori.....	- 17 -
Hybridisering.....	- 18 -
Tingenes biografi – to make the mute objects speak.	- 21 -
Biografi, identitet, verdi.	- 22 -
En <i>materiell</i> kultur.	- 23 -
Ting og kulturmøter.	- 25 -
KAPITTEL 4: SAMISK OG NORRØN GRAVSKIKK I NORD-NORGE	- 27 -
Samiske graver.	- 27 -
Norrøne graver.	- 30 -
Karakteristiske gravskikker?	- 33 -
Gravgaver.	- 35 -
Gravskikker og kulturell tilhørighet – et normalisert bilde.....	- 39 -
KAPITTEL 5: MATERIALET – BLANDEDE GRAVER I UTVALG	- 41 -
Lekanger, Gildeskål kommune, Nordland (Askeladden 28038).....	- 42 -
Hagbarholmen, Steigen kommune, Nordland (Askeladden 7944).	- 43 -
Bø, Steigen kommune, Nordland (Askeladden 37756).....	- 44 -
Ankenes, Narvik kommune, Nordland (Askeladden 16964 og 67273).	- 46 -
Føre, Bø kommune, Nordland	- 48 -
Helløy, Bjarkøy kommune, Troms (Askeladden 28829).....	- 50 -
Austein, Tromsø kommune, Troms (Askeladden 59763).....	- 51 -
Storslett, Tromsø kommune, Troms (Askeladden 17742).	- 52 -
Balsnes, Tromsø kommune, Troms (Askeladden 57007).....	- 53 -
Engholmen, Karlsøy kommune, Troms (Askeladden 74787).....	- 54 -

Spildra, Kvæningen kommune, Troms.....	- 55 -
Loppasanden, Loppa kommune, Finnmark (Askeladden 27395).....	- 56 -
Ekkerøy, Vadsø kommune, Finnmark (Askeladden 28323).....	- 57 -
Oppsummering.....	- 59 -
KAPITTEL 6: GRAVSKIKK OG GRAVGODS – SAMMENSATTE UTTRYKK...	- 60 -
Geografisk beliggenhet og etniske grenser.....	- 60 -
Morfologi – overlapp.....	- 64 -
...og lokale varianter.....	- 66 -
Likbehandling – parallelle skikker.....	- 68 -
Gravgods – bein, pilspisser, fat.....	- 70 -
...og smykker.....	- 73 -
Oppsummering.....	- 76 -
KAPITTEL 7: SAMER, NORDMENN OG HYBRIDE KULTURER.....	- 77 -
Handel, assimilering og allianser – kategorier for kulturkontakt.....	- 77 -
Et hybrid alternativ.....	- 80 -
Konklusjon.....	- 83 -
LITTERATURLISTE.....	- 85 -

FIGURLISTE

Figur 4.1: Urgrav ved Čiesti/Fugleberget nær Mortensnes, Varanger.....	- 28 -
Figur 4.2: Pulkbegravelse i berget, Kalmepakte, Terna socken, Sverige	- 28 -
Figur 4.3: Gravrøys på Greipstad, Kvaløya, Tromsø.....	- 31 -
Figur 4.4: Gravhaug ved Alstadhaug kirke, Alstadhaug	- 31 -
Figur 4.5: Gravrøyser i Kramvik, Vardø.....	- 34 -
Figur 4.6: Korsformed spenne	- 36 -
Figur 4.7: To ovale spenner og perler	- 36 -
Figur 4.8: Ulike hengesmykker med østlig opphav	- 37 -
Figur 4.9: To østlige ringspenner	- 37 -
Figur 4.10: Pilspisser med trinagulært blad samt pilspisser med tverr og kløyvd egg	- 38 -
Figur 4.11: Klumppiler.....	- 39 -
Figur 5.1: Kart over de 13 lokalitetene som presenteres.....	- 42 -
Figur 5.2: Funn fra Bø-graven, Steigen	- 45 -
Figur 5.3: Et av fatene fra Ankenes, Narvik, samt gjengivelse av et polsk Hansafat	- 47 -
Figur 5.4: En av gravene med oppmurt gravkammer på Føre, Bø.....	- 49 -
Figur 5.5: Lekefisk fra en barnegrav på Føre, Bø.....	- 49 -
Figur 5.6: Smykker fra gravene på Austein og Storslett, Tromsø	- 52 -
Figur 5.7: Pilspisser med kløyvd egg fra Balsnes, Tromsø	- 53 -
Figur 5.8: Funn fra graven på Engholmen, Karlsøy	- 54 -
Figur 5.9: Graven på Spildra, Kvæningen.....	- 56 -
Figur 5.10: Spenner fra graven på Loppasanden, Loppa	- 57 -
Figur 5.11: Smykker fra graven på Ekkerøy, Vadsø.....	- 58 -
Figur 6.1: Hesteformet bronsespenne fra Sør-Arnøy, Gildeskål	- 62 -
Figur 6.2: Perforert bjørneklo fra Føre, Bø.....	- 69 -
Figur 6.3: Sneglehus fra Føre, Bø	- 71 -
Figur 6.4: Beslag fra et irsk relikvieskrin fra Rise, Oppdal, samt en østlig ringspenne med ulltråd fra Unna Saiva, Gällivarre, Sverige	- 74 -

Forsidebildet: En av gravene på Føre, Bø. (Foto: Kultursamarbeidet i Vesterålen).

KAPITTEL 1: INNLEDNING

Før jeg startet på masterstudiet hadde jeg bestemt meg for å skrive en oppgave om gravskikk. Gjennom studiet har både norrøn og samisk gravskikk vakt min interesse, og jeg hadde vanskelig for å bestemme meg for en av disse. Mens jeg funderte over valget, gikk det opp for meg at det i det nordnorske gravmaterialet var registrert en hel del graver som ikke uten videre lar seg tilknytte bare en av disse gruppene. Både ut fra beliggenhet, utforming av graven, behandling av den døde og nedleggelsen av gjenstander kan de kulturelle forbindelsene for en og samme grav peke i flere retninger. Her finnes både det som har vært tolket som norrøne graver med samiske trekk, og samiske graver med norrøne trekk. Det er disse gravene som står i fokus i det videre arbeidet.

Jeg har i oppgaven valgt å omtale denne funngruppen som ”blandede graver”. Med blanding menes her kombinasjoner av materielle elementer og skikker som normalt gir forskjellig kulturell tilhørighet. Blandingene kommer til uttrykk på en rekke måter; som parallelle tradisjoner, overlappende momenter samt adopsjon og tilpasning av fremmede skikker. Ingen kulturelle grupperinger, og heller ikke deres tilhørende gravskikker, kan i utgangspunktet sees som helt ensartede, homogene kategorier. Dette gjelder også de blandede gravene hvor det forekommer lokal variasjon og egne uttrykk. Disse fremtrer med andre ord ikke som en avgrenset funngruppe, men må identifiseres ut fra visse kriterier. Utgangspunktet har vært det som betraktes som karakteristiske trekk ved norrøn og samisk gravtradisjon. I de blandede gravene blir imidlertid en entydig kulturell tilskrivelse forstyrret ved at det forekommer elementer fra begge grupper i ulike og til dels unike kombinasjoner. Dette ledet igjen til et kritisk blikk på selve utgangspunktet. Var samisk og norrøn gravskikk så karakteristisk, normalisert og adskilt som forskningstradisjonen gir inntrykk av? Videre blir det da naturlig å spørre: Hvordan kommer de blandede uttrykk til syne?

Sammensatte graver er ikke bare et nordnorsk fenomen innenfor det som tradisjonelt omfatter det norrøne og samiske kulturområdet. Innen rammene av en masteroppgave, har jeg måtte avgrense materialet og valgt å konsentrere meg om graver fra de tre nordligste fylkene: Nordland, Troms og Finmark. Selv om fokus er lagt på Nord-Norge, er jeg av den oppfatning at de prosesser og blandinger som forekommer her, har relevans for et større geografisk område.

Opprinnelig tenkte jeg å begrense materialet til bare å omfatte vikingtid og tidlig middelalder. Å finne tilstrekkelig materiale fra denne perioden var ikke noe problem, men

etter hvert som arbeidet skred frem ble jeg oppmerksom på tvetydige graver også fra tiden før dette. De blandede trekkene demonstrerte på denne måten også et mer mangfoldig og seiglivet uttrykk enn først antatt. I stedet for bare å konsentrere meg om gravene fra tiden rundt år 1000 har jeg inkludert materiale med datering helt fra eldre jernalder til og med tidlig middelalder. For jernalder har jeg valgt å følge Thorleif Sjøvolds (1962:5) kronologi, da denne virker mest relevant for de nordnorske forholdene. Eldre jernalder forstås her som periodene romertid (ca. Kr.f. – 400) og folkevandringstid (ca. 400 – 600), mens yngre jernalder omfatter merovingertid (ca. 600 – 800) og vikingtid (ca. 800 – 1050). Tidlig middelalder utgjør første del av historisk tid og omfatter perioden ca. 1050-1200. Et sentralt moment har vært å se hvordan dette lange tidsperspektivet har relevans for tolkningen av de blandede gravene.

Det interessante er imidlertid ikke bare å konstatere at blandede graver forekommer, men å se de i en større sammenheng. De mest sentrale problemstillingene for arbeidet har derfor vært: Hvorfor opptrer blandingene, hva betyr de og hvordan kan de belyse forholdet mellom samer og nordmenn? I håp om å kunne besvare spørsmålene har det vært nødvendig å løfte blikket fra den vante todelingen ”samisk – norrøn” og ta på en sterkere brille for å se nyansene i bildet. En regulering av styrken har også vært nødvendig for å kunne betrakte gravene både på nært hold, i et detalj- og individperspektiv, samt på et mer overordnet nivå relatert til samfunnsmessige forhold. De mer detaljorienterte studiene tar for seg gjenstander som er funnet, hvilke historier og assosiasjoner de bærer med seg samt hvordan de forbindes til den døde og kulturelle sammensetninger. Sentrale tanker her er hvordan ting har en biografi og en identitet, samt at de har en grunnleggende og bevarende, men samtidig foranderlig rolle i kulturell forståelse. Mer overordnet sees dette i lys av kulturmøter og hybride sammensetninger.

Et viktig punkt i oppgaven har vært å stille spørsmål ved den rådende kategoriske inndelingen av folkegrupper, i dette tilfellet samer og nordmenn. Selv om disse grupperingene verken er statiske eller homogene, illustrerer og muliggjør benevnelsene en diskusjon av etniske forhold. Problemet er mer hvor uttømmende denne dualismen var for datidens etniske og kulturelle forhold, og hvilke konsekvenser den tilhørende dikotomisering har hatt også for synet på de to grupper den omfatter. Dualismen vil bli problematisert, selv om de to gruppene utvilsomt eksisterte og var forskjellig fra hverandre. Det skal derfor her kort presiseres at begrepene ”norrøn” og ”norsk/nordmenn” oppfattes likt og omfatter den befolkning som i det aktuelle tidsrommet viser kulturell tilknytning til befolkningen lenger sør i Skandinavia. Trekk som boform, jordbruk, gjenstandsutforming og gravskikk, kan betraktes å inngå i det som for eldre jernalders del ansees som et ”germansk” fellesskap. ”Samisk” brukes om

grupper som ikke tilhører dette fellesskapet, som viderefører tidligere tiders fangsttradisjoner og som har andre gjenstander, boform og gravskikk.

KAPITTEL 2: FORSKNINGSHISTORIE

Undersøkelser og studier av graver er ikke noe nytt fenomen i arkeologien. Tvert i mot var denne typen undersøkelser det som lenge hadde størst arkeologisk interesse. Både i Nord-Norge og i landet for øvrig har spesielt jernaldergraver blitt viet stor oppmerksomhet. I dette kapitlet ønsker jeg å se nærmere på noe av dette med fokus på den nordnorske forskningen, som jeg mener på mange måter gjenspeiler det som skjer ellers rundt om i landet. Utvelgelsen av arbeider er basert på hvordan man har forholdt seg til materialet og hvilken informasjonsverdi man har sett i det. Sentralt står tanker om etnisitet og hvordan graver er relatert til etniske grupper. Jeg har også forsøkt å belyse hovedtendensene i forskningen og presentere sentrale og innflytelsesrike representanter for disse. Kapitlet er todelt: Først ser jeg på den generelle forskningshistorien vedrørende jernaldergraver, deretter tar jeg for meg de forskere som har jobbet spesielt med de blandede gravene. Inndelingen i perioder er tilknyttet endringer i forskningsbildet og viktige hendelser i Tromsø museums historie.

Nordnorsk gravskikkforskning generelt.

Perioden 1830-1924: Amatørarkeologiske undersøkelser og oldsaksfokus.

De første nesten 100 årene med arkeologisk virksomhet i Nord-Norge var preget av en stor utgravnings- og registreringsaktivitet, hovedsakelig gjort av ufaglærte, hvor innsamling av oldsaker sto sentralt. Oppmerksomheten ble for det meste rettet mot norrønt materiale og allerede her kan man registrere opphavet til det som skal bli en todelt forskningstradisjon. En forklaring på todelingen kan ligge i fremveksten av de ulike disiplinene der forskning på det samiske gjerne ble forbundet med etnografi, mens det norrøne ble sett som et arkeologisk felt. Denne inndelingen førte til at samisk forhistorie i arkeologisk sammenheng lenge var et neglisjert og nærmest ikke-eksisterende felt, mens for eksempel vikingtidforskning var synonymt med norrøn kultur.

Unntak fantes selvsagt, og svært viktig i så måte var Andreas Georg Nordvis utgravninger av samiske urgraver på Mortensnes og øvrige steder i Varanger. De første undersøkelsene av disse gravene, og dermed også innledningen på den nordnorske gravforskningen, ble igangsatt av Johan Fritzner og Even Saxlund på 1830-tallet. Rundt 1852 kom Nordvi inn i arbeidet og tok etter hvert over undersøkelsene. Nordvi var kjøpmann, opprinnelig fra Mortensnes, men hadde studert arkeologi under zoologi-professor Steenstrup i

København. Etter de første utgravningene henvendte Nordvi seg til Steenstrup og fortalte om graver og funn. Det ble begynnelsen på en omfattende korrespondanse disse to imellom. Nordvi fortsatte utgravningene og sendte ganske detaljerte beskrivelser av blant annet gravskikk og gravgods pr. brev til København. Sammen med dette fulgte i enkelte tilfeller også forsendelser med skjeletter og gjenstander. Ut fra Nordvis brev kan man lese at det ikke var salg og økonomisk vinning som var motivet for arbeidet. Han understreker at materialet bare er til låns:

”Kan kranierne tjene til veiledning, var det mig kjær (...). Med hensyn til disse sager, da sendes de nu foreløbigen til behagelig afbenyttelse, hvilket ogsaa er er tilfældet med oldsagerne, og ønsker jeg dem derfor til sommeren tilbagesendt, da jeg endnu ei vil indlemme dem i nogen samling for det første” (Nordvi 1907, brev datert 29.08.1853).

Selv om Nordvis innsats lå på innsamling av materialet og i liten grad datering eller tolkning, var det interessen for samisk forhistorie som lå til grunn for arbeidet. Etter ca. 1860 ser det ut til at Steenstrup mister interessen for utgravene og kontakten minsker. I tillegg går Nordvis handelssted konkurs. Som følge av dette samt samtidens økende fokus på raseforskning og antropologi, selger Nordvi det meste av skjelett- og gjenstandsmaterialet. Det arkeologiske perspektivet på samisk forhistorie og gravundersøkelser forsvinner med dette ut av interessefeltet og forblir mer eller mindre borte fra faget i godt og vel 100 år (Kleppe 1974:19-25, Schanche 2000:24-34). Tidspunktet dette skjer på er selvsagt ikke tilfeldig ettersom det markerer tilkomsten av en evolusjonistisk og sosial-darwinistisk diskurs som i ledtog med nasjonalismen får stor innflytelse på forskningen.

I 1872 ble Tromsø museum opprettet og de tre første bestyrerne av ”Den Historisk-Antikvariske Avdeling” var Hans Thøger Adolph Winther (1874-1877), Hans Jacob Horst (1877-1880) og Olaus Martens Nicolaissen (1880-1924). Felles for disse var at de hadde jobb som lærere ved siden av museumsarbeidet og at ingen av dem hadde arkeologisk utdanning. Ved museet besto hovedarbeidet i innsamling av oldsaker og registrering av fornminner. Spesielt var interessen rettet mot graver som kunne belyse den norske befolkningens utbredelse, noe som utvilsomt hadde forbindelse med datidens nasjonale strømninger og behovet for en *norsk* historie. I en slik sammenheng kunne gravhaugene sees som levninger etter en norsk befolkning som hadde kulturell tilknytning til sørskandinaviske områder (Holm-Olsen 1988:3, Johansen 1978:25-28). De tre lærerne registrerte til sammen ca. 3500 gravhauger og gravde ut 870 av dem. Til sammenligning ble det de neste 65 årene bare gravd ca. 150 gravhauger (Holm-Olsen 1990:91). Dokumentasjonen av undersøkelsene er relativt sparsom angående gravenes plassering, utforming, materialbruk, utgravningsteknikk og så

videre. I de tilfeller hvor det ble funnet gjenstander er disse grundigere beskrevet, men de ble i liten grad bearbeidet eller videre tolket. På tross av dette gjorde både Winther og Nicolaissen observasjoner basert på materialet og da spesielt angående utbredelsen av den norske bosetningen. I årsberetningen for 1888 skriver for eksempel Nicolaissen at

”De arkæologiske undersøgelser, som i den senere tid er foretagne inden den del af vort fædreland, som i ældre tider kaldtes Haalogaland” viser ”at medens øerne og kyststrækningen saavel i Nordlands som i den søndre del af Tromsø amt har i hedningetiden havt en forholdsvis tæt bebyggelse, har derimod den fastboende befolkning i den nordlige del af sidstnævnte amt været faatalligere og i det væsentlige kun indskrænket til de heldigst liggende pladser paa øerne nær havet” (Nicolaissen 1889:12).

Selv om han her ikke går videre inn i tolkningen av utbredelsen, gjør han en viktig observasjon angående det som fremdeles i dag sees som grensesonen mellom norrøn og samisk befolkning i jernalder.

Perioden 1924-1980: Gravene inn i samfunnsmessige tolkninger.

Fra 1924-1936 var Tromsø museum uten bestyrer ved den arkeologiske avdelingen hvilket resulterte i 12 år med relativt lite feltarbeid. I 1936 ble Gutorm Gjessing ansatt som konservator og Tromsø museum fikk dermed sin første fagutdannede arkeolog. Dette er ikke bare en viktig hendelse i museets historie, men det markerer også en endring i holdningene til arkeologisk materiale. Arkeologisk forskning dreide seg ikke lenger bare om innsamling av oldsaker, men også om å bruke gjenstandene som informasjonskilde om fortidige samfunn. Gravene blir dermed satt inn i en større sosial og økonomisk kontekst. Allikevel er synet på landsdelens etniske forhold like oppsplittet, og norrøn kultur forblir dominerende i forskningsbildet.

Både Gjessing og Anton Wilhelm Brøgger er blant de første som gir sammenfattende tolkninger av den norrøne bosetningen i Nord-Norge. Begge benytter gravmaterialet for å si noe om økonomiske forhold, handel og den norrøne befolkningens opphav. Gjessing argumenterer for at den er innvandret fra Vestlandet mens Brøgger mener den er et resultat av en gradvis utvikling, en teori han senere går bort i fra (Brøgger 1931, Gjessing 1939). Ingen av forfatterne studerer i denne sammenheng samisk forhistorie spesielt, men nevner kontakt med samene og finnskatten som en forklaring på norrøn rikdom og høvdingemakt. Denne måten å betrakte forholdet samer – nordmenn på, hvor samene ikke blir tillagt noen egentlig oppmerksomhet men nevnes i forbindelse med tolkninger av norrøn kultur, skal bli vanlig i

mange kommende arbeider. Gjessing (1935:8) sier imidlertid at overgangen fra stein til jern neppe kan løses uten å ta hensyn til "lappeproblemet" og at spørsmålet er for komplisert til å kunne løses kun ut fra filologiske studier. Man må derfor være "*berettiget til å prøve det arkeologiske stoffets bærekraft*". Igjen ser vi en mer optimistisk holdning til det arkeologiske materialet og bruken av det.

Selv om forskningsbildet endret seg til også å innbefatte tolkninger av større samfunnsmessige temaer, var fremdeles artefaktene sentrale og skepsisen til deres informasjonsverdi absolutt til stede. Det kan blant annet sees i Sjøvolds to bind av "The Iron Age Settlement of Arctic Norway" fra 1962 og 1974. Her gis en sammenfatning av jernalderbosetningens utbredelse og utvikling basert på gravfunn og løsfunn. Bøkene er i stor grad en beskrivelse og oppsummerende analyse av graver og funn, mens bare kortere deler er avsatt til tolkning. De spørsmål som drøftes er hovedsakelig de samme som opptok Brøgger og Gjessing; distribusjon av funn, bosetningsutbredelse, økonomisk tilpasning, innvandringsdiskusjonen og kontakt med andre grupper. Selv om gravenes utforming i noe større grad enn tidligere blir behandlet er fremdeles gjenstandsmaterialet det sentrale. Gravgoods knytter Sjøvold til økonomi og setter mer eller mindre likhetstegn mellom dette og det den døde hadde som levevei (Sjøvold 1974:352). Studien er grundig og omfattende, men tar i liten grad opp nye spørsmål. Sjøvold uttrykker også skepsis til materialet og påpeker at det er mangelfullt. For eksempel mener han at distribusjonskart over de den gang kjente graver, vil være av "*very limited value, probably giving a directly misleading picture of the distribution of such monuments, and being unsatisfactory as a basis for deductions concerning the Iron Age settlement*" (Sjøvold 1974:344).

Utover 1970-tallet dukker det opp arbeider som slår an en ny tone for forskningstemaer. Blant annet får etnisitetsspørsmål økende oppmerksomhet, og enkelte arkeologer henter inspirasjon i Fredrik Barts etnisitetsteori (1969:9-38). I gravsammenheng ser man på stadig flere aspekter ved materialet samtidig som det brukes mer aktivt i tolkninger omkring forhistoriens politiske og sosiale forhold. Dette er medvirkende til at samisk forhistorie på ny kommer inn i faget. En av de som er med på å trekke arbeidet i gang er Else Johansen Kleppe. Basert på egne undersøkelser på Mortensnes ønsket hun å se på det samiske jernaldersamfunnets sosiale organisering. Hun kommer frem til at det har vært stabilt, egalitært og uten et sentralisert politisk styre. Dette begrunnes med likhet, stabilitet og kontinuitet i gravmaterialet og hustuffer gjennom perioden Kr.f.-1700. I den sammenheng blir gravenes oppbygging, størrelse, orientering og plassering tillagt vel så stor betydning som gravgodset (Kleppe 1974:69-72, 99). På tross av kritiske innvendinger (se Reymert 1980:57,

Schanche 2000:83) representerer Kleppe overgangen til en ny forskningstradisjon der samisk arkeologi står sentralt, og hvor gravmaterialet brukes på en bredere og antropologisk inspirert måte.

Perioden 1980 – i dag: Graver og etnisitet i en større sammenheng.

Fra ca. 1980 blir samisk forhistorie tillagt stadig større vekt i den arkeologiske forskningen og kan etter hvert betraktes nærmest som et eget felt. Et svært viktig og inspirerende arbeid for utviklingen av denne retningen var Knut Odners bok ”Finner og terfinner” fra 1983. Her går Odner bort fra spørsmålet om *hvor* samene stammer fra og vrir heller diskusjonen til å gjelde *hvorfor* samisk etnisitet har oppstått. I tillegg settes det søkelys på etniske relasjoner og et mer nyansert bilde der den norrøne befolkningen ikke lenger betraktes som fullstendig dominant. I stedet blir gjensidighet, allianser og vennskap sentrale stikkord for forholdet mellom gruppene. Den etniske forståelsen fortsetter allikevel å være farget av en sterk dualisme der materialet og folkegruppene forstås som *enten* samisk *eller* norrøn.

I løpet av de siste ca. 20 år har gravmaterialet blitt brukt til å si noe om stadig flere sider ved jernaldersamfunnet. Sosial og politisk organisering samt forhold som religion, kosmologi, kjønnsroller, status og kulturkontakter taes opp i tolkninger. At studiefeltet blir bredere bør sees i sammenheng med at også gravmaterialet brukes mer variert enn tidligere. Innen samisk arkeologi gjelder det blant annet Audhild Schanche. Sentralt i hennes forskning står forholdet mellom samer og nordmenn. Dette belyses ikke minst ut i fra en problematisering av grensedragningen av det som tradisjonelt sees som samisk og norrønt område. I den forbindelse vektlegges både utbredelsen og fraværet av norrøne graver, samt økologiske premisser. Dette knytter hun videre til stabilisering av makt mellom høvdingedømmer (Schanche 1986, 1989). Til tross for at Schanche fokuserte på relasjonen samer - nordmenn og trakk slutninger som utfordret mange tidligere forestillinger, forblir det etniske forholdet preget av den tradisjonelle dualismen. I boka ”Graver i ur og berg” (2000) foretar Schanche en grundig studie av samiske graver. Arbeidet er basert på både tidligere og egne undersøkelser med vektlegging av momenter som morfologi, råstoffbruk, typevariasjon, utbredelse og gravgods. Disse aspektene blir så tilknyttet samisk førkristen religion, ritualer og verdensforståelse samt symbolikk og metaforer tilknyttet dødsforestillinger. Her er det altså det religiøse og rituelle, samt det faktum at dette er menneskers gravsted, som er det sentrale og som danner grunnlag for videre slutninger til samisk samfunn. Også i dette

arbeidet vektlegges kontakt mellom gruppene, men fremdeles ligger den etniske todelingen til grunn for tolkningene.

Et bredt perspektiv på gravmaterialet finner man også hos Ingegerd Holand, men da i forbindelse med norrøne jernaldergraver i Nord-Hålogaland. Holand (1989) gjennomgår i en detaljert analyse ulike sider ved materialet. I motsetning til mange tidligere arbeider vier hun oppmerksomhet også til de udaterte gravene og forsøker å angi en alder i hovedsak basert på morfologi. I tillegg foretar hun en rekke analyser og statistiske beregninger for utbredelsen av forskjellige gravtyper og gravgods sett i forhold til geografiske regioner, samt relaterer de ulike aspektene til samfunnsmessige endringer. I den forbindelse bruker hun gravmaterialet til å studere forholdet mellom kjønn og gravlegging, hvilke sosiale grupper som gravlegges, hvordan dette endres utover i perioden og hvordan det kan ha vært tilknyttet ritualer som forfedrekult og ættemarkering (Holand 1989:180-181).

Som denne gjennomgangen viser har gravforskningen i Nord-Norge vært et felt med stor aktivitet fra både arkeologer og amatørarkeologer. Avhengig av de involverte personenes bakgrunn, og ikke minst de rådende tankene innen faget og i samtiden, har både selve gravundersøkelsene, synet på gravene og deres informasjonsverdi forandret seg. Fra nesten utelukkende å konsentrere seg om oldsakene har man gått over til å studere også andre aspekter som morfologi, plassering, utbredelse med mer. Dette er igjen brukt til å si noe om landsdelens bosetningshistorie, sosiale, politiske, økonomiske, religiøse og ikke minst etniske forhold.

Forskning på de blandede gravene.

I denne andre delen av kapitlet ønsker jeg å se nærmere på forskning omkring de blandede gravene. Det er et felt det er gjort betraktelig mye mindre på enn gravforskning generelt, og studier av blandede graver har for de aktuelle forskerne bare utgjort en liten del av deres totale arbeid. Omtalen av disse gravene bærer også ofte preg av at de betraktes som "uregelmessigheter" som ikke uten videre lar seg forklare, men som allikevel er så markante at de bør kommenteres. Siden det ikke så mange som har jobbet med problematikken er det vanskelig å utpeke felles trender og rådende retninger. Noen fellestrekk finnes imidlertid, blant annet oppmerksomheten på at det eksisterer graver som er etnisk vanskelig plasserbare og at den sterke dualismen samisk – norrøn ikke alltid er så tydelig. Noe som imidlertid skiller forskerne er i hvilket omfang de bruker dette materialet til å si noe om forholdet mellom gruppene. Til en viss grad kan arbeidene deles inn i to grupper; de som går

lite utover en kort tolkning av de blandede gravene og de som behandler disse videre og ser dem i et større perspektiv.

Assimilering, samisk infiltrasjon og skifte av etnisitet.

I tolkningen av de blandede gravene går flesteparten av forskerne lite utover det å se tvetydigheten som resultat av handel, giftemål på tvers av gruppene eller at man generelt ble påvirket av hverandres skikker. De tar i liten grad opp spørsmål som hvorfor dette skjer, hva det kan bety og hvilken relevans det har hatt for gruppene? Et annet fellestrekk er at man gjerne forsøker å knytte gravene til én av gruppene selv om de inneholder elementer fra begge. På litt ulikt vis blir det sett på hvilke etniske trekk som er mest dominerende, noe som igjen avgjør om gravene bør tolkes som hovedsakelig samiske eller norrøne.

En av de som har hatt et slikt perspektiv på gravene er Per Kyrre Reymert. Reymert (1980) tar i sin magistergradsavhandling opp tematikken arkeologi og etnisitet for perioden 800-1200 i Nord-Troms og Finnmark. I analysen av materialet deler Reymert gravene inn i tre grupper basert på gravform, likbehandling og gravgods. Disse kategoriene kaller han den "runde", "trekantede" og "firkantede" gravskikk (Reymert 1980:103-113). Ikke før i avhandlingens siste del knytter han gravtypene til de etniske grupper som er hovedtemaet for arbeidet. De "runde" gravene tilsvarer norrøne røyser/hauger eller flatmarksgraver, de "trekantede" samiske begravelser i berg og ur mens de "firkantede" er Assebaktegraver. Denne siste typen har i ettertid blitt omdiskutert og man har stilt spørsmål ved om det kan være snakk om ildsteder og ikke graver (Storli 1994:59-60). Reymert konsentrerer seg imidlertid mest om de to første typene samt graver han ser som en blanding av disse to. Disse gravene har elementer fra forskjellige typer gravskikk og/eller gjenstander fra mer enn en etnisk gruppe. Flere av de blandede gravene ligger i Malangen-området og Reymert forklarer dem som et resultat av *"handel eller av at de ligger i et område der to gravskikker er kommet i kontakt med hverandre"* (Reymert 1980:126). I den videre behandlingen forsøker han til en viss grad å finne ut om hovedtendensen er "rund" eller "trekantet", altså å finne hva som er det dominerende etniske trekket. Dette er ikke alltid like åpenbart og spesielt én grav er *"et ordentlig blandet funn der det er vanskelig å si hva som er blandet med hva"* (Reymert 1980:127). Utover dette foretar ikke Reymert noen videre tolkning av gravene.

Som ett av svært mange forskningsfelt har Povl Simonsen også behandlet de blandede gravene. Han knytter dem til en av gruppene, hvor de fremmede trekkene betraktes som tegn på "assimilering" inn i den andre gruppen. De tvetydige gravene rundt Tromsø sees i sammenheng med grensedragningen mellom norsk og samisk befolkning som Simonsen

mener er basert på økologiske premisser for jordbruk. Han forklarer de ”kulturblandede funn” ved at den norrøne befolkningen i vikingtid ekspanderte nordover og passerte det som lenge ble sett som nordgrensen for åkerbruk. For å klare seg her ”måtte nybyggerne tilegne seg et delvis samisk levevis. Det er dog neppe tale om noen fysisk folkeblanding” (Simonsen 1990:580). Simonsen knytter altså gravfunnene til en økonomisk tilpasning som han igjen kobler til kulturell tilhørighet. I stor grad setter han likhetstegn mellom jordbruk og den norrøne befolkningen, mens jakt og fangst er synonymt med samiske samfunn. Ved overgangen til en ny, eller delvis ny økonomi, ble ikke de norrøne ansett som ordentlige bønder og da heller ikke ordentlige nordmenn. Også i Nordland finnes det noen etnisk vanskelig bestembare graver. Disse, spesielt de på ytterkysten, knytter han til å være rester etter ”bortsprengte folkesplitter, forskjellige i etnisk og fysisk henseende fra bondefolket” (Simonsen 1990:586). Med andre ord mener han at disse opprinnelig var samiske, men etter dominans av den norrøne befolkningen har de gradvis blitt ”assimilert” inn i norsk kultur. Simonsen presenterer kort en rekke teorier om hva som kan ligge bak det blandede gravuttrykket, men noen videre tolkning om hvorfor man tar opp elementer fra den andre gruppens kultur og gravskikk eller hva betydningen har vært, kommer han ikke inn på.

På 60-tallet undersøkte Gerd Stamsø Munch to gårder fra vikingtid/tidlig middelalder i Beiarn og Misvær i Sør-Salten. Et av hennes hovedspørsmål var å finne ut i hvilket kulturmiljø funnene hører hjemme, noe som igjen gjorde at hun støtte på ”problemet samisk – norsk” (Stamsø Munch 1967:114). Hovedvekten av materialet tolkes som norsk, men med en del samiske innslag. Osteologiske analyser viser også at jakt og fangst, en næringsvei som ofte forbindes med samer, har vært viktig. Ut fra materialets noe uvanlige sammensetning argumenterer Stamsø Munch for at vi her ser spor etter ”en norsk bosetning med tydelig samisk infiltrasjon” (Stamsø Munch 1967:117). Tankegangen om å finne hovedtendensen i materialet, for så og etnisk plassere det, kan også spores i hennes arbeider på de blandede gravene. I to korte artikler behandler hun fire slike graver. Her står gjenstandsmaterialet i fokus, men hun kommer også inn på gravkonstruksjonene og tingenes plassering i graven. Alle de fire gravene er rike kvinnegraver og hun foreslår en tolkning hvor de døde har samisk opprinnelse, gjerne fra de øvre sosiale lag, og blir inngiftet i den norrøne eliten. Det kan imidlertid også være snakk om gavebytte eller at skikkene påvirket hverandre (Stamsø Munch 1993:137, 1994:36). Et interessant moment ved Stamsø Munchs tolkninger er at hun trekker inn ulike aspekter som kjønn, sosiale og politiske forhold. Dette gjøres imidlertid bare helt kort og tolkningene blir ikke videreført. Hun går for eksempel ikke nærmere inn på årsakene til blandingen eller hvorfor man lar seg påvirke og ”infiltreres” av hverandres skikker.

Som mye av forskningshistorien viser kan man i arbeidet på jernaldergravene spore en dualistisk etnisitetsforståelse der fokus har vært rettet mot enten det norrøne eller det samiske. I de tilfeller hvor det finnes elementer fra begge grupper har man forsøkt å identifisere etniske hovedtrekk. Som en av få nevner Anne-Karine Sandmo (1994:149) muligheten for at også andre folkegrupper, deriblant finske, har vært til stede i Troms i jernalder. Dette er ikke en teori hun går videre inn på, men hun tar her opp et viktig poeng som har blitt oversett i en rekke forskningsarbeider. Sandmo ser på noen av de blandede gravene rundt Tromsø og påpeker at disse ligger i grensesonen mellom det samiske og finske kjerneområdet i nord og øst, og det norrøne samfunnet i sør. Gravene forstår hun som resultat av kontakter og slektskapsbånd til omkringliggende samfunn. Videre tolker hun det til at man har vært åpen for innflyttere som det ikke har vært nødvendig å markere avstand til (Sandmo 1994:186-187). Uten å gå grundig inn på det foreslår Sandmo muligheter for økt makt, materiell velstand og deltakelse i handel som årsaker til den flertydige gravskikken. Gravene kan da være et uttrykk for personer, i hovedsak samer, som av slike årsaker har valgt en ny etnisk tilhørighet i hvert fall utad i møtet med andre grupper (Sandmo 1994:194). Selv om Sandmo ikke går i dybden på dette, og selv om flere av hennes teorier ikke skiller seg vesentlig fra andre forskerers, berører hun her et punkt som i ettertid har blitt tillagt større oppmerksomhet. Etnisitet, og blanding av denne, forstås ikke lenger bare som noe man er passiv mottaker av og som en nærmest naturlig følge av ”assimilering”, ”innfiltrasjon” og ”påvirkning” i områder hvor ulike grupper møtes.

Sosial differensiering, kontakt mellom grupper og kreolisering.

Som jeg nevnte ovenfor bærer mange tolkninger av de blandede gravene preg av å være korte forslag på hvorfor man finner flertydige gravuttrykk. I de fleste tilfeller forklares gravene ut fra premisset om at det har eksistert to grupper, samer og nordmenn, og at det i grensesonene oppstår varianter av de ulike skikkene som følge av gjensidig påvirkning, økonomisk tilpasning og handelsforbindelser. Selv om gravene inneholder elementer med tilknytning til begge grupper, har man ofte valgt å fokusere på hovedtendensen i materialet for så å knytte det til en av dem. Mange av de samme tankene finnes fremdeles i nyere og mer omfattende studier, men argumentasjonen er bredere og gravene blir satt inn i et større samfunnsbilde. Spesielt har forholdet mellom og innad i gruppene vært gjenstand for interesse, og forskerne har i ulike grad fjernet seg fra det noe stereotype, statiske, homogene og dualistiske bildet som har preget mye av den tidligere forskningen.

En av de som har jobbet mest med de blandede gravene i Nord-Norge er Inger Storli. Gravstudiet inngår bare som en del av et større arbeid på samiske boplasser, men brukes som et ledd i argumentasjonen om et sosialt og næringsmessig stratifisert samisk samfunn med tette forbindelser til norrøne høvdingedømmer (Storli 1994:105). I den forbindelse ser hun nærmere på 14 av de blandede gravene. Alle disse oppfattes som norrøne, til dels svært rike og med et innhold av østlige smykker. Sju av gravene argumenterer hun for at klart kan defineres som kvinnegraver, en er en mulig kvinnegrav, fem er uvisse mens bare én er en sikker mannsgrav (Storli 1994:114). Disse settes så i samband med funn av norrøne smykker og kvinnegraver fra samisk område i Nord-Sverige. Dette tolker hun som at samiske kvinner har blitt gravlagt i et norsk miljø mens skandinaviske kvinner har blitt gravlagt i et samisk miljø (Storli 1994:115). Hennes forklaring er at

”enkelte grupper samer (...) var en integrert part i det redistributive økonomiske systemet som preget det nordnorske høvdingesamfunnet. Sementering av allianser og samarbeid gjennom inngifte var et sentralt element i den norrøne kystkulturen. Det kan derfor ha vært naturlig å etablere slike forbindelser også med de samiske samarbeidspartnerne (Storli 1994:115).

Hun foreslår også en alternativ, men lignende forklaring basert på opplysninger om konedeling som skal ha funnet sted i samiske samfunn. Her skal mannen ha stilt sin kones seksualitet til rådighet til de han ønsket å inngå eller opprettholde et samarbeid med. Dette skal igjen ha blitt ledsaget av et gavebytte, noe som kan forklare de blandede smykkene (Storli 1994:115-116). I begge tilfeller vektlegger Storli samarbeid mellom gruppene, men bare mellom de øvre sosiale lag. Fokus blir også lagt på kjønnsroller og økonomi. Selv om hun er opptatt av at gruppene er sammensatte og at det er sterke forbindelser på tvers av disse, holder hun seg til oppdelingen norrøn – samisk. Hun klassifiserer for eksempel gravene som norrøne men sier at den døde har vært samisk. Dette er hovedsakelig gjort på grunnlag av gravgodset, mens momenter som morfologi og beliggenhet i liten grad diskuteres.

Til sist i dette kapitlet vil jeg nevne Jostein Bergstøl og hans forskning på blandede graver i Østerdalen. Selv om disse gravene ligger i en annen kontekst enn de nordnorske har de allikevel fellestrekk, og ikke minst er Bergstøls tolkning av dem interessant. Gravene kalles gjerne ”fangstmarksgraver” og er å finne i fjell- og skogsområder i innlandet av Trøndelag, Hedmark, Oppland, Härjedalen og Dalarna. Morfologisk sett ligner de norrøne begravelser selv om de varierer noe. Mye av gravgodset er også av typisk norrøn karakter, men med en del innslag av gjenstander som man ellers finner i samiske og østlige områder (Bergstøl 2003:53, 2004:12). Siden gravene gir et flertydig inntrykk har forskningen her som i

nord vært preget av å knytte dem til en etnisk gruppe. Det har vært diskutert hvorvidt gravene bør relateres til fangstfolk av germansk opprinnelse eller om de er levninger etter en samisk befolkning (f.eks Odner 1983:111-113, Zachrisson 1997:195-197). I sin tolkning ser Bergstøl på gravene i forhold til andre kulturminner, økonomi og relasjoner mellom folkegrupper. Gravene ligger i et miljø rikt på vilt i nærheten av en rekke store fangstgropsystemer, og blant gravgodset er det funnet et stort antall fangstredskap. Fangst ser derfor ut til å ha vært den sentrale næringsveien. I disse jordbruksmessig marginale områdene er det imidlertid også funnet åkerterasser hvor man har dyrket rug og lin. Dette jordbruket må ha hatt liten økonomisk betydning og Bergstøl mener det bør forstås som et symbolsk signal til andre folkegrupper (Bergstøl 2003, 2004, 2005). Han argumenterer for at gravene vanskelig kan la seg knytte til en enkelt av de to tradisjonelt definerte kulturelle gruppene. Tvert i mot tyder det sammensatte gjenstandsmaterialet, gravform og økonomisk tilpasning på at det her er snakk om en fangstgruppe med kontakter både til samiske samfunn og norrøne bondesamfunn, men som selv ikke tilhører en av disse.

”I argue that these hunter-gatherers developed a creolised identity, different from both the Norse farmers and the Saami further north. The hunting-ground burials make references to both Saami and Norse culture and may be seen as an example of this creolisation” (Bergstøl 2004:18).

Fangstmarksgravene tolkes dermed som et resultat av kulturblanding hvor kulturelle trekk blir fjernet fra sin opprinnelige kontekst for så og settes sammen med elementer fra en annen kultur. Samlet kan det ha ledet til en identitetsdannelse med nye kulturelle uttrykk. Dette synet legger til grunn en forståelse hvor identitet, etnisitet og kultur ikke sees som uforanderlige størrelser, men hvor de kan være skiftende avhengig av situasjon og kontakter. Tolkninger som denne og Storlis er en videreutvikling av mye av den forskningen som fant sted på 1980-tallet. Forskjellen er imidlertid at mens man da ofte låste seg til den etniske todelingen, velger man her å splitte denne og å trekke det tvetydige aktivt inn i tolkningen av samfunnsmessige forhold.

Tolkninger med en vinkling som det Bergstøl fremholder har ikke vært presentert spesifikt for det nordnorske gravmaterialet. Beslektede teorier har imidlertid blitt diskutert for andre deler av jernalder- og middelaldermaterialet, for eksempel metalldepotene, og for landsdelens samfunnsforhold mer generelt. Det har også vært et økt fokus på forholdet og kontakten mellom gruppene i stedet for å se mer eller mindre isolert på de enkelte kulturene (Hansen & Olsen 2004, Spangen 2005). Dette har ført til at dikotomien samisk - norrøn i den senere tid har blitt utfordret.

KAPITTEL 3: TEORIER OM KULTURMØTER OG TING

I min oppgave er blandede graver utgangspunktet for å si noe om kulturelle og etniske forhold i jernalder og middelalder. Teorier omkring *kulturmøter*, *etnisitet*, *kultur* og *grenser* blir dermed relevant. I mange sammenhenger blir allikevel kategorier som nettopp etnisitet og kultur for overgripende og enkle til å kunne gi en adekvat forståelse av samfunn og samfunnskontakt. For å kunne nærme meg den kompleksiteten som mange ganger preger kulturelle møter, mener jeg tanker om *hybridisering* kan være et gunstig utgangspunkt. I forhold til min oppgave vil det være fruktbart for nyanseringen av det statisk todelte bildet som har preget forståelsen samisk – norrøn og dermed tolkningen av de blandede gravene.

For å kunne si noe om forhistoriske kulturelle og etniske forhold er det arkeologiske materialet av stor betydning. Jeg har i den sammenheng valgt å se på *tingenes biografi og identitet*. Vesentlig her er at ikke bare mennesker, men også ting, har livsløp. Disse er imidlertid gjensidig forbundet på ulike og varierende måter. Basert på en slik gjensidighetstanke, kan heller ikke kultur og ting sees som separate enheter. Jeg ønsker dermed å argumentere for at materialitet har en dannende, grunnleggende og stabiliserende rolle i identitetsskapning og for kulturkontakt.

Etnisitet, kultur og grenser.

Det moderne etnisitetsbegrepet bygger i all hovedsak på tanker fremsatt av Fredrik Barth i boka "Ethnic Groups and Boundaries" (1969). Før dette, i den grad begrepet etnisitet ble brukt, hadde man forstått det mer eller mindre synonymt med "folk", "kultur" og "rase". Disse ble gjerne sett som biologiske, adskilte og stabile enheter med egne karakteristikk som man mente kom til syne blant annet gjennom språk og materiell kultur (Hansen & Olsen 2004:18-19). Barth (1969:9) stiller seg kritisk til et slikt syn og påpeker at det er via kontakt med andre grupper at etniske og kulturelle trekk vokser frem og ikke som et resultat av geografisk eller sosial isolasjon. Han mente man til da hadde fokusert for mye på hva som skjer innad i grupper i stedet for å se hva som skjer mellom dem. Det er nettopp ved kulturelle møter at grupper blir oppmerksomme sin egenart og forskjellighet til andre, som igjen kan føre til et skarpere skille mellom "dem" og "oss". I kraft av dette utvikler det seg også såkalte etniske markører. Det kan være åpenbare signaler som klesdrakt, språk, boligform og livsstil, men det kan også være mer verdirettede aspekter, som moralsk syn. Hva som vektlegges vil variere fra gruppe til gruppe, endres over tid og i betydelig grad være situasjonsbetinget

(Barth 1969:14). Et slikt perspektiv på etnisitet innebærer også at det for grupper/individer er mulig å endre etnisitet og/eller tilnærme seg hverandre dersom det skulle fremstå hensiktsmessig (Barth 1969:22-25). Denne relativt store graden av situasjonalitet, fleksibilitet og valgfrihet angående etnisk tilhørighet frigjorde etnisitetsdebatten fra essensielle konseptualiseringer med utgangspunkt i kategorier som rase, folk og kultur. Allikevel har den i den senere tid blitt kritisert fra ulikt hold. Det er påpekt at ens etniske identitet nok er foranderlig, men at det kan være en tidkrevende prosess. Når man hele livet ubevisst tilegner seg kunnskap og verdier som virker naturlige og som taes for gitt, blir denne kunnskapen et sentralt element i ens etniske identitet. Ved møte med andre kulturer kan disse elementene bli utfordret og man må ta stilling til egen og andres måte å gjøre ting på. Denne prosessen kan føre til at kunnskapen får et eksistensielt preg i form av å markere tilhørighet, trygghet og makt, noe som gjør den, og dermed etnisitet, vanskelig foranderlig (Bergsvik 2004:10, Hansen & Olsen 2004:36-37).

På lik linje med at oppfatningen av etnisitet har utviklet seg, har også synet på grenser blitt endret. I tråd med den statiske og oppdelte forståelsen man hadde av etniske grupper ble grenser sett som lite kryssbare barrierer. Ofte har disse blitt tolket som territoriale markører mellom relativt homogene grupper, hvor den ene siden gjerne ble forstått som dominerende i forhold til den andre (Lightfoot & Martinez 1995:473). Dette passet bra til et syn hvor etnisitet ble koblet til isolasjon og lukkede enheter. Arkeologisk forventet man dermed at gruppers identitet skulle fremtre i det arkeologiske materialet og at grensene mellom gruppene skulle vises som mønstre i materiell kultur (Hodder 1979:446, Lightfoot & Martinez 1995:479). Til grunn for et mer moderne syn på grenser ligger igjen Barth og hans tanker om at det er nettopp i grenseområdene at viktige kulturelle og etnisk definerende prosesser finner sted, og da ikke ved at grensene er ukryssbare men ved at de er sentrale for interaksjon mellom gruppene. Grenseområder sees som dynamiske soner for samhandling som er under stadig utvikling og hvor kulturkontakter av forskjellig art kan finne sted (Hodder 1979:447-448, Rice 1998:47). Grenser trenger heller ikke å være tilknyttet geografiske territorier, men kan omfatte det mer ikke-konkrete som kulturelle, språklige, politiske og kosmologiske aspekter (Rice 1998:51).

Hvordan grenser oppfattes har sammenheng med hvem som ser. I en gruppe finnes det en rekke aktører med ulike erfaringer og interesser som har innvirkning på hvordan man forholder seg til grenser (Lightfoot & Martinez 1995:482). For å kunne fange opp denne variasjonen i forskningen har det blitt foreslått å studere grenser på ulike nivåer; Man bør se på det ut fra en makroskala med vekt på det overgripende og strukturerende, samtidig som

man prøver å fange opp det mer individuelle ut fra en mikroskala (Lightfoot & Martinez 1995:477). I ettertid har det blitt rettet kritikk både mot bruk av multiskala og hvorvidt dagens grensesyn skiller seg vesentlig fra tidligere oppfatninger (f.eks Rice 1998:58). På tross av dette har debatten satt fokus på grupper på *begge* sider av grensene og hvordan forholdet er en prosess og ikke alltid en utvikling med opphav hos en dominerende part. Dette er utgangspunktet for den postkoloniale teorien hvor blant annet hybridbegrepet er sentralt.

En nyansering av bildet.

Postkolonial teori.

Som resultat blant annet av begrepsnyansering relatert til kulturkontakt, har det blitt nødvendig å finne nye vinklinger for å fange opp det mangfold som har eksistert. En bevegelse som har inspirert blant annet arkeologien i så måte er postkolonial teori. Denne orienteringen kritiserer det bildet vestlig vitenskap har skapt av tidligere koloniserte samfunn. Ofte har forholdet mellom kolonistene og de koloniserte blitt fremstilt som en dikotomi bestående av to homogene grupper, hvor de koloniserte alltid innrettet seg etter de mektige og autoritære kolonistherrene. Etter hvert har man innsett at forholdet var mer nyansert og komplekst. I disse samfunnene fantes, og finnes, personer som ikke så lett lar seg tilknytte verken den ene eller andre gruppen (for eksempel barn av innfødte og vestlige, eller vestlige som er født og oppvokst i koloniserte land). Sentralt i postkolonial teori står det å bryte opp og nyansere stereotype kategorier av de involverte kulturene og forholdet mellom disse. Det innebærer også i større grad å *se* individene og ikke bare overordnede grupper, i tillegg til at marginaliserte parter skal slippe til. Man ønsker å vise alternative historier "from below" der de som vanligvis ikke vektlegges blir gitt oppmerksomhet (Bhabha 1995a: 33-34, 1995b:206-207, van Dommelen 2002:123-126, 2006:108).

I en nyere kritikk argumenterer Peter van Dommelen (2006:109) for at postkolonial teori har fått for lite og snevert gjennomslag i arkeologien. I de tilfeller der postkolonial teori har blitt brukt, har det materielle i stor grad blitt oversett. Van Dommelen ønsker å vise hvordan materiell kultur og postkolonial teori kan kaste lys over hverandre. Det materielle kan blant annet synliggjøre en annen virkelighet enn den som kommer til uttrykk gjennom tekst, arkitektur og kunst, som han bruker som eksempler. I tillegg gir det gode muligheter for å komme nærmere inn på de alternative historiene, de marginaliserte gruppene samt vise hvordan disse og andre grupper ikke er homogene og statiske, men at det forekommer blandinger og hybridisering (van Dommelen 2006:112-120).

Hybridisering.

For å illustrere en kulturforståelse hvor endring og bevegelse står sentralt samt sette fokus på kulturelle blandinger, har man tatt i bruk begreper som *hybridisering*, *kreolisering*, *third space*, *diaspora* og *synkretisme*. Uttrykkene stammer fra ulike fag og har opprinnelig forskjellig betydning som gir ulik assosiasjon. I en samfunnsvitenskapelig sammenheng reflekterer de imidlertid omtrent det samme. Jeg velger her å bruke begrepet ”hybridisering”. Det er mest for enkelhets skyld og skal ikke forstås som at det innholdsmessig skiller seg vesentlig fra de beslektede begrepene.

Ordet ”hybrid” kommer opprinnelig fra biologi og botanikk og en diskusjon om arter og raser. En hybrid ble sett som en krysning mellom to arter. Utover 1800-tallet gikk diskusjonen fra hovedsakelig å gjelde dyr og planter til også å inkludere blanding av menneskelige raser. Det ble debattert hvorvidt mennesker ikke bare skulle deles i raser, men muligens også forskjellige arter. En av hovedproblemstillingene var om rasemessig blandede mennesker kunne få fruktbart avkom, og i tilfelle hvor levedyktige og gode fremtidsutsikter de hadde (Young 1995:6-8). Etter hvert dreide debatten til også å omhandle hybride grupper og kulturer, men fremdeles sto levedyktighet og fremtidsprognoser sentralt (Young 1995:18). Hybridbegrepet ble og tatt opp i språkforskning der det sees som en blanding av to språk. I den sammenheng har man delt hybridisering i to varianter. På den ene siden står ”organisk hybridisering” som innebærer at man ubevisst tar opp fremmede trekk, i denne sammenheng språklige. På den andre side finnes ”intensjonell hybridisering” hvor man mer bevisst tar i bruk nye elementer, setter de opp mot hverandre og skaper kontraster (Young 1995:21-22). Fra lingvistikken har begrepet fått stadig større innpass i studier av kulturer, og da ikke minst som et ledd av postkolonial kritikk.

Når hybridbegrepet brukes for å omtale kulturer er definisjonene ofte ganske enkle. En hybrid kultur forstås som de fenomener som oppstår når tidligere bestående enheter blandes. Kulturelle kjennetegn blir for eksempel løsrevet fra sin kontekst, blandet med andre og kan sammen gi nye kulturelle uttrykk. Det kan gjelde områder som religion, språk, symboler, gjenstander og aktiviteter (f.eks Bergstøl 2004:8, Spangen 2005:133). Selv om definisjonen i seg selv er enkel, er bildene begrepet brukes om varierte, mangesidige og komplekse. Kulturelle blandinger kan forekomme og synliggjøres på en rekke måter. Van Dommelen (2002:142) er inne på noe vesentlig når han påpeker at tilnærming til kulturelle blandinger må sees ut i fra sin lokale kontekst. Hvordan det hybride uttrykkes, hvorfor det oppstår, hva man ønsker å signalisere og hvem som gjør det vil være situasjonsbetinget. Selv illustrer han det med et eksempel fra den kartagiske koloniseringen av Sardinia på 400-tallet f.Kr. Han viser

hvordan ulike deler av øya i varierende grad tilpasser seg og tar opp koloniale trekk. Spesielt påvirkes byen Neapolis av kolonimakten og ble nok på Sardinia oppfattet som kolonial. Fra et kartagisk ståsted fremsto imidlertid byen som sardinsk da den hadde beholdt mye av det lokale. Dette viser at de samme uttrykkene kan sees svært ulikt samt at disse, og forståelsen av den kulturelle inndelingen, er lokalt forankret (van Dommelen 2002:130-142).

Oppmerksomhet mot hybrider i kulturell sammenheng er med på å konkretisere en moderne forståelse av etnisitet, kultur og grenser der disse sees som i stadig endring og bevegelse og ikke som konstante enheter. Dette innebærer at det er ved kulturelle møter at det hybride har sitt utspring, noe som gjør studiet av grensesoner og interaksjon mellom grupper interessant. I slike situasjoner finner man ofte en stor grad av kreativitet og nytenkning. Det kan gi seg utslag i både materiell og kulturell blanding, samt virke konstruerende, forhandlende og manipulerende for grupperes identitet (Lightfoot & Martinez 1995:474, Rice 1998:52). Det er imidlertid i de samme områdene, de aktive grensesonene, at Barth ser for seg at etniske grupper vokser frem og markeres. Dette illustrerer noe av variasjonen som kan finne sted ved kulturmøter og indikerer at strenge kategorier og forenklete modeller ikke er tilstrekkelige for det spekter som finnes. Imidlertid viser det også at selv om grenser er viktig for definering av etnisitet og kultur, holder det ikke å bare vektlegge disse. Skal man få en bredere forståelse av kulturmøter og grupperinger, er man nødt til å studere disse også innenfor grensene. En måte å nærme seg problemstillingen på er som Lightfoot og Martinez fremmer å betrakte forhold ut i fra en multiskala. I en slik sammenheng vil også graden av bevissthet i det hybride uttrykket være interessant. For å ta opp metaforen fra lingvistikken; om det er snakk om intensjonell eller organisk hybridisering. En annen måte å se forbi selve grensesonen, er å studere materiell kultur basert på tanken om at materialitet ikke bare er symbolsk og kommunikativ, men at den har en mer grunnleggende betydning. Det vil jeg vende tilbake til senere i kapitlet.

I arkeologisk sammenheng er selvsagt det materielle avgjørende for å spore etnisitet, kultur og hybridisering. Selv om man i dag ikke på samme måte som tidligere setter likhetstegn mellom kultur og bestemte materielle uttrykk, må man til en viss grad kategorisere og se koblinger mellom arkeologisk materiale og kulturell tilknytning. Men nettopp fordi kulturer møtes, samhandler og blandes, vil det materielle ofte fremtre som mer eller mindre hybrid. For eksempel kan det hybride sees ved at man i ett område får inn en ny type gjenstander som normalt assosieres med en annen kultur, eller at elementer fra fremmede gjenstander inkluderes eller oversettes. Slike overføringer skjer allikevel sjeldent uten tilpassning til den lokale konteksten. Et eksempel på en slik materiell hybridisering er de

såkalte ”octopus bags” som ble laget av innfødte kvinner i Nord-Amerika. Gjennom kontakt med europeiske pelsjegere på 1800-tallet forandret veskene stil. Formen var fortsatt den samme, men råstoffene og ikke minst dekoren hadde europeisk opphav. Etter inspirasjon fra europeiske gjenstander begynte man å brodere blomster på veskene. Valg av blomster var imidlertid ikke tilfeldig, men bunnet i lokale forhold der plantene hadde relasjoner til ånde verdenen, matlaging og medisinerbruk. Veskene ble båret både av de lokale, pelsjegerne og etter hvert barn av disse gruppene. Alt etter hvem som brukte dem symboliserte de ulike forhold (Peers 1999:289-293). Ikke sjelden har slikt hybrid materiale blitt utelatt eller marginalisert fra forskningen, både fordi det var vanskelig å tyde og fordi det ikke så enkelt kunne tilbakespores til det man anså for en kulturs materielle kjennetegn (Thomas 2000:198).

Bruken av begrepet ”hybriditet” innen samfunns- og kulturforskning har blitt kritisert fordi det bærer med seg en tung ballast med sin forbindelse til biologi og rasetenkning. Selv om det i dag anvendes i kulturforskning med en helt annen betydning, mener Young (1995:27) at man ved fortsatt bruk av begrepet er med på å opprettholde gamle forestillinger i stedet for å ta avstand til dem. I tillegg kan ”hybriditet” assosieres med termer som ”fullblods”, noe Young mener er med på å holde liv i tanken om det rene kontra det blandede. Tori Falck (2000:53) argumenterer imidlertid for at denne problematikken ikke bør utelate begrepet fra en kulturdebatt. Så lenge man er klar over dets historie og medfølgende assosiasjoner lar det seg bruke, spesielt siden det er med på å rette fokus mot en sentral kritikk av begrepet. Hybriditetstanken forutsetter at det forut for sammenblandingen, finnes to enheter å blande sammen. Disse enhetene sees derfor som rene, homogene og adskilte (Eriksen 1994:36). Man kommer altså tilbake til den samme problematikken som man ønsker å vende fra, nemlig de homogene gruppene. Skal man unnsnippe dette forholdet må man si at kultur alltid må sees som hybrid (Falck 2000:50). Thomas H. Eriksen (1994:15) mener imidlertid at det gamle synet hvor kulturer blir sett på som individuelle enheter, eller øyriker som han sammenligner det med, sitter dypt og er vanskelig å komme bort fra. Denne kulturforståelsen bunner i vektlegging av en historisk dimensjon hvor det som har skjedd tidligere sees som sentralt for det vi gjør i dag. Kultur blir dermed *det man har felles*. Eriksen ønsker heller å forstå kultur som et komplekst elektrisk felt hvor det ikke finnes skarpe avgrensninger men hvor ting kan spres i alle retninger. Elektrisiteten i feltet blir da den menneskelige aktiviteten. Fra et slikt perspektiv defineres kultur som *det som gjør kommunikasjon mulig* (Eriksen 1994:23). Nøyaktig hva det innebærer blir ikke sagt, men det kan tolkes som en felles forståelse som muliggjør kommunikasjon med andre mennesker gjennom ulike medier, blant annet materiell kultur (Spangen 2005:133).

Hybridbegrepet mener jeg har en av sine store styrker ved at det stiller seg kritisk til den eldre kulturforståelsen, som Eriksen betegner som øyriker, samtidig som den påpeker noen av problemene med det mer moderne synet hvor det er få faste holdepunkter og lite stabilitet. Jeg mener at forståelsen av kulturer bør innholde elementer av begge oppfatninger. Selv om kulturer er påvirkelige og i stadig endring, tror jeg ikke man helt kan fri seg fra stedlige, historiske, materielle og fellesskaplige aspekter. I stedet for å betrakte kulturer som enten øyriker eller komplekse elektrisitetsfelt, kan man kanskje forstå dem som moderne øyriker med gode forbindelser og utstrakt kontakt mellom øyene. Innbyggerne på en øy vil ha visse ting til felles, men det er også mulig for enkeltindivider eller mindre grupper å styre kontakten med andre øyboere. Med et slikt perspektiv kan man beholde noe av det overgripende og kategoriske samtidig som det gir rom for utvikling både for enkeltindividene og gruppene som helhet.

Tingenes biografi – to make the mute objects speak.

I samfunnsvitenskapelig forskning har studiet av ting lenge vært et neglisjert felt. Etter en glødende interesse og beundring av materialet i arkeologiens første fase, gikk også arkeologene mer og mer over til å la artefaktene bare bli tause vitnesbyrd om en annen tid. En fullstendig løsrivelse fra gjenstandsstudier er i arkeologi en umulighet, men det materielle ble kraftig nedtonet og mer et middel for å nå målet. Det interessante var ikke lenger objektene men hvordan man via dem kunne nærme seg forhistoriens samfunn, sosiale forhold, ideologi og politikk. Med andre ord var det datidens tanker og mer abstrakte sider man vektla og ikke menneskers konkrete omgivelser. I den senere tid har tingene kommet mer inn i forskningsbildet igjen. I arkeologien har man studert dem ut i fra stil, funksjon, symbolisme, som meningsbærere, tekst og opplevelser. I andre samfunnsfag har forskning på forbruk og søppel blitt tillagt oppmerksomhet. Felles er at menneske og ting i stor grad sees som separate enheter og at det er det menneskelige aspektet som dominerer (Olsen 2003, 2004).

Et studium av ting, med utgangspunkt i deres biografi, bygger på tanken om at gjenstander i likhet med mennesker har et livsløp og dermed en historie. Ting produseres, brukes, forflyttes og deres betydning og funksjon er kontekstavhengig og foranderlig. Etter som tiden går slites de før de til slutt går ut av bruk, legges bort eller kastes. I arkeologisk sammenheng slutter imidlertid ikke gjenstandens liv her, men fortsetter gjennom utgravning og de påfølgende prosedyrer helt frem til i dag (Holtorf 1998:23, 2002:54).

Igor Kopytoff (1986:66) var en av de første til å bruke begrepet ”tingenes biografi”. Han presenterte en del spørsmål som er relevante når man jobber ut fra et slikt perspektiv. For eksempel: Hvor kommer en ting fra? Hvilken karriere har den hatt så langt? Hvordan har bruken endret seg over tid? Hvilke hendelser er viktig i tingens liv? Hva skjer når den går ut av bruk? Han understreker at det interessante ikke bare er hvem som har eid gjenstanden, men at biografier omfatter utallige forhold og hendelser. Studiet av tingenes biografi går derfor kort sagt ut på å vektlegge objektene og fange opp deres historier. Man må forsøke og ”(...) *make the mute objects speak (...)*” (Hoskins 2006:78). Gjennom tingen kan man nærme seg de involverte personene på mikronivå, og i en del tilfeller også samfunnets mer overgripende sider (Palmsköld 2003:80).

Biografi, identitet, verdi.

I likhet med mennesker undergår ting forandringer gjennom livet. Ikke bare endres de fysisk ved at tid og bruk setter spor, men deres betydning kan forandres betraktelig gjennom et livsløp. Holtorf (2002:54) poengterer at man nettopp ved bruk av metaforer som livshistorie i forhold til ting, lett kan overse den variasjon som følger en gjenstand. Faren er at man ut fra tingens materielle utforming bestemmer hva den er, altså hva den er ”født” som, og dermed låser den i en rolle livet ut. Skulle man for eksempel bare forstå Osebergskipet i den forstand at det er et sjøgående fremkomstmiddel, ville det virke ganske malplassert å finne det nedlesset av ting i en haug ca. 4 km. fra dagens strandkant. Her virker det åpenbart at skipet, om ikke fra begynnelsen av, så i hvert fall en tid før haugleggingen har endret betydning. For noen, både ting og mennesker, er imidlertid opphavskonteksten mer bestemmende enn for andre. Skipsreder Fredriksens døtre har utvilsomt flere muligheter enn fattiggutten fra Calcutta, og et vikingskip har trolig sjanse på en lenger og mer variert biografi enn for eksempel et brød. Holtorf (2002:55) sier at likeså viktig som å finne ut hva ting er, er det å se på hva de har betydd i en gitt historisk kontekst og hvilke prosesser de har gjennomgått.

Transformasjon av identiteter trenger ikke å være omveltende og markante overganger. De kan skje hurtig, det kan være nok at noen gir dem ny status, og ett og samme objekt kan godt inneha ulike identiteter (Holtorf 2002:55). I en slik sammenheng debatteres ofte forholdet mellom varer og masseproduserte gjenstander på den ene siden, samt gaver og mer unike ting på den andre. Dette er i første rekke relevant i forbindelse med handel, gavebytter og produksjon, med det illustrerer også godt hvordan ting kan endre identitet. Kopytoff fokuserer mye på dette. Hovedtanken er at varer (commodities) er ting med bruksverdi som

kan byttes med noe av tilsvarende verdi, det vil si de er avhendelige. Her er selve transaksjonen, gjenstandenes verdi og salgbarhet det sentrale. Når noe er lett omsettelig er det gjerne vanlig, ettertraktet og kan byttes i forskjellige ting av antatt lik verdi. Det er kommodifisert. I motsetning kan også ting være så spesielle, unike, uvanlige og singulære at de verken kan byttes eller selges; de er uavhendelige. Eksempler på det kan være arvegods, nasjonalskatter, monumenter og visse typer handverk (Kopytoff 1986:68-73). Skillet singulære - kommodifiserte gjenstander er imidlertid verken statisk eller absolutt. Vanlige, omsettelige varer kan singulariseres blant annet ved regulering av handel, restriksjoner av eierskap og synkende etterspørsel. På lignende vis kan singulariserte gjenstander kommodifiseres.

Grensen mellom hva som er singulært og kommodifisert er imidlertid problematisk. Vi trenger ikke å se lenger enn under våre egne juletrær for å se at masseproduserte gjenstander, som dermed ikke skulle ha så stor grad av personlighet, også kan gis som gaver, og bli verdsatt og uavhendelige. Et skille mellom kommodifiserte og singulære gjenstander kan allikevel være på sin plass. I mange tilfeller gjenspeiler det hvordan vi omgås og systematiserer ting samt hvilken mening vi gir dem. Unntakene vil imidlertid være mange. Her kan både spesielle gjenstander være uten videre betydning, mens helt hverdagslige ting kan være av stor verdi. For å klargjøre bildet og for å forstå objektene, er perspektivet tingenes biografi og identitet relevant. Ved å studere deres historie kan vi oppdage gjenstandenes protest mot den kategorisering vi gjerne tillegger dem.

En materiell kultur.

Det sentrale i den biografiske tilnærmingen er ikke bare hvordan ting eldes og slites fysisk, men hvordan deres livsløp er forbundet til mennesker og den innvirkning de har på vår historie (Gosden & Marshall 1999:169-170). Ting og mennesker er uløselig forbundet. Ikke bare omgir vi oss med ting i alle situasjoner, vi er også produsentene og brukerne av dem. De gir anledning til atferd som ellers ville vært vanskelig. På tross av de muligheter gjenstandene gir oss, er de også med på å sette begrensninger. Selv om for eksempel bilen gjør det mulig å forflytte seg over lange avstander relativt fort, begrenses dette av bilens motor, veiens standard, skilting og så videre. Det materielle er altså essensielt i defineringen av rammevilkårene for våre handlinger og bevegelser (Olsen 2003:97). Som en videreføring av dette kan ting betraktes som distribuerte personligheter med virke i forlengelsen av personers identitet. Alfred Gell (1998:20-21) illustrerer dette med Pol Pots soldater. Uten sine våpen

ville ikke soldatene vært soldater. For å gjennomføre sine handlinger holdt ikke en ideologisk overbevisning, den måtte ledsages materielt. Ting kan imidlertid skilles fysisk fra de personene de er tilknyttet, men allikevel være aktører og videreførere av identitet. I tilfellet med soldatene illustreres det med utlegging av miner. Selv om eksempelet er ekstremt, viser det hvordan ting er aktører, hvordan forholdet menneske – ting er sentralt og hvordan identitet og personlighet kan spres både over tid og rom. I tillegg til å være nyttige har altså ting også mening i seg selv, de er blant annet kommuniserende, identitetsskapende og bestemmende for sosiale forhold (Gansum 1999:27, Palmsköld 2003:80).

Som jeg var inne på tidligere i kapitlet betraktes ofte det materielle som en kilde til kunnskap om samfunn og kulturer. Det er da ikke tingen i seg selv som sees som sentral, men hvordan den kan tolkes som en representant for en sosial, kulturell eller økonomisk verden. Gjenstandene blir av underordnet viktighet samtidig som de sees differensiert fra de sfærene man ønsker kunnskap om (Olsen 2006:16). I tråd med denne tankegangen får også kultur en rolle forut for det materielle. Kulturen og mentale ideer blir da tilgrunnliggende og konstruerende for materien. På denne måten forklares det at ulike kulturer har ulike materielle uttrykk (Olsen 2006:13).

Inspirert av blant annet aktør-nettverk-teori (Latour 2005), har det også i arkeologien utviklet seg en teoretisk orientering der man stiller spørsmål ved den overnevnte oppfatningen og vender om på debatten. I stedet for å se materialitet som et *resultat* av kultur, forstås det som *en del* av kulturen. Kultur blir dermed også objekter, og for å gi et komplett og reelt samfunnsbilde legges fokus på samspillet mellom mennesker og ikke-mennesker. Tingene får fornyet status og går fra å være en kilde til å bli en integrert del av det man ønsker å studere. Et slikt syn imøtegår også anskuelsen av verden som delt basert på et motsetningsforhold mellom natur og kultur. I stedet vektlegges det at verden består av både ting, dyr og mennesker, at disse er forskjellige, men at de står i et avhengighetsforhold til hverandre (Olsen 2006:17). Ulike materielle repertoar med tilknytning til forskjellige kulturer, forklares dermed med at man har ulike måter å oppleve og forstå verden på. Fra fødselen av veves man inn i relasjonsnett mellom mennesker og ikke-mennesker. Variasjon i materialitet blir derfor mer et spørsmål om ulike måter å leve med ting, enn kulturelle mentaliteter hvor alt har sitt utspring (Olsen 2006:13). Et grunnleggende aspekt ved aktør-nettverk-teori er at verden består av både subjekter og objekter, som alle er aktører og hele tiden påvirker og avhenger av hverandre. Aktørene bygger til sammen opp heterogene nettverk hvor relasjonene baseres på prosesser med forhandling, oversettelse og transformasjon. Når dette er vellykket fremstår systemet som selvfølgelig og taes for gitt uten tanke på alle deltakerne. Det har blitt ”black

boxed". Fra et slikt perspektiv er ikke bare menneskene sentrale, men også ting er viktige aktører. Uten dem ville nettverkene kollapse og selvsagte strukturer i samfunnet slutte å fungere (Olsen 2003:98, Sørensen 2004:8-10).

Med et slikt blikk på det materielle, får det en mer skapende og grunnleggende rolle for kultur og samfunn. Ting er en del av verden og flettes dermed inn i *vår* væren i verden. De gjenstander vi omgir oss med er ikke bare situasjonelle symboler eller speilbilder av menneskelige tanker, handlinger og strategier. Derimot kan det materielle sees som konkrete elementer av vår kultur. Forbindelsene mellom det menneskelige og ikke-menneskelige er ofte basert på forhold preget av forutsigbarhet og stabilitet. Vi vet hvordan en gjenstand skal brukes og den gir oss dermed muligheter, men samtidig begrensninger for våre handlinger. Denne relasjonen er avgjørende for at institusjoner, strukturer og samfunnet generelt skal kunne fungere. Det materielle er dermed med på å skape en trygg og gjenkjennelig ramme for tilværelsen, som gjør våre væremåter og handlingsmønstre normaliserte og forutsigelige (Gansum 2004:10, Olsen 2006:15).

Et annet moment som styrker tingenes dannende rolle er deres tidsmessige forankring. Ingen øyeblikk, verken i nåtid eller fortid, er unike. Tvert imot er de multitemporale og hybride, hvor hvert tidspunkt er en akkumulasjon av tidligere forhold. Ikke minst belyses det gjennom det materielle. Ved å studere våre omgivelser vil vi se en blanding av tidshorisonter og tidsrytmer. Her finnes alt fra eldgamle fjell, kulturminner av ulik alder, bygninger som går 100 år bak i tid til 10 år gamle biler og blomster som sprang ut i går. Ting med ekstremt varierende alder og levetid er blandet sammen til det vi kan kalle for nåtid (Latour 1996:100, Olivier 2001:66-67). Tingene tar på en måte tiden, holder fast på den, og bevarer den. Det materielle kan dermed være noe handfast og historisk fundamentert som er med på å gi våre samfunnsmessige strukturer, og dermed stabiliteten og det normaliserte, et tidsdypt preg.

Ting og kulturmøter.

Nettopp fordi tingene spiller en så bestemmende rolle for vår væren i verden, samtidig som de bærer med seg en langstrakt tidsmessig forankring, har de en grunnleggende plass i vår identitetsdannelse. Tanker om identitet og kultur trenger ikke komme først for siden å bli materielt og symbolsk uttrykt, men kan være et resultat av en forutgående materiell kultur og samspillet med menneskene. Kultur blir dermed gjennom objektene en konkret, forutsigbar og trygg ramme for tilværelsen. På samme måte blir også tingene sentrale for vår erfaring av forskjellighet, og dermed oppfatning av kulturell og etnisk tilhørighet. Ting trenger ikke være

etniske markører eller symboler tilknyttet en bestemt situasjon for å uttrykke kulturell variasjon. Hverdagslige gjenstander og forholdet til disse, kan tydelig illustrere ulikhet. I perioder med økt kontakt og stress mellom grupper kan det materielle taes i bruk mer distinkt. Her kan elementer av den materielle kulturen forsterkes, spisses, manipuleres eller forhandles alt etter behov for i neste omgang å bli tolket som kulturelle symboler. Jeg tror imidlertid ikke det er tilfeldig hva folk i slike situasjoner velger å fremheve, men at det hviler på en forståelse rotfestet i vår omgang med ting ut fra et historisk perspektiv.

Jeg ønsker med bakgrunn i dette å argumentere for at ting avhengig av situasjon og sted kan inngå i forskjellige roller. Den måten gjenstandsrepertoaret oppfattes og brukes på ved grenser og kulturmøter kan være av en annen art enn innen en gruppe og på innsiden av en grense. Jeg mener imidlertid ikke at disse ulike rollene er adskilte, tvert imot bunner den måten objekter taes i bruk på ved kulturmøter i en mer historisk dimensjonert og hverdagslig omgang med ting. Såkalte etniske markører kan godt ha symbolske og kommunikative aspekt, men jeg tror ikke dette er så situasjonelt og fleksibelt som for eksempel Barth argumenterer for. Jeg mener også at materialitet henger tett sammen kultur og at den ene parten ikke uproblematisk kan forstås som dominerende eller forut for den andre. I en slik sammenheng står perspektivet på tingenes skiftende identitet og biografi sentralt. Avhengig av bruk og situasjon kan ting inngå i nye sammenhenger og opptre på nye måter. De kan til dels forandres, men forandringene og de nye rollene kan vanskelig forstås fullt ut uten å se de i sammenheng med deres biografi, altså den historiske dimensjonen. Som Holtorf var inne på, er det i en slik sammenheng viktig å ikke bare låse seg til hva en ting er "født" som, men hvordan den kan ha ulik betydning, identitet og verdi i forskjellige situasjoner for ulike mennesker. På denne måten er ikke ting bare tegn på hybride kulturer og menneskelige sammensetninger, men inngår selv i en rekke heterogene nettverk og besitter hybride identiteter som utgjør en del av den hybride kulturen.

KAPITTEL 4: SAMISK OG NORRØN GRAVSKIKK I NORD-NORGE

Før man kan snakke om blandet gravskikk og blandede graver er det en forutsetning at det må finnes minst to praksiser, som skiller seg fra hverandre og kan kombineres. I mitt tilfelle er det snakk om samisk og norrøn gravskikk. Som jeg tidligere har vært inne på, og noe som ikke minst vil bli behandlet i den resterende delen av oppgaven, er det problematiske aspekter ved en slik klar todeling. Verken den norrøne eller samiske kulturen hadde fullstendig vedtatte eller allmenngyldige regler for gravlegging av sine døde. Skikkene har hatt både tidsmessige og geografiske variasjoner i tillegg til at de ikke alltid er etnisk entydige. På tross av dette, finnes det fellestrekk som kan sies å kjennetegne gravtradisjonen innenfor de to kulturene. Før jeg tar for meg de blandede gravene, vil jeg derfor kort oppsummere hva som sees som karakteristisk ved disse gravskikkene. Siden det er mange aspekter ved graver og gravpraksis, kommer jeg her til å fokusere på gravenes form og likbehandling. Jeg har også sett på deler av gravgodset som forekommer hos gruppene, med vektlegging av det som har størst betydning for tolkningen av etnisk tilhørighet.

Samiske graver.

”Deris døde begraffvis oc under stoere steenhaaber eller udj mægtige steen-Uurer nedlagde, effter at legemet først udj Næffver vaar indsvøbt oc forvardet. Aff dislige begraffvelsestæder mand finder atskillige udj Waranger-fiorden hælst ved søkanten liggendis, oc visis stæden ey anderledis end som en flad steenhaab som offte stoer pladz imodtager, saasom Finnerne ved parti-viis sig haffver ladet nedgraffve. Curieus er at beskue hour de graffvene for dum med afflange helle-sten ved alle sider som offven og unden haffver indrætted, hour mand end offte endnu de dødis been antræffer, baade reenlig oc næt” (Lilienskiold 1698, Nordnorske samlinger IV:159).

Sitatet fra Hans Lilienskiold, amtmann i Finnmark fra 1684-1701, oppsummerer en rekke av de trekk som sees som mest typiske for den samisk førkristne gravskikken. Som en samlebetegnelse for disse begravelser brukes gjerne navnet ”urgrav”. En geologisk definisjon av ”ur” vil i denne sammenheng være for snever for hvor man finner slike graver. Arkeologisk viser derimot begrepet til en terrenotype der overflaten er dominert av løse steiner og/eller fast fjell. Urgraver forekommer både i rasurer, helleurer og rullesteinurer. Gravene kan opptre som røyser med oppmurte steinkamre eller steinkister. De kan også være steinkamre anlagt nede i eller oppå ura. I noen tilfeller er gravene markert med lave steinsettinger eller steinrammer.

Figur 4.1: Urgrav ved Čiesti/Fugleberget nær Mortensnes, Varanger. (Etter Hansen & Olsen 2004).

Figur 4.2: Pulkbegravelse i berget, Kalmepakte, Terna socken, Sverige. (Etter Manker 1961).

En annen variant av urgraver er de som ligger i tilknytning til hellere og huler. Her kan gravene være anlagt i naturlige hulrom i berget, under overheng, i bergsprekker samt under og mellom store steiner i storsteinet ur. Gravene kan også fremstå som groper i ura. Det kan da

være snakk om sammenraste kamre eller graver hvor det er lagt ned pulker eller trekister (Schanche 1994:79-80, 2000:154-158). Urgravenes utforming og beliggenhet er variert og har stor sammenheng med det lokale terrenget. Selv om det er stor morfologisk variasjon finnes det noen gjennomgående trekk ved gravskikken; fravær av jord i graven, at gravrommet har et luftig preg og at man har foretrukket tørre områder (Manker 1961:179, Schanche 2000:157). I tillegg til de nevnte gravformene finnes det selvsagt også samiske begravelser i områder hvor det er lite stein til rådighet. Spesielt fra Sveriges innland kjenner man graver som er gravd ned i sandjord, og som nærmest har karakter av flatmarksgraver. Disse går gjerne under betegnelsen ”jordgraver” (Manker 1961:180, Zachrisson 1997:195).

De første urgravene ser ut til å dukke opp i Varanger i årtusenet f.Kr. Ikke før ca. 1000 e.Kr sprer gravskikken seg til andre områder. I de nordsamiske områdene opphører gravformen senest i løpet av 1600-tallet, mens den i sørsamiske områder ennå var i bruk på 1700-tallet (Schanche 2000:188-190). I Varanger er det registrert over 1200 graver, noe som utgjør den definitivt største konsentrasjonen. Ellers finnes det mindre konsentrasjoner i Laksefjord, Porsanger, Kvænangen, Tysfjord, Salten og området rundt Storuman i Västerbotten. Sør for Salten og i Sverige er nesten alle gravene fra innlandet (Schanche 2000:160-164). Mens urgraver i store felt ser ut til å ha vært det vanlige i Varanger, er ikke dette like påfallende for andre områder. Her finnes det felt i mindre målestokk, men gravene kan gjerne ligge spredt og enkeltvis (Schanche 2000:156).

Som Lilienskiold bemerker i sitatet over, er et karakteristisk trekk ved urgravskikken at liket har blitt svøpt i never. Den døde fikk hender, føtter og hodet dekket med never. Siden funnene i dag ofte er fragmentariske er det vanskelig å si nøyaktig hvordan dette har blitt gjort og hvordan svøpet så ut. I noen tilfeller har trolig svøpet blitt tilskjært og sydd sammen, mens det andre ganger er surret på plass. Det er også funnet noen eksempler på at hele kroppen har vært innsvøpt i en slags neverdrakt. Skikken med å kle den døde i never er gjeldende for hele urgravsperioden og hele utbredelsesområdet, og kjennes også fra jordgraver (Schanche 2000:193-195, Zachrisson 1997:200). Never ble også brukt som underlag i graven, til å kle gravrommet og til å dekke over graven med. I tillegg til never har også rein- og bjørneskinn blitt brukt som svøp, mens man i nyere tid har brukt blant annet vadmél og lin (Manker 1961:191-192). Skikken med neversvøp dukker opp i en rekke graver, men ikke alle. Ifølge Schanche skyldes dette i stor grad dokumentasjonspraksis ved undersøkelsene og ikke fravær av never (Schanche 2000:192). Fra yngre jernalder forekommer også skikken med å legge den døde i en pulk. Pulkbegravelser kan imidlertid spores helt tilbake til 2. årtusen f.Kr. på den store gravplassen Oleni Ostrov i Murmanskfjorden (<http://kae.rekvizit.ru/>, B. Olsen, pers.med

2007). I noen begravelser finnes det i stedet trekister og uthulete trestokker. Denne skikken dukker først opp i senmiddelalderen og forekommer oftest i det sørsamiske området (Schanche 2000:197). Pulker og kister er ikke bare funnet nedgravd. Man har også kjennskap til at disse har vært plassert på stativer eller lagt direkte på bakken (Manker 1961:182).

Et annet gjennomgående trekk ved urgravene er nedleggelsen av dyrebein sammen med den avdøde. Påfallende her er den store artsvariasjonen både mellom graver og i enkeltgraver. Rein ser ut til å forekomme hyppigst, men sau/geit, ulike sjøpattedyr og hund/rev heller ikke er uvanlig. I tillegg forekommer skjell, sneglehus samt bein fra fisk og fugl ofte. Også dette materialet viser en stor artsvariasjon. Bein og tenner fra bjørn er funnet i en del tilfeller. Mange av knoklene bærer preg av margspalting, noe som indikerer at kjøtt og marg har vært spist før nedleggelsen (Schanche 2000:206-207, 295).

Ettersom urgravskikken har vært å gravlegge den døde ukremert, har det i en del tilfeller vært mulig å kjønnsbestemme det osteologiske materialet. På bakgrunn av dette ser man antallmessig en ganske jevn fordeling mellom kvinner og menn, men med en overvekt av menn utenfor Varanger. Gravskikken ser ut til å ha vært den samme for begge kjønn, men valg av gravgods varierer noe (Schanche 2000:219). I stor grad ser det ut til at barn har fått samme type begravelse som voksne med lignende gravgaver (Schanche 2000:224, Zachrisson 1997:147).

Norrøne graver.

Selv om urgravene på langt nær representerer noen homogen eller uendret gravskikk, må den likevel sies å fremstå med et stabilt og kontinuerlig uttrykk både over tid og geografiske områder. Den samtidige norrøne gravpraksisen har også en del karakteristiske trekk, men oppviser større grad av variasjon og endringer. Jeg vektlegger derfor hvordan gravskikken kommer til syne i det nordnorske materialet.

Fra eldre jernalder ser hauger og røyser ut til å være den dominerende gravformen. Flatmarksgraver forekommer også, men i et mye mindre antall. I yngre jernalder blir flatmarksgraver vanligere og utgjør i merovingertid ca. halvparten av det totale antall graver. I vikingtid øker andelen hauger/røyser og blir igjen dominerende (Sjøvold 1974:182). Det er imidlertid grunn til å tro at forholdet mellom gravformene er noe skjevt siden flatmarksgraver er vanskeligere å påvise enn røyser og hauger (Sjøvold 1962:140). I arkeologisk litteratur er heller ikke distinksjonen ”røys” – ”haug” uproblematisk ettersom registratorene tydelig har hatt ulik forståelse av benevnelsene. Nicolaissen skilte for eksempel sjelden mellom røys og

haug og brukte nesten alltid betegnelsen ”haug” (Dahl 1998:38). Følgelig er det ofte vanskelig å vite om bygningsmaterialet hovedsakelig besto av stein eller jord.

Figur 4.3: Gravrøys på Greipstad, Kvaløya, Tromsø. (Etter Sandmo 1994)

Figur 4.4: Gravhaug ved Alstadhaug kirke, Alstadhaug. (Etter Hedeager & Østmo 2005).

Formmessig har røysene/haugene vært runde og ovale, med en overvekt av de runde. Størrelsen har variert betraktelig. De runde haugene har for eksempel en diameter som spenner fra 3,5-24 m., mens langhaugene strekker seg fra 2,5-36 m. i lengderetningen.

Høydemessig kan haugene komme opp i et par m., men de kan også bare så vidt være forhøyd i forhold til terrenget rundt (Sjøvold 1962:146-147, 1974:184). Det skal imidlertid nevnes at opplysninger angående gravenes størrelse, form og beskrivelser generelt kan være svært mangelfulle og uklare. Det skyldes i stor grad at det bare er et mindretall av de utgravde gravene som er undersøkt av fagfolk. Det meste av materialet er fremkommet som resultat av tilfeldige gravninger og jordbruksaktivitet (Holand 1989:38, Sjøvold 1974:184).

I tillegg til form, størrelse og bygningsmateriale finnes det i en del tilfeller andre ytre formtrekk. Det kan være steinsettinger, fotgrøfter, fotkjeder og bautasteiner. Foruten fotgrøfter forekommer disse trekkene oftest i eldre jernalder, men ingen av dem gjelder utelukkende for kun én av periodene. (Evensen 2003:70-74, Holand 1989:53).

Gravene har stort sett en tilknytning til ytterkysten, med kun et fåtall registrerte hauger/røyser fra fjordene i Nordland og Troms. Nord om Nord-Troms finnes det få norrøne graver (Holm-Olsen 1988:5). I eldre jernalder ble gjerne gravene plassert i felt i utmark, for eksempel på holmer. Senere har de blitt anlagt i tilknytning til tunet på gården (Evensen 2003:12, Holand 1989:101). En slik lokalisering har selvsagt økt sannsynligheten for oppdagelse av gravene i ettertid. Fra yngre jernalder tredobles nesten antall undersøkte graver. Den markante økningen av graver daterbare til dette tidsrommet kan imidlertid ikke bare forklares med beliggenhet eller tilfeldigheter. Derimot kan økningen forstås som at gravlegging ser ut til å inkludere en større del av befolkningen enn tidligere (Holand 1989:102).

I utforming av graven er det mange likheter mellom Nord-Norge og resten av det norrøne området. Et trekk som likevel er særegent for landsdelen er dominansen av ubrente graver i forhold til brente. Dette bildet er påfallende for eldre jernalder, men blir enda tydeligere i yngre jernalder (Sjøvold 1962:145, 1974:189). For resten av landet har begge gravformene, i noe varierende grad, vært vanlig gjennom hele jernalderen (Solberg 2000).

Når det gjelder gravenes indre trekk, er det i eldre jernalder ikke uvanlig at den døde har vært lagt i en kiste av stein. Denne skikken er registrert i ca. 40% av de undersøkte gravene, men da det finnes en del usikkerhetsmomenter tilknyttet dokumentasjon og bevaringsforhold, skal prosentandelen antagelig være nærmere 50 (Sjøvold 1962:147-148). Fra yngre jernalder kjenner man bare til noen få eksempler på bruk av steinkiste (Sjøvold 1974:189). I merovingertid dukker imidlertid båtgraver opp. Her har den døde blitt lagt i en båt sammen med gravgavene. Dette kan ikke sies å ha vært en vanlig gravform, men skikken forekommer over hele det norrøne området (Sjøvold 1974:192, Vinsrygg 1979:65).

Et ikke uvanlig trekk ved de norrøne gravene er funn av dyrebein. Dette tyder på at nedleggelsen av dyr i forbindelse med begravelser har vært relativt utbredt. Hund ser ut til å være det vanligste, men hest forekommer også. Ofte er imidlertid ikke dyrearten spesifisert (Solberg 2000:188, 223).

Sammenlignet med urgravene har ikke skjelettmaterialet fra de norrøne gravene vært grundig studert. Osteologiske analyser finnes bare for et svært lite antall graver. Kjønnbestemmelser er derfor gjort ut fra gjenstandsmaterialet i graven. I eldre jernalder er forholdet i antall gravlagte menn og kvinner ganske likt. I yngre jernalder er det derimot nesten dobbelt så mange mannsgraver som kvinnegraver. Morfologisk er det ikke tydelige forskjeller mellom kjønnene, men det er en tendens til at kvinnegravene er noe større enn mannsgravene (Holand 1989:86-87).

Karakteristiske gravskikker?

Som forskningshistorien viser, har man ofte skilt klart mellom de to omtalte gravskikkene. Graver har fått sin etniske status ut fra definerte kjennetegn som de nevnt over. I uklare tilfeller har gravens helhetsinntrykk og geografisk beliggenhet vært tungtveiende for den kulturelle tilskrivelsen. Ved nærmere ettersyn er det imidlertid klart at praksiser ikke alltid gjenfinnes i bare én av kulturene. En gravskikkens karakteristiske trekk trenger ikke være så karakteristiske.

I en beskrivelse av urgravskikken skriver Storli (1988:20) at *"gravrøysa, slik den er kjent fra norsk førkristen – eller norrøn – gravskikk, er så å si ukjent i samiske områder"*. Hun skriver også at det finnes eksempler på røyser over oppmurte kamre, men at dette ikke er vanlig for samiske graver. Langs Finnmarkskysten, altså langt utenfor det tradisjonelt norrøne bosetningsområdet, er det imidlertid gjort en rekke registreringer av røyser i strandvoller. I flere av gravurene i Varanger er det også registrert mange røyser, gjerne side om side med andre former for urgraver (Schanche 2000:95-96). Likheten mellom disse røysene og røyser fra typisk norrøne områder er ofte så stor, at de formmessig ikke lar seg skille fra hverandre. Noe av den samme problematikken gjelder også for fangsmarksgravene lenger sør. Her finner man røyser som ligner de norrøne, men som ligger inne i fjell- og skogområder og har et gravgods med både samisk og norrøn tilknytning (Bergstøl 2003, 2004, Zachrisson 1997). Å betegne røyser som en entydig norrøn gravform blir derfor problematisk, både med tanke på utforming og geografisk beliggenhet. Mange av røysene, både de som tolkes som norrøne og

samiske, har oppmurte kamre eller steinkister. Også for disse indre konstruksjonene er likhetene mange.

Figur 4.5: Gravrøyser i Kramvik, Vardø. (Etter Schanche 1994).

Paralleller i utforming er det også mellom samiske jordgraver og norrøne flatmarksgraver. Vanlig for begge typer har vært å grave en fordypning i bakken og tidvis dekke over den døde med noe stein. Markering på overflaten ser ikke ut til å ha vært utbredt (Manker 1961:180, Sjøvold 1974:188). Også her har beliggenhet og andre trekk ved graven vært avgjørende for den etniske bestemmingsen.

Likheter mellom gravskikkene er ikke bare forbeholdt det morfologiske. I graver fra begge kulturer finnes dyrebein, selv om omfanget og artsvariasjonen er større i samiske begravelser enn norrøne. Fra historiske kilder vet man at bjørnen har hatt spesiell status i den samiske kulturen. Det gjenspeiler seg også arkeologisk, blant annet ved funn av bjørnegraver. Det er derfor ikke så overraskende at man finner skjelettresten av bjørn i samiske graver. Rester av bjørn forekommer imidlertid også i norrøne begravelser. Funn av klør indikerer at den døde kan ha vært lagt på en bjørnefell. Andre ganger finner man bjørnetenner som en del av gravgodset. Disse er gjerne gjennomboret og har trolig vært brukt som amuletter (Sjøvold 1962:210, 1974:323). Bjørneklør forekommer i en del tilfeller i vestlandske graver fra denne perioden, men for det nordnorske materialet er registreringene fåtallige (Schetelig 1912:110, 144). Sjøvold (1962:210) mener dette skyldes manglende dokumentasjon og dermed at skikken har vært vanligere også her.

Når det gjelder likbehandling er en åpenbar parallell den store dominansen av ukremerte graver innen begge kulturer. Dette kan imidlertid ikke sies å være særegent for noen av gruppene. Derimot anses skikken med å svøpe den døde i never som noe typisk samisk. Inger Zachrisson (1997:200) skriver i en oversikt over kriterier på samisk kultur at *"Näver som svepning i gravar är en mycket betydelsefull indikation på samisk tillhörighet"*. Selv om neverrestene er så små at de vanskelig kan ha vært fra svøp, fremholder Schanche (2000:193) at dette er *"påvist så hyppig at det må kunne sies å være et karakteristisk trekk ved gravskikken"*. Ser man igjen på det norrøne materialet fra Vestlandet er never i gravene ganske vanlig. Her er det brukt både til foring i gravrommet, som beholdere for bein og urner samt underlag av forskjellig art (Shetelig 1912:39, 74, 195, 208). Også i merovingertidsgraver beliggende i Vendel, rett nord for Stockholm, er det dokumentert never. Herfra finnes det blant annet eksempler på dekorerte nevermattor med klare likheter til neversvøp funnet i en grav i Varanger. Trolig har deres opprinnelige funksjon vært som veggdekke i telt lignende de samiske (Arwidsson 1942:104-109). Fra Nord-Norge finnes noen få registreringer av never i det som anses som norrøne graver. Igjen mener Sjøvold (1962:148-149) at antallet ikke er representativt, men for lavt som årsak av ulik dokumentasjonspraksis.

Det er med andre ord ikke uproblematisk å peke på samisk eller norrøn gravskikk og utarbeide noen sjekklister over trekk som er typiske eller gyldige bare for én av gruppene. En del av de omtalte karakteristika bør antagelig sees som relativt vanlige innen begge gruppers gravtradisjon, for eksempel røysene og nedleggelsen av bein.

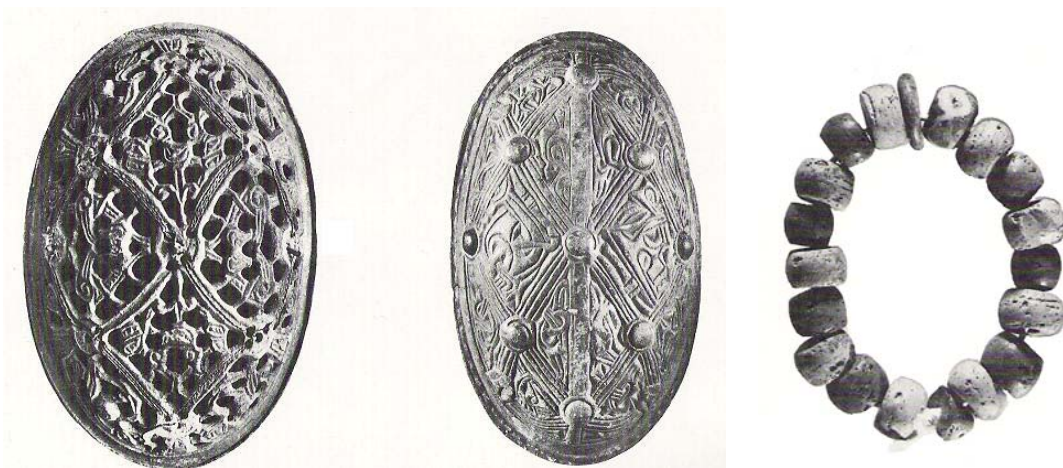
Gravgaver.

Et annet viktig moment ved gravskikk er selvsagt nedleggelsen av gravgaver. Dette har tidligere blitt tillagt stor vekt ved bestemmelse av etnisk tilhørighet, og har i likhet med morfologiske trekk og likbehandling blitt ansett som karakteristiske elementer ved gravtradisjonene. En gjenstandsgruppe som relativt ofte dukker opp både i norrøne og samiske graver, er smykker. Disse har blitt utførlig behandlet med tanke på stil, opprinnelse, funksjon og videre i tolkninger av sosial status, kjønn, kontakter, markering av etnisitet med mer. Noe av det som gjør materialet så anvendelig er dets relativt store utbredelse og vel utarbeidede kronologi som gir godt grunnlag for datering. Med tanke på kulturell tilhørighet tyder det overordnede bildet på klare skiller i gruppenes smykkerepertoar. Felles for begge kulturer er at smykker i stor grad er assosiert med kvinner (Holand 1989:73, Schanche 2000:219, Solberg 2000:138, 231).

Det norrøne smykkematerialet er stort og variert. Mange av smykkene bør nærmest oppfattes som draktutstyr da de har vært brukt til å feste klær med. Det gjelder hovedsakelig ulike varianter spenner, hekker og nåler. Denne typen smykker har også inngått som en del av mansdrakten. I eldre jernalder var korsformede spenner og fibler vanlige. Mer fornemme var nok de store draktsmykkene som relieffspennene. Spennene fra perioden var ofte buede i fasongen og dekorert med små kuler og spiraler. Et særtrekk ved de norrøne smykkene er dyreornamentikken som dukker opp i folkevandringstid. (Sjøvold 1962, Solberg 2000). Ved overgangen til merovingertid skjer en markant endring i kvinnesmykkene. De korsformede spennene og relieffspennene blir erstattet av koniske og ovale spenner. Utover i yngre jernalder blir de ovale spennene større, rikere dekorert, mer standardisert og øker i antall. De er ofte funnet i par da de har vært båret en på hver skulder. Dyreornamentikken fortsetter i tillegg til at båndflettingsmønstre blir vanligere. Ofte kombineres disse to dekorstilene. De fleste spennene er laget i bronse, noen er av sølv mens andre er mer forseggjorte med flere typer metaller. Hengesmykker, perler, ringformede spenner/nøkkelringer, likearmede spenner, nåler, armbånd og fingerringe forekommer også blant de norrøne smykkene (Eldorhagen 2001, Sjøvold 1974, Solberg 2000).

Figur 4.6: Korsformet spenne (Etter Sjøvold 1962)

Figur 4.7: To ovale spenner og perler. (Etter Sjøvold 1974).

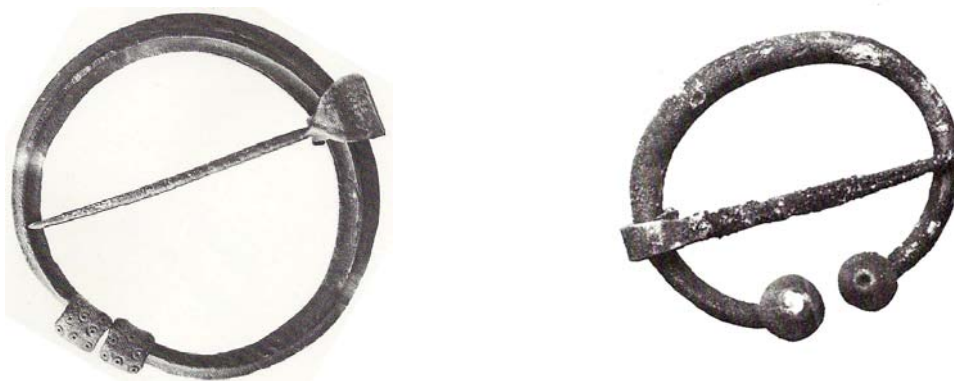
Et særtrekk ved det samiske smykkematerialet er at det er importert. Fra tiden før 800 e.Kr. er det kun gjort tre smykkefunn fra samiske graver (alle i Finnmark) og samtlige ser ut

til å ha skandinavisk opphav. Dette bildet endrer seg rundt 800. Spesielt fra 900-tallet av dukker det opp en betydelig mengde smykker med østlig opprinnelse i samiske graver og på offerplasser. Blant de eldste smykkene finner man en bjørnefigur og noen bronseplater fra finsk-ugriske områder i Mellom- og Øst-Russland. Fra perioden 1000-1300 opptrer hengesmykker, anheng og kjedeholdere opprinnelig fra Ladoga-området.

Figur 4.8: Ulike hengesmykker med østlig opphav (Etter Serning 1956).

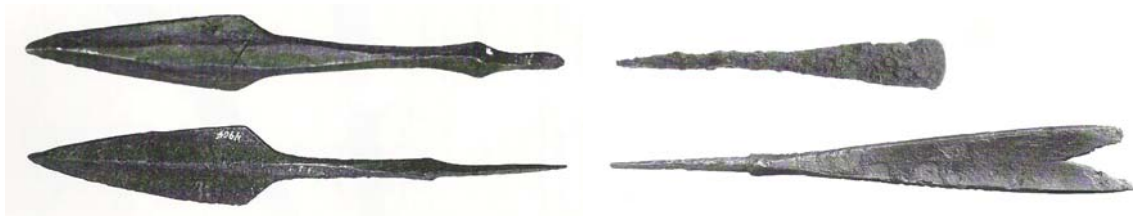
Den største gruppen importerte metallgjenstander stammer fra områder rundt Østersjøen som Øst-Baltikum, Gotland og Finland og dateres stort sett til 1000- og 1100-tallet. Hyppigst forekommende er åpne eller hesteskoformede ringspenner. Disse har form av en åpen eller sluttet sirkel med selve nålen satt på tvers. På endene finner man ofte kuler. Fra samme område stammer også snodde og flate ringer samt kjeder av snodde lenker. I tillegg til dette er det gjort noen få funn av skjoldbuleformede spenner og runde sølvspenner av finsk eller gotlandsk opprinnelse. Som for det norrøne materialet er mange av smykkene relatert til drakten. De fleste østlige smykkene er laget av bronse, spesielt de funnet i graver, men sølv forekommer også (Hildre 2002:89-90, Schanche 2000:179-183).

Figur 4.9: To østlige ringspener. (Etter Sjøvold 1974).

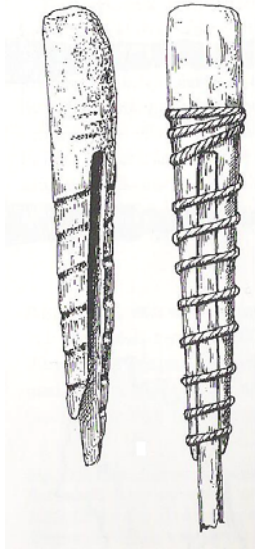
Norrøne og samiske smykker er sett på som separate gjenstandsgrupper med klare kulturelle tilhørigheter og proveniensområder. På tross av dette er ikke alltid funnkontekstene like klart adskilte. Smykkene dukker opp, blant annet i graver, som geografisk eller morfologisk ikke sammenfaller med gjenstandenes antatt kulturelle tilknytning. Bildet kompliseres ytterligere ved at smykker fra begge grupper opptrer sammen.

Bortsett fra smykker inneholder norrøne graver et stort utvalg redskaper og våpen. Redskapene er tilknyttet de fleste sider av gårds- og husarbeid, mens det blant våpnene både finnes gjenstander med krigersk karakter og mer hverdagslige bruksting, som for eksempel kniver og pilspisser. Samiske graver inneholder et mindre utvalg gjenstander, men også her inngår piler og kniver. Pilspissene som dukker opp i samiske graver er som regel av bein og ser ut til å kjennetegne den eldste perioden. Jernspisser er imidlertid funnet på den samiske gravplassen Vivallen i Härjedalen med datering til 1100-tallet og i stort antall på samiske offerplasser (Zachrisson 1997:68, Serning 1956:83). Noen av pilspissene regnes som samisk produksjon og har utbredelse bare i Nord-Skandinavia. Det gjelder blant annet spisser med triangulært blad som er datert til 1000-1100-tallet.

Figur 4.10: Til venstre: Pilspisser med trinagulært blad. Øverst til høyre: Pilspiss med tverr egg. Nederst til høyre: Pilspiss med kløyvd egg. (Etter Zachrisson 1997).

Andre har mer usikkert kulturelt opphav, men er hovedsakelig funnet i samiske kontekster. Typeinndelingen for disse spissene er omfattende (se Serning 1956), men felles er at de er velegnet for jakt (Serning 1956:83-87). Spisstyper som formmessig utskiller seg er de med tverr, konkav eller kløyvd egg. Disse har trolig blitt brukt i jakt på storvilt hvor formålet har vært å skjære over årer eller sener på dyrene (Zachrisson 1997:213). Opprinnelig er spissene av østlig herkomst, men blir i vikingtid tatt opp i den lokale nordskandinaviske produksjonen (Serning 1956:87-88, 1960:52). Fra skriftlige kilder finnes det indikasjoner på at slike pilspisser ble oppfattet som samiske (Liestøl 1968:279). Disse spissene er funnet på samiske offerplasser og i fangstmarksgraver fra både samiske og norrøne områder. Det ser med andre

Figur 4.11: Klumppiler.
(Etter Zachrisson 1997).

ord ut som spissene ofte forekommer i kontekster av blandet karakter. I tillegg til disse piltypene finnes noen mindre spisser med tverr egg laget av horn, såkalte ”klumppiler” eller ”ekkompiler”. De har vært brukt i småviltjakt, særlig på pelsdyr, hvor det har vært viktig å ikke skade skinnet. Heller ikke her er den kulturelle tilknytningen åpenbar (Zachrisson 1997:214-215).

I motsetning til smykkematerialet lar ikke pilspisser seg like lett tilknytte en bestemt gruppe. Visse typer tilskrives gjerne en av kulturene, mens andre er mer tvetydige. Et interessant moment her er nettopp tvetydigheten. Spissene opptrer i ulike kontekster som alle ser ut til å være forbundet med jakt og fangst, men som ofte har et blandet preg. Den kulturelle tilskrivelsen bør nok derfor ikke bare sees i forhold til i hvilke geografiske områder de finnes, men hvilken levevei og kontaktnett de indikerer.

Gravskikker og kulturell tilhørighet – et normalisert bilde.

Samisk og norrøn gravskikk er på mange vis distinkte. Begge grupper har trekk som så ofte forekommer innefor en av gravtradisjonene, at de kan sies å være karakteristiske. At et trekk er karakteristisk betyr allikevel ikke at det utelukkende forekommer innefor én kultur. Tvert i mot ser det ut til at de fleste praksiser har paralleller innenfor begge grupper. At noe kan forstås som typisk baserer seg derfor på hyppighet og utbredelse og ikke hvorvidt det forekommer eller ikke. Når det gjelder gravgaver finnes det i stor grad et samisk og et norrønt gjenstandsrepertoar. Utforming, opprinnelse og råstoff gir materialet et kulturelt særpreg. Allikevel krysser også gjenstander og gravgaver kulturelle grenser og dukker opp i fremmede kontekster.

Når gravskikker og gravgods skildres virker det ofte som om disse gjøres mer særegne enn de kan sies å være. Fokus legges på de trekk som er karakteristiske og underbygges med referanser til utvalgte graver. I videre forskning henvises det ofte til de samme gravene, og de karakteristiske trekkene får dermed ytterligere betoning og fremstår som enda mer typiske. Ved en slik stadig repetering får materialet et mer homogent preg enn det i realiteten har, og visse kjennetegn blir definerende for en gravskikk. På lignende vis ser man gjerne at de samme bilder og illustrasjoner brukes gjentatte ganger. Det norrøne og det samiske skapes

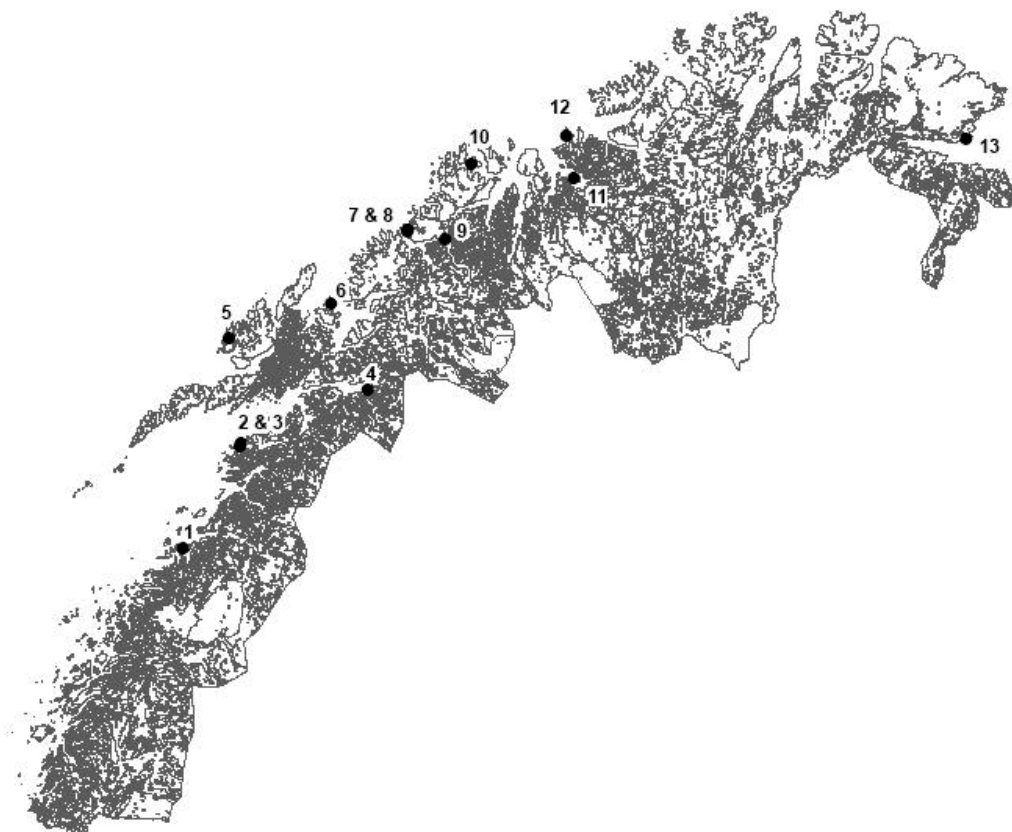
dermed gjennom en prosess av ”normalisering”, der identifikasjon av det ”normale” og ”idealtypiske” gjøres med referanse til et diskursivt arkiv som selv er et produkt av denne normaliseringen (jmf. Olsen 1991). At lignende, og til dels identiske trekk, også forekommer hos den andre gruppen blir ikke kommentert eller diskutert. I neste kapittel ønsker jeg derfor å presentere noen graver som har slike tvetydige preg. For en del av disse er de blandede trekkene åpenbare. Et par av lokalitetene har i forskningen fått en udiskutabel norrøn fortolkning fordi man ensidig har fokusert på enkelte sider ved materialet. Ved grundigere ettersyn finnes der imidlertid trekk som ikke like uproblematisk kan forstås som utelukkende norrøne.

KAPITTEL 5: MATERIALET – BLANDEDE GRAVER I UTVALG

En fullstendig gjennomgang av graver med blandet karakter ville bli alt for omfattende for omfanget av en masteroppgave. Min materialpresentasjon består derfor av et utvalg graver, fordelt på 13 lokaliteter. Gravene bør sees som en eksemplifisering av blandet gravskikk og vil ikke på langt nær gi et helhetlig bilde av slike gravers forekomst, verken i utbredelse eller uttrykk. Derimot har jeg valgt ut graver som kan gi en pekepinn på de miljøer de kan opptre i og hva som kan kjennetegne dem. Jeg ønsker med gjennomgangen å vise at blandede graver forekommer i hele landsdelen og kan spores over et langt tidsrom i jernalder og tidlig middelalder. Imidlertid er antallet blandede graver i Tromsø-området høyt i forhold til andre steder, noe som også avspeiler seg i mitt materialvalg.

Tidligere forskning har stort sett vektlagt smykkematerialet. Dette vil stå sentralt også her, men jeg ønsker i tillegg å illustrere at blandede trekk kan sees i andre nedlagte gjenstander, morfologi og likbehandling. Et viktig moment ved utvelgelsen var tilgang på en viss mengde informasjon om gravene. Opplysningene varierer imidlertid i nøyaktighet, hva de beskriver og hvordan det er utført. Selv om jeg har forsøkt å presentere gravenes utforming, beliggenhet, gravgods og likbehandling over en felles mal vil dette påvirkes av faktisk tilgjengelige data. Flere av de omtalte gravene må kunne anses som rike og er ofte omtalt i forskningen. Det gjør det mulig å stille spørsmål ved tidligere etniske kategoriseringer, tolkninger og vektlegging av materialet tilknyttet disse funnene. Dersom ikke annet er oppgitt, baserer gravenes datering seg på funntypologi og kjønnsbestemming på gravgodsets sammensetning. Informasjonen er hentet fra Askeladden, Tromsø museums tilvekstkatalog og litteratur om gravene.

Mitt utvalg av graver er selvsagt subjektivt og farget av den diskusjon som jeg ønsker å føre. De opplysninger som er til rådighet er heller ikke objektive og det er nok ikke tilfeldig at de rike begravelsene skiller seg ut ikke bare på innhold, men også på rikholdig informasjon. Som jeg var inne på ovenfor vil graden av kulturell blanding variere. De omtalte lokalitetene vil på bakgrunn av dette verken fremstå som spesielt homogene eller med mange fellestrekk. På den andre siden er nettopp det varierte uttrykket et fellestrekk ved gravene. Følgelig er det et blandet utvalg graver av en blandet gravskikk som blir presentert.

Figur 5.1: De 13 utvalgte lokalitetene som presenteres nedenfor. 1: Lekanger, 2: Hagbartholmen, 3: Bø, 4: Ankenes, 5: Føre, 6: Helløy, 7: Austein, 8: Storslett, 9: Balsnes, 10: Engholmen, 11: Spildra, 12: Loppa, 13: Ekkerøy.

Lekanger, Gildeskål kommune, Nordland (Askeladden 28038).

Lekanger ligger nordvest på Sandhornøya sør for Saltfjorden og Bodø. Fra lokaliteten er det god utsikt over seilleden i vest og videre mot Sør-Arnøy og Fleina. På begge sider av fjorden er det mange registrerte kulturminner, spesielt gravrøyser- og hauger. To slike hauger lå rett i nærheten av hverandre i et skjellsandområde på Lekanger og ble utgravd i 1976 av Lars F. Steinvik (1980). I haugene fantes det jernnagler og avtrykk etter to 7-m. lange båter som hadde vært nedgravd i sanden. Det ser ut til at gravene har vært åpnet tidligere og at eventuelt gravgods var fjernet. Skjellsanden har imidlertid gitt gode bevaringsforhold for bein og skjelettmaterialet er undersøkt ved Anatomisk institutt. I den ene haugen, som var rund i formen, fant man beinrester etter en hund, et lite barn og en eldre kvinne av ”nordisk rase” (Ts.10771a-am). Før tildekking hadde båten blitt fylt med stein. Det ble også funnet rester av en hest på utsiden av båten i selve haugfyllen.

Den andre haugen var mer avlang i formen og her var ikke båten fylt med stein. Den døde var lagt på rygg midt i båten, med hodet i sør. Ved føttene fantes fragmenter av et trekar med barklokk (Ts.1077ao-bb). Skjelettmaterialet er bestemt til å være fra en mann på 50-60 år, ”en ekstrem kortskalle – ”åpenbart en same”” (Stenvik 1980:129). På grunn av manglende gravgods er gravenes datering usikker, men båtgraver forekom hyppigst i vikingtid noe som derfor blir den mest sannsynlige tidfestingen (Stenvik 1980:132).

Stenvik (1980:136-137) ser graven i forhold til en sammenfallende forekomst og utbredelse av østlige importgjenstander og vekter/vektlodd, og tolker dette til å indikere handel. Lekanger mener han har vært et krysningspunkt for kommersiell kontakt mellom samer og nordmenn. Den døde mannen forstår han derfor som en samisk handelshøvding som døde på reise i et kjent område. Båtbegravelsen tyder på at han var respektert blant lokalbefolkningen. Storli (1994:116) uttrykker skepsis til slutninger om etnisitet ut fra anatomiske trekk og enkeltfunn. Skulle imidlertid den døde være av samisk avstamning ser hun ham som kulturelt assimilert inn i et norrønt miljø. Han kan muligens ha vært etterkommer etter et samisk – norrønt ekteskap, inngått som en allianse.

Hagbartholmen, Steigen kommune, Nordland (Askeladden 7944).

Hagbartholmen ligger rett sørvest for Engeløya i Salten, omgitt av mange små øyer i Flagsundets utløp i Vestfjorden. Ved fjære sjø er holmen landfast til et av Engeløyas rikeste kulturminnemiljø. Her finnes blant annet tunanlegget på Vollmoen, store nausttufter, en gårdshaug, en kirkegård fra tidlig kristen tid, en av Nord-Norges største gravhauger og en rekke andre graver. På holmen er det registrert et gravfelt bestående av minst 35 gravhauger, et ukjent antall flatmarksgraver og en bautastein. De fleste av gravene ligger på og mellom to høydedrag, og er markert som små og noe utydelige forhøyninger i terrenget. Størrelsen varierer fra 3-7 m. i diameter med en høyde opptil 0,7 m. På 1950-tallet ble deler av feltet undersøkt av Hans Egenæs Lund. Det ble blant annet gjort funn av dyrebein, spillebrikker, en jernnål, beinkammer, et par skålformede spenner, en ringnål av bronse, spinnehjul, perler, spydspisser, rester av en båtbegravelse samt ganske vel bevarte skjeletter (Ts.5282-5289). Foruten fire graver fra folkevandringstid, kan resten av gravene dateres til vikingtid (Sjøvold 1974:64-66).

En av vikingtidsgravene skiller seg ut (Ts.5281a-gg). Den var ca. 2x1,5 m., gravd ½ m. ned i skjellsand og inneholdt spor etter en trekiste. Hele graven var dekt med never. Den døde var lagt på venstre side med hodet i sørvest og bøyde knær. Skjelettet er undersøkt ved

Anatomisk institutt og kjønnsbestemt til en mann. Under utgravningen skal det imidlertid ha skjedd en ombytting av beinmaterialet, slik at gravens egentlige skjelett trolig stammer fra en kvinne i 40-50 års alderen. Gravgodset er rikholdig og sammensetningen indikerer i seg selv at graven har vært for en kvinne. Ved hodet var det plassert en klebergryte, en beinkam, to bronseringer, noen jernfragment og et par stykker flint. Langs venstre arm fant man to spinnehjul, en linhekle, et vevsverd av hvalbein og et bryne. Ved hånden lå det en bjelle. En sigd og to kniver lå på hennes høyre side. Ved beina fant man to vektskåler av bronse, et vektlodd og rester av jernlenker. I tillegg er det registrert en hvalbeinsplate, et beinskift og noen mer ubestemmelige objekter uten opplysninger om plassering.

Smykkematerialet er også svært rikt. Hele 1081 små glassperler og 108 perler av ulikt materiale ble funnet rundt nakken. På hver skulder lå det en oval spenne av bronse. Begge er like og av en type som tolkes som statusgjenstander (Eldorhagen 2001:55-60). Ved halsen lå det to spenner av bronse. Den ene hesteskoformet og av baltisk import. Den andre mer uvanlig, formet som en rund forgylt plate innsatt med røde steiner eller glass. I stilen ligner den et stykke av en merovingertidsspenne men brukt på en annen måte. Bortsett fra denne spennen som muligens er fra merovingertid, er graven datert til 900-tallet (Sjøvold 1974:65).

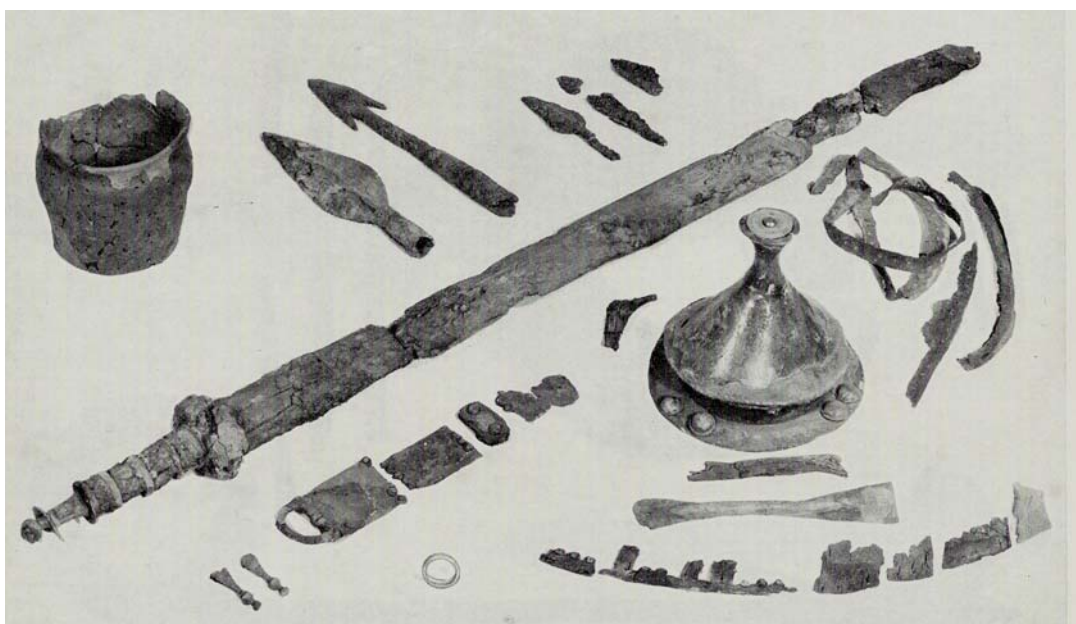
På grunn av det flotte og vel utsyrte gravgodset er den døde tolket som å komme fra det høyeste sosiale sjikt. Neverlaget og de østlige smykkene har blitt sett som samiske og tolket som at kvinnen har hatt samisk bakgrunn. Det blandede preget er forklart med at det har skjedd en utveksling av ektefeller mellom en samisk og norrøn elite for å styrke allianser og samarbeid (Stamsø Much 1993:136-137, Storli 1991:100).

Bø, Steigen kommune, Nordland (Askeladden 37756).

På vest-nordvest siden av Engeløya, ca. 2,5 km. fra Hagbartholmen i nordøstlig retning, finner man gården Bø. Her ligger blant annet tre gravhauger og et tunanlegg på 12 hustufter. Gravene ligger nært tilknyttet anlegget på en gressbevokst sandmo. Området rundt er flatt og jordsmonnet består av skjellsand og lite stein. De tre haugene ble undersøkt over flere sesonger på 1950-tallet av Lund. Engeløya har som jeg var inne på et høyt antall kulturminner. I nærheten av Bø ligger en rekke graver og tufter og det er heller ikke langt til Vollmoen.

To av haugene var funntomme og det forekom heller ikke menneskelige levninger. Derimot var det rikelig med gravgods i den siste haugen. Morfologisk ligner haugene hverandre, men med noe varierende størrelse og bevaringstilstand. Den funnrrike haugen var den minste; ca. 4,5 m. i diameter og 0,4 m. høy. Gresstorven var fjernet før utgravningen og

de ytre trekkene er dermed ikke kjent. Haugen var bygd av hvit skjellsand blandet med litt torv og et noe uregelmessig lag stein og heller. En fotkjede av flate heller lå innover haugen. Som rektangulære nedskjæringer i sanden var det to parallelle gravrom på ca. 2x0,8 m. Disse var sunket nedover, men har trolig ligget ca. 1 m. under haugens topp og rommet to trekister. I den vestligste graven fantes noen tenner og fragmenter av et kranium, trolig fra en kvinne, samt en liten sølvfibula (Ts.5401o-p). I det andre gravrommet, 65 cm. lenger øst, fant man skjelettdeler som er kjønnsbestemt til en mann. Den døde var blitt lagt på rygg med hodet i sørvest sammen med en omfattende våpenutrustning. På hans venstre side lå et tveegget jernsverd, en gullring, et belte, et jernfragment, to pilspisser og to spydspisser. Et skjold med skjoldbule og handtak lå over mannens bryst og underliv. Ovenfor den dødes hode lå et knust leirkar. Mannen var kledd i plagg vevd av ull og lagt på en dyrefell mellom tykke lag med never (Ts.5401a-n). Dette gravgodset samsvarer tidsmessig med sølvfibulaen, slik at graven som helhet er datert til 200-tallet (Sjøvold 1962:48-51, Slomann 1959).

Figur 5.2: Funn fra Bø-graven, Steigen. (Etter Sjøvold 1962).

En del av gravgodset er ikke uvanlig fra romertidsgraver, men den komplette utrustningen gjør funnet unikt. I tillegg er en del av gjenstandene spesielle. Sverdtypen som er funnet var vanlig fra ca. 200 e.Kr., men dette eksemplaret har vært dekorert med metall og trolig en hestehale, noe det ikke finnes andre kjente paralleller til. Pilspisser av jern er meget sjeldne i romertidsgraver og Bø-spissene er unike av sitt slag. Skjoldet har vært malt i rødt og

blått og dekorert med lærremser. At skjoldet bare var delvis lærdekt var uvanlig. Sølvfibulaen fra kvinnegraven forekommer i en del graver fra perioden, men denne ser ut til å ha vært brukt annerledes enn andre spenner. Her er det boret et hull slik at den kan ha vært båret i et kjede. I tillegg mangler parspenner som den ofte finnes sammen med. Bortsett fra dette er gravgodset internasjonalt og på ”høyde med tidens krav” (Slomann 1959).

Sjøvold (1962:237) peker på likheter til materiale kjent sørfra og mener graven viser at det har skjedd en innvandring fra sør til nord. Han ser det som mer sannsynlig at den rikdommen som her plutselig dukker opp kan forklares ved innflytting av en velstående høvding, enn at lokalbefolkningen hadde opparbeidet seg dette. Ut fra en slik tolkning blir de som er gravlagt på Bø noen av innvandrings-pionerene. Solberg (2000:115-116) peker på sammenfallende dateringer med tunanlegget og mener det er oppføreren av dette som ligger gravlagt her sammen med sin kone. Hun sammenligner også skjoldet og klærne med Illerup-funnet og mener mannen en gang kan ha vært soldat i den romerske hær.

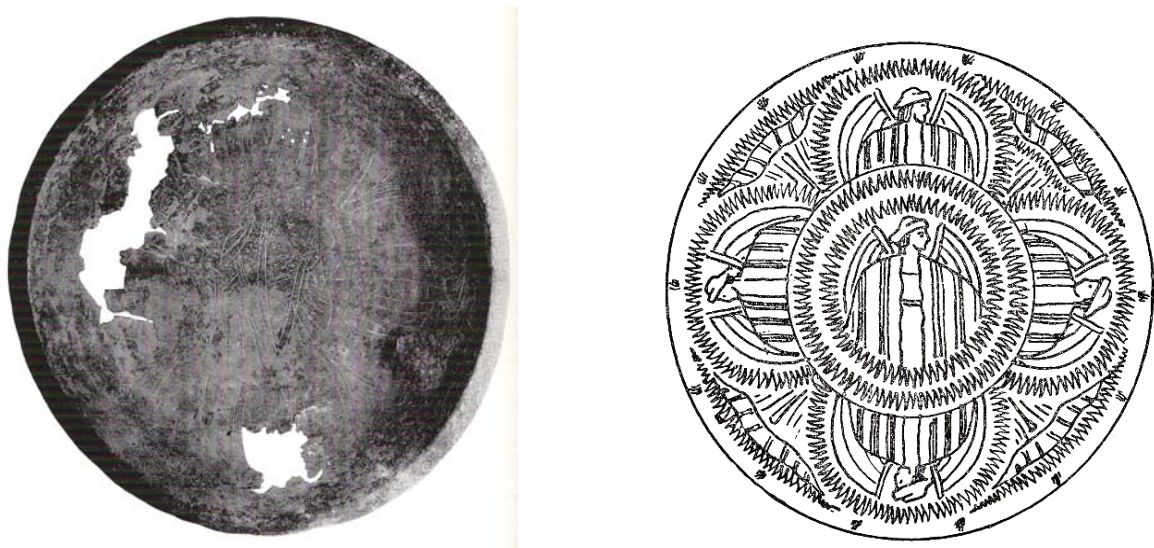
Ankenes, Narvik kommune, Nordland (Askeladden 16964 og 67273).

På sørsiden av Beisfjorden, tvers ovenfor Narvik, ligger Ankenes. På lokaliteten Lyngneset ble det her i 1906 under sanduttak funnet to bronsefat. I følge funnberetningen lå ett av fatene hvelvet over en hodeskalle. Skålene ble senere innsendt til Universitetets Oldsaksamling i Oslo. I 1911 undersøkte Nicolaissen (1912:78-79, 1913:23-25) det som var igjen av gravfeltet og fant da tre graver. Påfølgende år undersøkte han et nærliggende gravfelt på Millerjordneset, hvor det ble dokumentert 14 graver. I dag er gravene fjernet til fordel for en fabrikk, men de skal ha ligget i skråningen av et platå. Funnstedet ligger ca. 40 m. fra havet med utsikt over Beisfjorden i nordøst. Som følge av grusuttak er også omgivelsene på Lyngneset kraftig forandret. Gravene her skal ha ligget rett ved sjøen i en vold bestående av grus, stein og sand. Fra området rundt Ankenes er det registrert et par gravrøyser, en gårdshaug og en gammetuft, men ingen som ligger i umiddelbar nærhet til gravfeltene.

Gravene på Ankenes er omtalt som avlange fordypninger i terrenget uten haugmarkering. Størrelsesmessig er de ca. 2-3x2 m., men bare rundt ½ m. dype. Gravene er enkle, bestående av grus og litt stein, med et par tilfeller hvor det er lagt en helle over den døde. I to av gravene ble det funnet skjelettresten og i to andre graver noe kull.

De fleste gravene var funntomme og beskrives av Nicolaissen med at ”intet fandtes”. I tre graver ble det imidlertid gjort funn: to fat, en ringspenne og klinksøm. Et bronsefat (Ts.2125) ble funnet på Millerjordneset, mens et kopperfat (Ts.2047) dukket opp på

Lyngneset sammen med en ringspenne (Ts.2048). Dette fatet var lagt over hodet til den døde og graven var dekt med en helle. Karene er rundt 25 cm. i diameter, har ikke ornering og har vært brukket og reparert. De er av samme type som de to fatene som tidligere ble funnet, bare at disse hadde dekor. På den ene av disse skålene (C.21857a) er det på innsiden fem menneskefigurer i profil kledt i vide drakter og hatt. I bunnen sees en person med armene høyt hevet og med en rund gjenstand i hver hånd. Det andre karet (C.21857b) har et korsformet ornament i bunnen. Siden dette er en funntype som ikke vil bli beskrevet andre steder, velger jeg å presentere den kort her.

Figur 5.3: Til venstre: det mest dekorerte Ankenes-fatet. Til høyre: Gjengivelse av et Hansafat funnet i Polen, men med lignende ornamentikk som den avbildede skålen fra Ankenes. (Etter Grieg 1967).

Foruten bronsefatene fra Ankenes er det i Norge bare kjent et fåtall slike kar, men andre steder er funntypen utbredt. Skålene kalles gjerne ”Hansaschüsseln” da de ble forbundet med hanseatenes handel, noe som til dels er misvisende hva angår distribusjon og datering. Fatene er funnet over hele Europa, men har en hovedkonsentrasjon tilknyttet Nord- og Østersjøen. Dateringsmessig ligger de innefor tidsrommet sen vikingtid til 1200-tallet. Mens skålene fra Nordvest- og Sentral-Europa ofte er funnet tilknyttet vann, er de i Skandinavia og Øst-Europa funnet i graver (Müller 1996, 1997, Stoll 1996). Hansafatene er klassifisert i innfløkte serier, men kan grovt sett deles i tre grupper; fat uten dekor, fat med figurer og inskripsjoner av bibelsk art samt fat i serien ”Dyder og laster”. Den siste gruppen kjennetegnes av motiver fra klassisk mytologi som tar opp moralske, filosofiske og teologiske

diskusjoner (Müller 1996:147-154, 1998:321-324). Sigurd Grieg (1967:52) tolker den mest dekorerte Ankenes-skålen til å tilhøre denne serien. Fatenes kvalitet er varierende, men mange er middelmådige og stammer trolig fra masseproduksjon, deriblant de fra Ankenes (Grieg 1967:82). Skålens bruksområde diskuteres uavbrutt. Tolkningene omfatter fat brukt til handvask i liturgisk sammenheng og sosiale sammenkomster, ved dåp, som beholdere, i ulike rituelle og prestisjefremmende seremonier og kristen undervisning (Müller 1998:325-327).

Ringspennen som ble funnet sammen med det ene fatet er av bronse, av finsk/øst-baltisk opprinnelse og dateres til sen vikingtid/tidlig middelalder (Sjøvold 1974:219). Samme datering er også gitt til bronsefatene (Grieg 1967:81, Müller 1996:162). Bortsett fra spennen som oftest forekommer i kvinnegraver, er det vanskelig å si noe om de dødes kjønn. Klinksømmen tolkes av Nicolaisson (1912:79) til å indikere en norrøn båtbegravelse, men ettersom graven er betraktelig mindre enn norrøne båtgraver er det stilt i tvil (Andersen 2002:151). Båtsøm trenger ikke å stamme fra båtbegravelser, og er ikke uvanlig i norrøne graver. Oddmund Andersen (2002:154-157) argumenterer for at gravfeltene er samiske basert på den morfologiske likheten med samiske jordgraver, mangelen på kristen gravskikk, den østlige ringspennen samt funn av et Hansafat i en samisk grav på svensk side. De norrøne trekkene forklarer han med at gravfeltene også ble brukt av nordmenn som ønsket å videreføre en norrøn hedensk gravtradisjon i stedet for å følge kristen gravskikk.

Føre, Bø kommune, Nordland ¹.

Føre ligger sørvest på Langøya i Vesterålen. Lokaliteten ligger relativt beskyttet på østsiden av Førepollen, men med kort vei ut til storhavet. Et gravfelt på minst ti graver ligger i et flyvesandsområde nede ved sjøen. På grunn av flyvesanden har gravene blitt tildekt ikke lenge etter gravleggingen og har deretter ikke vært synlige på overflata. Under sanduttak i 1954 dukket det opp gjenstander og påfølgende år ble feltet undersøkt av Simonsen og Jørgen Slettebo. De fleste av gravene var lave røyser bygd av stein dekket av et tynt jordlag, ca. 5-6 m. i diameter. I hvert fall seks av dem har hatt indre steinkammer laget av større stein og heller, noe som har hindret jord og sand i å trenge inn i gravene. Noen av røysene lå hele 1-2 m. ned i sanden og i minst ett tilfelle har en grav blitt bygd direkte oppå en eldre. Materialet indikerer imidlertid at tidsspranget mellom begravelsene ikke er så stort, men konsentrert til

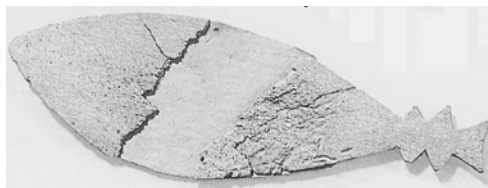
¹ Askeladdens registreringer av graver på Føre stemmer dårlig overens med andre opplysninger om de gravene jeg ønsker å behandle. Jeg velger derfor å se bort fra informasjonen i Askeladden og baserer meg utelukkende på annen litteratur.

400-tallet (Simonsen 1959:3-8, Sjøvold 1962:75-81). På Føre er det ellers registrert flere graver, både felt og enkeltliggende hauger, samt tufter og spor av eldre gårder.

Figur 5.4: En av gravene med oppmurt gravkammer på Føre, Bø. (Etter Sjøvold 1962).

I nesten samtlige graver fantes det skjelettmateriale og mye av dette var vel bevart. Blant de gravlagte fantes både kvinner og menn i ulik alder, i tillegg til to barnegraver. Barnegraver er en sjeldenhet i norrøn gravtradisjon. I likhet med de andre gravene inneholdt disse et rikt gjenstandsmateriale. Sammen med et 2 år gammelt barn ble det for eksempel funnet en beinkam, fibler, nåler av bronse og en jernkniv (Ts.5346a-n). Dette er samme type gjenstander som finnes i graver for voksne bortsett fra at de er mindre. I samme grav lå det også en lekefisk av bein og en snurrebass. Gravgoods som ellers forekommer på Føre er spydspisser, pilspisser, skjoldbuler, skjoldhåndtak, kniver, bronsefibler, en ringsølje av jern, nåler av bronse, jern og bein, beinkammer, potteskår, spinnehjul, trespann, spillebrikker og jernspiker (Ts.5337a-5347b). Mest spektakulært er kanskje et helt, tysk glassbeger (Ts.5338a) funnet i en velutstyrt kvinnegrav. I samme grav ble det ved kvinnens høyre hånd registrert et

Figur 5.5: Lekefisk fra barnegrav på Føre, Bø. (Etter "Møte med Vesterålen" 1993).

havhestnebb. Et svart jordlag og bjørneklør indikerer også at hun har vært lagt på en bjørnefell. Bjørneklør er registrert i fire graver, blant annet hos det lille barnet. Her er imidlertid en klo funnet utenfor gravkammeret, mens tre lå på innsiden. I tillegg ser de ut til å ha vært boret hull i. Dette forholdet kan tyde på at klørne ikke er nedlagt som en hel fell, men har hatt et annet bruksområde. I ett tilfelle har den døde blitt lagt på et neverlag (Ts.5345) og ett av barna har blitt svøpt i never (Ts.5342). I sju av ti graver er det registrert dyr- og fiskebein, som oftest uten artsbestemmelse. I en grav ble det imidlertid funnet et hundeskjelett der hunden har vært delt i to og lagt ved den dødes hode og føtter (Ts.5337n-o). I en annen grav dukket det opp et komplett hundeskjelett samt halvparten av et annet (Ts.5339a-b). En av de døde hadde også fått med seg store mengder sneglehus plassert ved hodet og føttene (Ts.5344r-s).

Da gravene på Føre ble funnet pågikk debatten om en mulig innvandring av bønder til Nord-Norge fra Sørvestlandet i eldre jernalder. Gravene viste stor likhet med jevngamle graver i Rogaland både i utforming og nedlagte gjenstander. Simonsen (1959:3-8) tolker derfor plassen som et familiegravsted for de første vestlendingene som slo seg ned i området. I ettertid har innvandringsteorien møtt motstand og endringene forståes som et resultat av intern utvikling i samfunnet. Føre har i den sammenheng blitt tolket som et av de første tegn på en markert nordnorsk maktelite (Bjerck 1998). Bortsett fra spørsmålet om de gravlagte stammer fra Vestlandet eller Nord-Norge, har ikke gravenes kulturelle tilhørighet vært diskutert. At de på en rekke områder har like klare paralleller i samisk gravtradisjon som den vestlandske har ikke vært et tema. Her kan kort nevnes gravutforming, bjørnens tydelige status, nedleggelse av bein, funn av nebb trolig brukt som amulett og ikke minst forekomsten av neversvøp. Vinsrygg (1979:66) påpeker at dyrebein i norrøne graver fra eldre jernalder er uvanlig og ser forekomstene på Føre som en lokal skikk.

Helløy, Bjarkøy kommune, Troms (Askeladden 28829).

Helløy ligger i Andfjorden, rett nord for Bjarkøy. Litt lenger ut ligger Flatøy og Krøttøy, mens Senja er over fjorden i nordøst. Nord på Helløya undersøkte Nicolaissen i 1894 noen graver. Lokaliteten ligger på vestsiden av en vik, ca. 60 m. fra havet rett sør for en bergknaus. Terrenget er preget av lavtliggende, våtlendt gressmark. På stedet ble det undersøkt fem gravrøyser. Fire av disse har vært runde mens den femte var mer avlang. For en av røysene er det gitt opplysninger om et oppmurt gravkammer, men byggematerialene ser ellers ut til å ha vært stein og grus. Størrelsesmessig er rundhaugene 5-9 m. i tverrmål og 0,3-1,5 m. høye. To

av røysene var funntomme, mens det fra to andre ble funnet noen perler, en oval spenne, et bryne, et leirkar, deler av et belte, en beinkam, en pinsett, noen pilspisser, et knivblad og skjelettdeler (Ts.1038-1040, Ts.1047-1056).

I den største av røysene ble det funnet rester av to lik. En av de døde hadde fått med seg et spinnehjul av kleberstein og noen jernfragmenter (Ts.1045-1046). Det andre individet lå i en kløft i gravens vestlige kant. Her fantes fragmenter av to ovale spenner, 13 perler, et hengesmykke, rester av et knivblad og jernfragmenter (Ts.1041-1044). En av de ovale spennene er uten dekor, mens den andre har en noe særegen ornamentikk. Hengesmykket av bronse har form som foten på en svømmefugl, er av finsk-ugrisk import og var festet til en bronsetråd. Det er bare funnet tre andre slike smykker i Nord-Norge, men de forekommer ofte på samiske offerplasser i Sverige. Graven er datert til 700-tallet (Nicolaisen 1895:1-4, Sjøvold 1974:145).

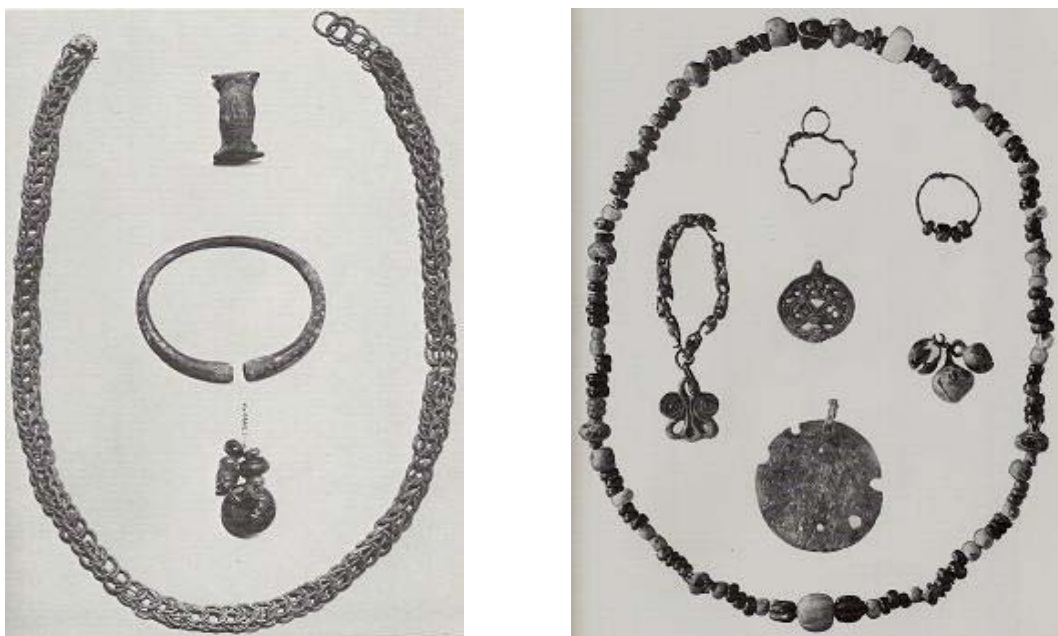
På Bjarkøy er det funnet gravfelt, hustufter, gårdshauger, et tunalegg, nausttufter og en uvanlig stor bronsekjele. Kulturminnene har et norrønt preg og Håvard Dahl Bratrein (1995:8-9) ser de i sammenheng med den historisk kjente og mektige Bjarkøyætta. Han fremholder videre at uten utstrakt kontakt og handel med samene ville ikke ættas rikdom vært mulig. Graven på Helløy nevnes ikke spesielt, men kan sees i lys av en slik argumentasjon. Storli (1994:113) definerer graven som kvinnegrav og ser den i forhold til teorien om ekteskapsallianser. Hun nevner ikke at det i graven ble funnet to personer.

Austein, Tromsø kommune, Troms (Askeladden 59763).

Austein ligger på Brensholmen sørvest på Kvaløya. På andre siden av Malangen i sør ligger Senja. Lokaliteten, som i dag er fjernet, lå ca. 100 m. øst for Hillesøy kirke på nordsiden av Austeinvika, rundt 70 m. fra havet. I dag er stedet dyrket mark, men tidligere fantes det fire røyser/steinlegginger beliggende rundt en bautastein. Bautaen skal ha vært 2 m. høy, mens røysene var ovale, ca. 3,5x2 m. Tre skjeletter ble i 1933 funnet tilknyttet bautaen. Disse skal imidlertid ha ligget under flat mark uten antydning til haug. De døde, en kvinne og to menn, lå andføttes med hodene vendt ned. De var ikke lagt i noe kammer, men omgitt av løs sand og mindre stein. De to mennene ble funnet svært nært hverandre og gravgodset har blitt blandet. Med seg hadde de fått to sverd, en øks, sigd og en ljå (Ts.3971a-f). Kvinnegraven var rikere utstyrt. Herfra er det registrert en nøkkel og en kniv av jern, en vevsverd av hvalbein og sju glassperler (Ts.3970d-h). Ellers inneholdt smykkematerialet et tykt kjede, en finsk-baltisk

importert armring og en likearmet spenne av finsk type, alt av bronse (Ts.3970a-c). Alle gravene er datert til 700-tallet (Sjøvold 1974:156).

Både på Austein og den sørvestlige delen av Kvaløya er det registrert mange kulturminner. Her finnes blant annet hus- og nausttufter, gårdshauger, løsfunn og ikke minst mange graver. Flere av gravene er av blandet karakter. For eksempel ble det på Austein funnet en annen kvinnegrav med et variert gravgods, østlige smykker og spor etter neversvøp (Askeladden 8242). Simonsen (1990:580) tolker gravene som norrøne og forklarer de fremmede smykkene som resultat av handelsforbindelser østover, der samene har fungert som mellommenn. Sandmo (1994:152) tolker materialet til at det i Tromsø-området har bodd to etniske grupper, som har levd tett innpå hverandre og ikke hatt strenge skiller for hvor man begravde sine døde.

Figur 5.6: Til venstre: Smykkene fra kvinnegraven på Austein, Tromsø. Til høyre: Smykkene fra Storslett-graven, Tromsø. (Etter Sjøvold 1974).

Storslett, Tromsø kommune, Troms (Askeladden 17742).

Omtrent 1 km. i nordøstlig retning fra Austein-graven finner man gården Storslett. Lokaliteten ligger helt nede ved havet på en slette innerst i Storslettvika. Herfra er det god utsikt utover mot Sommarøy, Hillesøy og Senjafjellene. I 1893 undersøkte Nicolaisen her en flatmarksgrav som ble fjernet noen år senere. Dessverre finnes ingen opplysninger om

gravens størrelse, men den skal ikke ha vært markert på overflaten. I nærområdet skal det ha vært noen andre flatmarksgraver og noen hauger. Ellers er området svært rikt på kulturminner.

Sammen med skjelettet ble det funnet dagligdagse redskaper som et spinnehjul, bryne, jernsaks og en sigd. Litt mer ubestemmelig er en traktformet bronsegjenstand, en ring av buktet bronsetråd, en lenke av flate jernringer og en dekorert beingjenstand. I en liten pung av never eller lær lå 128 perler av ulik type. I tillegg var det på en bronsering tredd fire perler. Resten av smykkematerialet bærer et østlig preg. Det er registrert tre hengesmykker av forskjellig art, det ene festet til et bronsekjede. Lignende smykker er funnet i Vest-Finland og Karelen. I tillegg dukket det opp tre bronsebjeller (Ts.991-1009). Graven tolkes som en kvinnegrav fra 900-tallet (Sjøvold 1974:159).

Stamsø Munch (1994:30-32) påpeker fraværet av norrøne smykker, men tilstedeværelsen av perler. Disse er imidlertid funnet i en pose noe som ikke er vanlig norrøn skikk. Derimot mener hun det passer inn i samisk tradisjon og argumenterer for at den døde var samisk. Sandmo (1994:198) ser graven i sammenheng med samisk sjamanisme. Bjellene og hengesmykkene skal da ikke oppfattes som personlig pynt, men som et uttrykk for kvinnens rolle og status som sjaman. Perlene vitner om kontakt med det norrøne samfunnet.

Balsnes, Tromsø kommune, Troms (Askeladden 57007).

På Balsnes gravde Nicolaissen på slutten av 1800-tallet ut en grav. Lokaliteten ligger på sørsiden av Balsfjorden, ca. 1 km. fra skjæringspunktet Balsfjord – Straumsfjord. Krysser man fjorden er man fremdeles på fastlandet, mens Kvaløya ligger litt lenger nordvest. Graven ligger ca. 10 m.o.h. i en svakt hellende skråning ned mot sjøen. Området rundt er åpent og i dag preget av dyrkede markdrenerte myrer. Graven var anlagt under flat mark dekt av et tynt lag med jord og noe stein. Sammen med et skjelett ble det funnet en del gjenstander som indikerer at dette var en mannsbegravelse (Ts.874-882). Det er registrert et sverd og to spydspisser av jern, to bryner, et ljåblad, en meisel, noen beingjenstander og tre pilspisser. Pilspissene er av jern og har kløyvd egg. Graven er datert til rundt år 800 (Sjøvold 1974:164). I området er det gjort et par løsfunn av blant annet en skiferkniv og en jernbolt. Innenfor en radius av

Figur 5.7: Pilspisser med kløyvd egg, Balsnes, Tromsø. (Etter Sjøvold 1974).

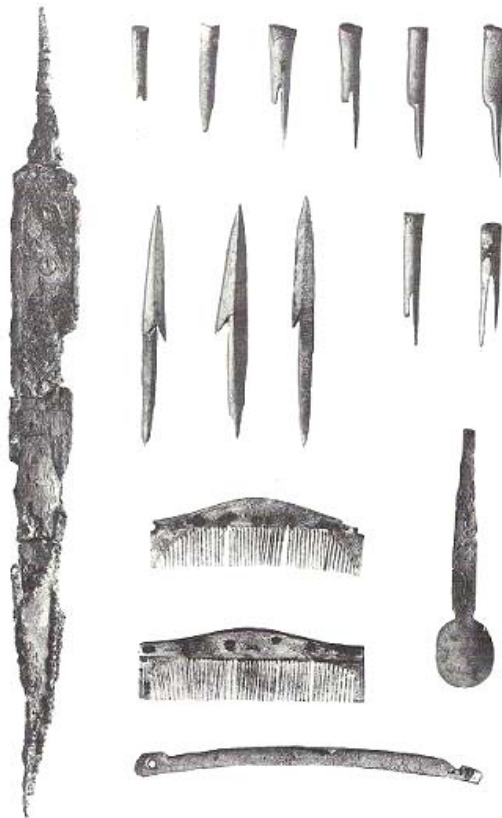
4-5 km. er det registrert noen andre graver, steinalderslokaliteter, nyere tids tufter og noe som trolig har vært en samisk offerplass.

Simonsen (1990:580) forstår dette gravfunnet, i tillegg til Engholmen (omtales nedenfor), som spor etter norrøne nybyggere, bosatt nord for det området hvor det var mulig å leve av jordbruk alene. For å klare seg måtte de tilegne seg en delvis samisk levemåte, noe som forklarer piler brukt til pelsdyrjakt.

Engholmen, Karlsøy kommune, Troms (Askeladden 74787).

Engholmen ligger på sørsiden av Helgøya, like utenfor dagens stående kirke. Holmen ligger i Helgøysundet, med Ringvassøya i sør og Nord-Kvaløy i nordvest. På den gamle kirkegården ble det av amatører undersøkt to graver på slutten av 1800-tallet. Opplysningene om funnet er derfor annenhånds, men materialet er behandlet av Horst (1878:50-55). Den ene graven var en flatmarksgrav hvor det ble funnet et skjelett dekket av store stein (Ts.715-22). I graven hadde den døde fått med seg en spydspiss, en beinkam, et bryne, en kniv og åtte pilspisser. Ca. 30 m.

bortenfor lå en lav, rund gravhaug bygget hovedsakelig av sand. Den hadde ikke gravkammer, men mulig fotkjede. Her ble det funnet et skjelett og lignende gjenstander som i den andre graven (Ts. 299-318). Det er registrert en beinskje, et par flintstykker samt noen fragmenter av bein og jern. Mellom den dødes føtter lå en kjeve som skal være fra en delfin samt et par tenner av et rovdyr. Ved hodet og føttene fant man to beinkammer. På skrå over den dødes lår lå det en tidlig variant av et enegget sverd. Typen er ikke vanlig, men har likheter med et finsk funn (Olsén 1945:30). Som den andre graven på Engholmen bærer også denne preg av jakt og fangst. Ved den dødes side ble det funnet tre elegante harpunspisser og åtte mindre pilspisser, alle av bein (Ts.303-313).

Figur 5.8: Funn fra graven på Engholmen, Karlsøy. (Etter Sjøvold 1974).

Nicolaissen (1903:33) funderte på om disse små spissene kunne være en type klesklyper da de har butt egg og kløyvd bakende. Sjøvold (1974:292) forstår de derimot som klumppiler brukt for pelsdyrjakt. Han tolker også et ubestemmelig beinobjekt, med form av et handtak, til å være del av en bue. Begge gravene anses som samtidige mannsgraver fra 600-tallet (Olsén 1945:30, Sjøvold 1974:170).

På øyene rundt Engholmen er det blant annet funnet en båtgrav, noen andre graver som kan dateres til samme periode, samt noen yngre gravrøyser/hauger. Samlet har disse funnene vært sett i samband med en etnisk nordgrense for norrøn bosetning. Helgøy-området har derfor vært tolket nærmest som en isolert, norrøn koloni i datidens Finnmark (Gjessing 1941a:63). Gravgodsets jaktmessige preg har blitt vektlagt og er av Brøgger (1931:22) forstått som *”en fullendelse av en væreiers og fangstbondes typiske symboler”*. Det er altså den norrøne tendensen ved materialet som har blitt vektlagt, og fangstutstyret forklares med at det her har vært dårlige forhold for jordbruk (Gjessing 1941a:62).

Spildra, Kvæningen kommune, Troms².

Omtrent midt i Kvæningen ligger øya Spildra. Både i nord og sør finner man fastlandet, mens øya Skorpa ligger lenger inn i fjorden. Spesielt for Spildra er det høye antallet kulturminner. Det gjelder særlig de mange tuftene fra forskjellige perioder og lokaliteter tilknyttet samisk religion som graver, bjørnegraver og offerplasser. På Søsterneset sørvest på øya ligger lokaliteten Vapsgedden, også den med en rekke fornminner; blant annet gammetufter, en stor nausttuft, hellegroper og graver. Terrenget her skrår svakt nedover mot sjøen i vest, mens det i øst stiger opp mot et myrområde. Grunnen består av sand dekt med gress. Sven Erik Grydeland og Olav Sverre Johansen gjorde i 1994 og 1995 feltarbeid i området og undersøkte i den forbindelse en grav. Denne ligger ca. 50 m fra sjøen med god utsikt over havet.

På overflaten fremsto strukturen som en rund tuft med voll, døråpning og forhøyning etter et mulig ildsted. Dette samsvarer med tufter fra de tradisjonelle samiske rundgammene. Disse hadde en spesiell inndeling av gulyplanet, med et sentralt plassert ildsted hvorfra det gjerne gikk rekker med steiner eller stokker ut mot to motstående døråpninger. Utgravningen startet med det formål å undersøke en gammetuft, men i stedet for trekull og kulturlag dukket det opp bein og jernfragmenter. Det som fremsto som en veggvoll viste seg å være fint lagte skiferheller, mens ”ildstedet” var et ovalt gravkammer kantsatt med samme type stein. Diameteren på graven er ca. 6 m. I gravkammeret fant man skjelettresten, kjønnsbestemt til en

² Dessverre er ikke lokaliteten å finne på Askeladden og graven omtales derfor basert på annen litteratur.

mann. Her lå også en kniv, en sauesaks og mulig spydspiss av jern, en del jernfragmenter, bein fra ku, neverrester og en beltestein av kvartsitt (Ts.10303a-s). Slike beltesteiner var mye brukt i norrøne samfunn i tidsrommet 350-550 e.Kr. og ¹⁴C-dateringer fra graven bekrefter også denne tidsangivelsen (Grydeland 1996, 2001:76).

Figur 5.9: Graven på Spildra, Kvænangen. (Etter Grydeland 2001).

Beltesteinen og anleggets konstruksjon gjør at det har blitt tolket som en norrøn grav, plyndret eller ødelagt en gang i fortiden. Graven sees også i sammenheng med nausttuften som ligger rett i nærheten og tolkes som samtidig. Grydeland (2001:76) mener vi her står ovenfor en norrøn jernaldergård og at det bare er et tidsspørsmål før langhuset er identifisert. Han påpeker at mangelen på bolighus og tilstedeværelsen av hellegrøper også kan tyde på at stedet har vært en norrøn stasjon for handel med samene (Bjørklund & Grydeland 2003:22).

Loppasanden, Loppa kommune, Finnmark (Askeladden 27395).

Loppa øy ligger ytterst på kysten i Loppahavet, adskilt fra fastlandet i sør av Leisundet. I forbindelse med veiarbeid på Loppasanden fant arbeiderne i 1962 en grav. Lokaliteten ligger sør på øya i et småkupert flyvesandsområde, ca. 150 m. nord-nordvest for flomålet og har begrenset utsikt over havet. Rett øst for graven finnes dagens kirkeområde i tillegg til spor av eldre kirker og en nedlagt samisk kirkegård. Det er også påvist en vikingtidstuft på et høydedrag over Loppasanden. Herifra er det fritt utsyn ned til graven. I nabobuktene er det registrert flere gravrøyser/hauger, gårdshauger og tufter.

Graven (Ts.6360a-n) ble undersøkt av Simonsen samme år som den ble funnet. Hvordan den har sett ut er noe usikkert, da veiarbeiderne hadde fjernet en del dekksteiner. Den skal imidlertid ha vært øst-vestlig orientert med en trekiste inni en steinkiste. Skjelettet lå på rygg med hodet i øst og bøyde knær. Rundt høyre håndledd var det festet et armband av bronse og i hånden holdt den døde en kniv. På kniven ser det ut til å ha vært montert en bronselenke som igjen har vært festet i beltet, noe som skal ha vært en vanlig skikk på Gotland (Storli 1994:112). Ved brystet lå en pilspiss, men så forrustet at typeinndeling er umulig. Uten opplysninger om nøyaktig funnsted er det registrert en bronsespiral, 51 perler, en jernsaks, en hvalbeinsplate og tre spenner. To av disse er ovale bronsespenner (Ts.6360a-b), fine eksemplarer av en type som forekommer relativt ofte (Eldorhagen 2001:32). Svært uvanlig er derimot en rund spenne med en avansert dyreornamentikk i osebergstil (Ts.6360c). Pilspisser opptrer ikke ofte i kvinnegraver, men de øvrige gjenstandene indikerer at dette er en kvinnegrav fra 800-tallet (Sjøvold 1974:176-177).

Graven inneholder ingen smykker av østlig karakter, men kjedet som er festet til kniven peker mot en østlig praksis. Det resterende gravgodset har skandinavisk preg, men dukker her opp utenfor det norrøne bosetningsområdet. Storli (1991:96) ser derfor denne graven i sammenheng med norrøn – samisk ekteskapsutveksling. Bratrein (1995:24-25) tolker de norrøne kulturminnene på Loppa som en base for den norrøne elitens skatteinnkreving, handel og militære oppgaver.

Figur 5.10: Spenner fra graven på Loppasanden, Loppa. (Etter Sjøvold 1974)

Ekkerøy, Vadsø kommune, Finnmark (Askeladden 28323).

På nordsiden av Varangerfjorden, en drøy mil øst for Vadsø, ligger Ekkerøy. Lokaliteten ligger ca. 2 km. fra sjøen og 60 m.o.h. i et landskap som skråner svakt oppover mot Varangervidda. På en høyde ligger et blokkhav kalt Ringrabben bestående av rundvasket og frostsprengt stein. Her gjorde den lokale mureren i 1922 et rikt gravfunn, og stedet ble videre undersøkt av distriktslegen på oppfordring av Kristian E. Schreiner, lederen av Anatomisk

institutt. Ringrabben har trolig fått sitt navn etter noen oppmurte steinringer som ligger i ura. Ellers innehar området et høyt antall ulike kulturminner, ikke minst graver (Schanche 2000:110, 125).

Graven er beskrevet som en røys med et innvendig oppmurt kammer hvor det ble funnet skjelettdeler av to individer. Disse er undersøkt av Schreiner (1935:275) og er bestemt til å stamme fra en mann og en kvinne av norrøn herkomst. Gravgravene tilknyttet som regel

Figur 5.11: Smykker fra graven på Ekkerøy, Vadsø. (Etter Sjøvold 1974)

kvinnen og gjør funnet til en av de rikest utstyrte kvinnegravene i landsdelen. Herfra er det registrert to svært forseggjorte ovale spenner av bronse (C.23113a). Spennene er de eneste av borretypen funnet nord for Trondheimsfjorden og kan derfor ha hatt spesiell status (Eldorhagen 2001:32, 58). Også en trefliket spenne, uvanlig i nordnorsk sammenheng, er i borrestil (C.23113b). I tillegg til dette fantes det smykker av finsk-baltisk opphav; to bonsekjeder, en åpen ringspenne og en rund spenne, begge av sølv (C.23113c-f). Graven er datert til 900-tallet (Sjøvold 1974:180).

I 1923 ble Ringrabben undersøkt av Nicolaissen (1924:9-10). Han fant et skjelett som er bestemt til å ha vært en norrøn kvinne. De osteologiske undersøkelsene har blitt tillagt stor vekt i tolkningene av funnene. At to av de gravlagte var kvinner har blitt sett som uttrykk for at det her fantes en fastboende norrøn befolkning (Brøgger 1931:45, Gjessing 1941b:128). Sjøvold (1974:341) baserer seg på skjelettene og de norrøne smykkene og tolker graven som spor etter norrøn aktivitet. Else Johansen og Knut Odner (1968:78-79) peker på paralleller til østlig gravutstyr og oppfatter graven som finsk. Schanche (2000:217) bemerker at graven ligger i en ur og har mange likheter med andre graver i området. Hun ser den derfor som samisk og forklarer tilstedeværelsen av norrøne smykker ved ekteskapsallianser eller handel.

Oppsummering.

De omtalte gravene viser at gravskikk ikke uproblematisk kan deles inn i to kategorier; en norrøn og en samisk. Innen geografiske områder som tradisjonelt tilknyttet en av gruppene, dukker det opp trekk som forstyrrer det etnisk todelte bildet. Gravene på Føre og Engeløya ligger ikke bare i det som sees som typiske og mektige norrøne områder, men de tolkes nærmest som erkeeksempler på norrøn kultur. Ser man grundig på materialet, finnes der imidlertid trekk som utydeliggjør slike tolkninger. Motsatt finner man på Ekkerøy, på tradisjonelt samisk område, en grav som både i utforming og gravgods inneholder elementer fra begge kulturer. Gjennomgangen viser at antatte karakteristiske trekk ved morfologi, likbehandling og gravgods til dels gir motstridende kulturelle referanser. For eksempel inneholder gravene på Austein og Hagbartholmen smykker og redskaper med tilknytning både til samisk og norrøn kultur. På den annen side kan også morfologiske trekk gi få indikasjoner på kulturell tilhørighet. For eksempel kan gravene på Storslett og Engholmen like gjerne være samiske jordgraver som norrøne flatmarksgraver. Graver med blandet karakter spores både i gravutforming, nedlagte gjenstander, geografisk beliggenhet, likbehandling og i et par tilfeller også relatert til osteologiske analyser. I noen tilfeller kan gravene gi et kulturelt helhetsinntrykk der bare enkeltgjenstander opponerer, som Helløy. Andre ganger er hele gravbildet komplekst, som på Ekkerøy. Lokale varianter ser også ut til å forekomme på Lekanger, Spildra og Ankenes. På bakgrunn av dette kan man spore blandede trekk fra Gildeskål i sør til Vadsø i nord, med et tidsspenn på ca. 1000 år fra romertid til middelalder.

KAPITTEL 6: GRAVSKIKK OG GRAVGODS – SAMMENSATTE UTTRYKK.

Et gjennomgående poeng i denne oppgaven har vært å synliggjøre hvordan dikotomien samisk – norrøn har preget både de enkelte forskningsarbeider, tolkning av materialet og ikke minst forståelsen av kulturell og etnisk variasjon. En granskning av gravskikk og gravgaver, både på et generelt nivå og i et utvalg enkeltlokaliteter, demonstrerer motstand mot en slik kategorisk todeling. I teorikapitlet presenterte jeg ulike perspektiv, der det materielle sees som et grunnleggende element av vår kulturelle forståelse. Disse perspektiver ligger også til grunn for belysning av ulike sider ved de blandede gravene, herunder hvordan aspekter som tidsperspektiv og assosiasjoner kan være forklarende. Et viktig begrep i denne sammenheng er også kulturell foranderlighet, ikke minst for forståelsen av tingenes betydning, verdi, identitet og bruk. Tilknyttet blandede graver kan dette være med å kaste lys over tvetydigheten i gravgods og gravskikk og dermed gi nye innspill til den kulturelle fortolkningen. Ting står i nær relasjon til mennesker, både på et personlig plan og mer overordnet som et dannende element for grupper og kulturer. Dette muliggjør et multiskala-perspektiv på gravene, der både selve individet og dets kulturelle tilhørighet kan diskuteres.

De forskjellige analytiske momentene vil her bli diskutert med utgangspunkt i de utvalgte gravene og i gravskikk mer overordnet. Også andre relevante gravfunn vil bli trukket inn. Hovedpunkter i diskusjonen vil være geografisk beliggenhet, morfologi, likbehandling og gravgods. Materialet fremviser forskjellighet i måten blandede trekk kommer til uttrykk: Noen synes å avspeile lokale forhold eller fremstår som relativt unike og krever egen behandling. Andre trekk kan gjenfinnes i flere lignende graver noe som muliggjør felles fortolkninger. Disse ulike variantene av sammensetning vil bli diskutert. Samlet leder dette frem til spørsmål som: Hvorfor forekommer blanding? Hva uttrykker den? Hvilken betydning har den hatt for gruppene? Jeg har ikke som intensjon å gi fullt ut dekkende svar på spørsmålene, langt mindre å gi noen "fasit" på hvordan materialet skal forstås. I løpet av dette og neste kapittel ønsker jeg imidlertid å se på de ulike variantene av blanding og presentere noen alternativer for forståelsen av disse.

Geografisk beliggenhet og etniske grenser.

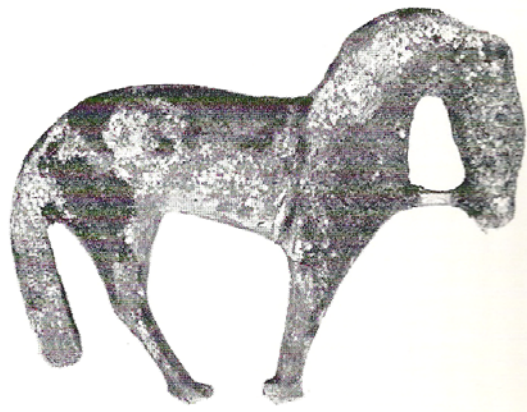
Grensedragning mellom norrøne og samiske områder er et felt som har blitt viet mye oppmerksomhet i arkeologien. Ut fra skriftlige kilder, ikke minst Ottars beretning, vet man at

gruppene gjerne ble tilknyttet sine respektive, navngitte regioner, Hålogaland og Finnmark. Basert på fordelinger (og fravær) av ulike kulturminner samt økologiske forhold, har man forsøkt å identifisere disse områdene. Spesielt har det norrøne Hålogalands nordgrense vært i fokus. Denne er gjerne satt til området Malangen – Lyngen (Schanche 1986, 1989, Sjøvold 1974). Selv om det finnes en rekke eksempler på kulturminner som ikke passer inn i et slikt mønster, har tanken om en grensesone stått sterkt. En del av årsaken er selvsagt å skape et overordnet og ryddig bilde, som langt på vei illustrerer de geografiske inndelinger som de historiske kildene formidler.

Bildet farges imidlertid av et grunnleggende dualistisk syn på Nord-Norges kulturhistorie som lett simplifiserer og ekskluderer viktige sider ved fortiden. De funn som faller utenfor en slik todeling, får derfor nesten preg av å være anomalier. Eller som Sjøvold (1973:256) betegner et av dem; *”et irregulært gravfunn”*. Slike utsagn bunner i en tanke om en ”normalitet” i materialet som ikke lar seg forene med mer tvetydige funn. Anomalien er dermed noe som skapes – og konstant reproduseres – i forhold til denne gitte normaliteten. En gjennomgang av nordnorske graver og gravgods, fremviser imidlertid et vesentlig antall slike ”anomalier”. Mange kulturelt tvetydige graver ligger i området rundt Tromsø som tradisjonelt er sett som en samisk – norrøn grensesone. I tillegg til det presenterte materialet er det registrert flere graver med morfologisk tvetydig utforming, østlige smykker og antatt samiske pilspisser sammen med ellers norrønt gravgods. Dessuten finnes det en rekke løsfunn både av skandinaviske og østlige smykker, samt våpen. En del av disse stammer sannsynligvis fra (flatmarks/jord)graver, men funnomstendighetene er ukjente. Spesielt utpeker Kvaløya og nærliggende områder seg med et høyt antall blandede graver. Fra Ofoten er det også gjort flere funn av graver med tvetydige trekk. Ellers ligger de blandede gravene spredt, men allikevel jevnt fordelt fra Gildeskål og nordover.

Lekanger er i min materialpresentasjon trukket frem som den sydligste graven av blandet karakter. Dette kommer av en materialavgrensning og ikke fordi lignende graver er fraværende lenger sør. Et eksempel på det er de såkalte fangstmarksgravene på norsk og svensk side (Bergstøl 2003, 2004, 2005). Et annet eksempel finnes på Verdal i Inderøy i Nord-Trøndelag. Her er det i en grav funnet ulike typer østlige hengesmykker samt perler og norrøne smykker. Graven tolkes som samisk, men betraktes som *”en främmande fågel” i den rika bygden* (Stenvik i Zachrisson 1997:208). Blandingene i disse gravene trenger ikke være uttrykk for det samme som i nord, men tydeliggjør variasjonen og nyansene i materialet. I tilfellet med Lekanger-graven bygger blandingen på at man i en typisk norrøn båtbegravelse i et antatt norrønt område, finner skjelettresten analysert til å ha anatomisk ”samiske trekk”.

Jeg vil i utgangspunktet uttrykke en sterk skepsis til den sammenkobling av biologiske egenskaper og etnisk tilhørighet som ligger til grunn for slutningen om at den døde var same (Stenvik 1980). Tolkningen vitner om en etnisitetsoppfatning med røtter tilbake til det gamle ”folk = rase = kultur”-paradigmet. Jeg ønsker heller å se etnisitet ut fra en nyere forståelse der denne betraktes som en kulturell identitet og ikke fysiologisk betinget. På tross av dette er funnet interessant. Selv om osteologiske analyser ikke er uproblematisk, og selv om etnisitet ikke kan leses ut fra skjelettresten, kan funnet signalisere kontakt på tvers av gruppene. At det i området har forekommet kulturell blanding antydes også av andre funn fra kommunen. På Sør-Arnøy, tvers over fjorden for Lekanger, er det i en grav funnet en hesteformet bronsespenne med finsk opphav³, datert folkevandringstid (Ts.1477) (Sjøvold

Figur 6.1: Hesteformet bronsespenne fra Sør-Arnøy, Gildeskål. (Etter Sjøvold 1962).

1962:41). Noe lenger sør, på Vigdel ved Fugløyfjorden, ble det i en naturlig fordypning i en bergflate uten haugmarkering funnet rester av kremerte bein. Gravgodset, et par ovale spenner, en glassperle og to spinnehjul, var også varmepåvirket (Ts.2626-2628). Gjenstandsmaterialet indikerer at dette er en norrøn kvinnegrav fra 700-800-tallet, men selve gravleggingen er uvanlig i norrøn sammenheng (Sjøvold 1974:47). Derimot er bruken av naturlige hulrom i berg og fjell typisk for urgravskikken. Kremering

forekommer i det hele tatt sjelden i nordnorsk gravtradisjon. Samlet mener jeg disse tre gravene bør sees som uttrykk for kulturelle overlapp og bricolage i et etnisk sammensatt – om enn norrønt dominert – område.

Også lengst i nord, langt innfor det som sees som samisk område, er det funn som opponerer mot en entydig samisk eller norrøn tolkning. Dette gjelder ikke bare Loppa og Ekkerøy, men også andre graver. På Grunnes sørvest for Vardø ble det funnet et oppmurt rom under en berghammer. Kammeret var stort nok til å romme en person og ligner dermed urgraver i oppbygningen. I kammeret lå det en korsformet bronsespenne av skandinavisk opphav med datering til 500-tallet (Ts.4307) (Sjøvold 1962:118). Funnet er tolket som en henholdsvis norsk (Magnus & Myhre 1986:312) eller samisk grav (Schanche 2000:115). Fra

³ Sjøvold (1962:41) påpeker at spennen har en østnorsk parallell, men i katalogen og senere av Storli (1994:111) er den sett som finsk import.

eldre jernalder er det også i Nesseby kommune gjort et funn med skandinaviske smykker. Gjenstandsmaterialet er ukatalogisert, men inneholdt perler, løs asbest, neverflak og dyrebein (Schanche 2000:115). På Lille Tamsøy i Porsangerfjorden er det registrert en gravhaug med et kammer innholdende skjelettresten av et menneske og en hund. I tillegg fantes et komplett norrønt våpensett med sverd, øks, skjoldbule, kniv, ringformet spenne og en pilspiss (Ts.1064-1070). Pilspissen skiller seg imidlertid ut da den er av typen med kløyvd egg. Graven er datert til 900-tallet (Sjøvold 1974:178). Fra Nord-Troms og Finnmark finnes det flere graver med tvetydig preg i tillegg til løsfunn av norrøne smykker, våpen og redskaper.

Samlet viser dette at graver av blandet karakter forekommer over et stort område, ikke bare i grensesonene men også godt innenfor de antatt mer etnisk homogene regionene. Ser man dette videre i forhold til de tidligere omtalte tvetydige gårdsfunnene i Beiarn og Misvær, og ikke minst sølvskattene som også er funnet i hele landsdelen, settes materialet i et større perspektiv (sml. Spangen 2005). Også i Nord-Sverige, som ikke behandles i denne oppgaven, finnes det flere lignende eksempler på sammensatte graver og depotfunn (Serning 1960:74-77). Å betrakte blandede graver som anomalier som enten kun ignoreres eller redefineres i forhold til de aksepterte kategorier, blir derfor feil. I forhold til det totale antall registrerte graver er kanskje ikke denne gruppen stor, men den er allikevel så betydelig at den verken kan oversees eller bare oppfattes som et tilfeldig uttrykk. Det må også skytes inn at det i kategorien ”normale” graver óg finnes avvik, selv etter den ”renselsesprosess” som de har vært gjennom ved utgravning, katalogisering, magasinering og publisering.

En undersøkelse av gravenes lokaltopografiske beliggenhet ville vært interessant, men samtidig for omfattende for denne oppgaven. Et problematisk aspekt er også at mange av gravene i dag ikke lenger eksisterer og/eller er upresist registrert i utgangspunktet. De gitte opplysningene om lokalitetenes beliggenhet er heller ikke alltid like nøyaktige og informative. Hvorvidt det finnes noen lokaltopografiske fellestrekk for de blandede gravenes beliggenhet, har jeg derfor begrenset mulighet til å si noe om. Mitt inntrykk er imidlertid at de fleste ligger nært sjøen, ofte på øyer og holmer. Mange av lokalitetene befinner seg også i områder rike på kulturminner, gjerne nært andre graver og tufter. Som en innskytelse kan det bemerkes at tre av gravene ligger i nærheten av tunanlegg. Gravene på Hagbartholmen og Bø har sammenfallende dateringer med anleggene, mens Helløy-graven er tidfestet til århundret etter anleggets siste brukstid (Storli 2001:96-100).

Selv om landskapsområder og grensetrekking har vært hyppig diskutert og brukt i arkeologisk fortolkning, har grensen selvsagt sjelden blitt sett som en absolutt, ukryssbar og klart definert linje. Betraktningene rundt grensens status har variert, men som regel bærer

tolkningene preg av at det er snakk om en *grensesone*. I stedet for et skarpt skille, ser man for seg et område hvor kulturer har møttes og til dels overlappet i geografisk utbredelse (f.eks Odner 1983, Schanche 1986). Dette har imidlertid fått liten innflytelse på tolkning av materialet og de kulturelle gruppene. Hva som skjer ved kulturmøter har dermed fått lite oppmerksomhet i forhold til stedfestingen av dem. Barths tanker om etnisk bevisstgjøring og markering har stått sentralt i teorier om fremvekst av samisk kultur, men den videre kontaktforståelsen mellom gruppene bærer preg av å omfatte to adskilte grupper som samhandler og bygger allianser. Materialet vitner om at det ikke er nok å se møtene som to separate gruppers kontakt, men at disse har resultert i prosesser med mer vidtrekkende konsekvenser for de involverte parter. Allikevel bør ikke dette sees løsrevet fra forholdene innad i gruppene. Hvordan ting fremtrer ved kulturmøter vil ha nære forbindelser til det hverdagslige og vanlige. Forholdene i grensesonene kan videre kaste lys over kulturelt tvetydige uttrykk som forekommer i god geografisk avstand fra disse.

Morfologi – overlapp....

Et felt der den strikte dualistiske kulturforståelsen virkelig har fått fotfeste, er ved etnisk bestemming av graver basert på morfologi. Gravenes konstruksjon og byggemateriale har ofte blitt avgjørende i den kulturelle tilskrivelsen. I mange tilfeller, spesielt i forbindelse med registrering eller i analyser av funntomme graver, vil da også morfologi og beliggenhet være de eneste kriteriene for å si noe om kulturell tilhørighet. Det problematiske er bare at de karakteristika og inndelinger som legges til grunn ofte er forenklete. Som jeg var inne på i kapittel fire, er mange morfologiske trekk overlappende og har paralleller i begge kulturer. Norrøne røyser og samiske graver med røysform, kan ha så lik utforming at de ikke lar seg skille. Det samme gjelder flatmarksgraver og jordgraver. Hauger ser derimot ut til å være mer typisk for den norrøne gravtradisjonen, mens bruk av huler, naturlige bergsprekker og andre former for graver lagt i ur fremstår som samiske særdrag. Dette kompliseres imidlertid av at den lokale topografien og ved at det tilgjengelige byggematerialet kan virke ”forstyrrende” inn. Landskap, lokal topografi og berggrunn utgjør nemlig også ”aktører” som har en finger med i spillet når graver skal utformes. De er ikke bare ”kulturelt medierte” materialer, men yter også motstand – eller innflytelse – på de valg som treffes.

Innvendige trekk som bruk av pulker og uthulede tømmerstokker ser ut til å være forbeholdt samiske graver. Båtbegravelser regnes som norrøne, selv om materialet viser at også dette kan bli reist spørsmål ved. Oppmurte kamre forekommer i begge kulturer og kan ha

store likhetstrekk. I tillegg ser det innen begge grupper ut til å være stor variasjon i orientering av graven. Samlet vitner dette om at det er vanskelig å dra et absolutt skille mellom samisk og norrøn gravskikk. Et eksempel kan være Føre-gravene som nesten utelukkende har fått en norrøn fortolkning, til tross for at materialet ikke like entydig peker i en slik retning. Blant annet finnes det morfologiske paralleller til samisk gravskikk. De aller fleste gravene er lave røyser over oppmurte kamre, med en utforming gyldig for begge grupper. En annen likhet er det luftige gravrommet. Til tross for den sterke sandflukten i området, har påfallende lite av denne trengt inn i gravene. Det sandtomme gravrommet ser med andre ord ut til å ha vært viktig. Fravær av løsmasser var også sentralt i urgravskikken hvor den døde ofte er lagt i et luftig rom med vegger av stein (Schanche 2000:157). Basert på morfologi er det vanskelig å gi gravene en etnisk tilhørighet. Når disse og andre graver allikevel klassifiseres slik det gjøres, bygger det på en seiglivet virkningshistorie preget av stereotyper, forenklinger og snevre kategorier. Ikke bare usynliggjør og ekskluderer det til dels vanlige trekk ved gravskikkene, men det blir også vanskelig å finne rom for de blandede gravene i dette bildet.

Inger Storli bygger sin hypotese om samisk – norrøn alliansebygging gjennom ekteskap og/eller konedeling på et materiale bestående av *"14 graver som oppfattes som norrøne (dvs. haug/røys eller flatmarksgrav), og som alle inneholdt østlige smykker"* (Storli 1994:111). Et sentralt moment er at gravform er bestemmende for den overordnede etniske tilskrivelsen, mens den døde forbindes med gravgodset, her med en vektlegging av de østlige smykkene. Konklusjonen blir dermed at de blandede gravene hovedsakelig representerer samiske kvinner inngiftet i et norrønt miljø (Storli 1994:115). Noen videre behandling av gravenes utforming gjøres ikke. De fleste utgravningene er av eldre dato og opplysningene om gravenes form, størrelse og bygningsmateriale er ofte mangelfulle. Ut fra de tilgjengelige morfologiske opplysningene er det mange ganger vanskelig å danne seg et bilde av graven. Med tanke på de overlappende gravmorfologiene, blir det selvsagt ytterst problematisk å uten videre hevde at røyser og flatmarksgraver er norrøne. Noen av gravene er registrert som hauger, men distinksjonen haug – røys er som tidligere nevnt usikker, også fordi dokumentasjonspraksisen har variert. En av gravene i Storlis utvalg, Vinje Store i Tranøy kommune, er av Sjøvold (1974:154) tolket som en samisk jordgrav. Ingen av de ovenfor nevnte aspektene blir tatt opp av Storli. Antagelsen om at alle disse 14 gravene er av norrøn type ut fra morfologiske kjennetegn, blir derfor problematisk.

Ved behandling av samiske graver i norsk arkeologi er det urgravene som har stått i fokus. Jordgravene har som regel blitt oppfattet som et innlandsfenomen eller tilknyttet kristen gravskikk. Samiske jordgraver utenfor kristen kontekst forekommer imidlertid langs

kysten og er ofte lokalisert til øyer og holmer (Schanche 2000:118-119, 164). Jeg mener man bør bli denne gravvarianten mer bevisst og tror den kan være mye mer utbredt enn antatt. De blandede gravene tydeliggjør at graver anlagt under flat mark ikke uten videre kan knyttes til norrøn kultur.

...og lokale varianter.

De fleste graver har morfologiske likhetstrekk med en rekke andre graver. I sjeldne tilfeller dukker det imidlertid opp graver med særegne drag og få eller ingen kjente paralleller. Et eksempel på det er den omtalte graven på Vapsgedden på Spildra. På overflaten fremsto graven som en gammetuft med både veggvoller, inngangsparti og ildsted. Først ved en totalgravning ble det klart at strukturen var en grav og den ble da tolket som en norrøn haug skadet en gang i fortiden (Grydeland 2001:76). Det faktum at strukturen på overflaten hadde sammenfallende karakter med levninger av en bolig, har ikke blitt diskutert. Den samiske rundgammen er datert tilbake til Kr.f. og ligger ofte langs kysten av Nord-Troms og Finnmark (Hansen & Olsen 2004:71). Fra Kvænangen finnes flere registreringer av typen, blant annet en fra Jøkelfjorden som er ¹⁴C-datert til tidsrommet 160 f.Kr – 5 e.Kr (Grydeland 2001:33). Boligformen var altså etablert i nærmiljøet da den omtalte graven ble anlagt. Spørsmålet blir derfor om det er tilfeldig at graven ligner en gammetuft?

Fra et helt annet område og en helt annet tid er det registrert et parallellt fenomen som kanskje kan gi inspirasjon til en alternativ fortolkning. I tidlig neolittikum i Sentral-Europa fantes det både langhus og langhauger, og arkeologer har til tider også her hatt vanskelig for å skille mellom disse. Husene er som regel tolket som eldre enn gravene, med opphav innen Bandkeramikk-kulturen, og har en annen distribusjon. Disse strukturene er imidlertid påfallende like både i oppbygning og hvordan de fremtrer i dag. På de eldre boplassene finnes det spor av mange hus, men de har hatt relativt kort brukstid og ikke vært bebodd samtidig. Menneskene på boplassene har kunnet se flere boliger i ulik grad av forfall, fra bebodde hus til tufter. Oppgivelsen av husene er tolket som nært forbundet til husets beboere og deres bortgang. Forfalte hus og tufter kunne dermed sees som forfedrenes eller ”de dødes hus”, og som en påminnelse om deres fortsatte nærvær. Over tid har imidlertid husene blitt bygd delvis oppå eldre hus, noe som har forstyrret tuftene som materielt minne og hukommelse om forfedrene. Det kan i følge Ian Hodder og Richard Bradley forklare hvorfor man noe senere valgte å bygge graver med tuftelignende utseende, som en rekonstruksjon av forfedrenes hus og styrking av minnet om de døde (Bradley 1996, jmf. Hodder 1984).

En slik tolkning av sammenheng mellom hus og grav kan ha relevans for Spildra, selv om andre forhold sikkert også kan ha spilt inn her. Som jeg var inne på i teorikapitlet ser jeg materialitet som en grunnleggende og skapende del av kulturer. Det vi til hverdags omgir oss med blir på denne måten et handfast element av kulturen, samtidig som det er med på å gi vår eksistens en tidsdyp forankring. Boligen må i høy grad kunne sees som et sentralt materielt ”objekt” med forbindelser både bakover i tid, til medmennesker og som kulturelt uttrykk. Ved kulturmøter kan aspekter ved det materielle forandres eller spisses i markering og tydeliggjøring av kulturell tilhørighet. Kulturmøter arter seg forskjellig og kan dermed resultere i ulike uttrykk og lokale varianter. Når man på Spildra finner en grav konstruert som en gammetuft, eventuelt anlagt i en eldre bolig, inneholdende norrønt gravgods, tror jeg denne bør forstås i et slikt lys. Preferansen for skifer som byggemateriale er også interessant da det fantes godt med rullestein i området. Skifer forbindes gjerne med samisk kultur, siden urgraver er lagt i blokkhav bestående av skiferheller. Kanskje bør disse forholdene sees som et behov for å markere tilknytning til stedet, fortiden, forfedre og det samiske. Slik sett fremstår graven som en hybrid, i utvidet forstand. Her forenes ikke bare kulturelle uttrykk gjennom det materielle, men også ulike tidshorisonter, stedstilknytning og minner blandes sammen og blir en del av det totale bildet.

Et interessant forhold som her bare skal bemerkes, er at man på Spildra også har funnet et ildsted som på overflaten tegnet seg som en grav. Først ved utgravning viste det seg at det som man trodde var en gravrøys beliggende i en rullesteinsstrandvoll, måtte være et ildsted. I umiddelbar nærhet ligger fem andre lignende strukturer, også registrert som graver men som antagelig er ildsteder (Schanche 2000:149-150). Analyser av beinmaterialet og funnsammensetningen herfra tyder på at disse har inngått i en religiøs offer-sammenheng (Schanche 2000:330).

Eksemplene fra Føre og Spildra viser at morfologiske trekk både kan forene gravtradisjoner, vise lokal variasjon og tydelig markering av en gruppe. Dette kan videre sees som uttrykk for kulturell tilpasning, maskering eller eksponering. Det morfologiske har i en slik sammenheng sannsynlig vært vesentlig, da det er dette som i ettertid vil være synlig og det gjeldende uttrykket.

Likbehandling – parallelle skikker.

Med tanke på den store dominansen av ukremerte graver, kunne den dødes orientering og stilling i graven vært et interessant moment for kulturell tilskrivning. Her er imidlertid både det norrøne og samiske materialet så lite entydig, at noen tendenser for etnisk bestemming ikke lar seg utpeke. I tillegg er dette opplysninger som ofte ikke foreligger (Sjøvold 1974:189, Kleppe 1974:99). Derimot finnes det andre trekk ved behandling av den døde, som kan være retningsgivende for den kulturelle forståelsen.

Det å svøpe den døde i never sees som et av de mest karakteristiske trekkene ved samisk gravskikk. Jeg har imidlertid vist at bruk av never ikke kan sies å være eksklusivt for samisk kultur, men var en utbredt skikk også i norrøne samfunn. I Nord-Norge er ikke dette registrert så ofte og det finnes også et betydelig antall urgraver uten never.⁴ Både Schanche og Sjøvold mener antallet registreringer for henholdsvis samiske og norrøne graver er for lavt som følge av bevaringsforhold og dokumentasjonspraksis. Det er godt mulig, men jeg må her forholde meg til det materialet som foreligger.

Selv om neverbruk i norsk og nordisk perspektiv ikke er ukjent innen norrøn gravskikk, forekommer det så sjeldent i nord at det ikke kan sees som en del av praksisen her. Til tross for at det kanskje heller ikke er så utbredt i samiske graver som det ofte gis inntrykk av, vil jeg påstå at neverbruk i nordnorsk sammenheng stort sett er å forbinde med samisk kultur. Når dette da registreres i graver med norrøne trekk, bør det sees i forbindelse med kontakter til samiske samfunn og ikke som et element av norrøn praksis. Et interessant moment er at når never en sjelden gang dokumenteres i antatt norrøne graver, så er det i noen av landsdelens rikeste begravelser. På Bø og Hagbartholmen har neveren blitt brukt som dekkmateriale i graven. Det er også tilfelle for en av Føre-gravene, i tillegg til at et av de gravlagte barna her lå i et neversvøp. Disse registreringene har ikke fått særlig oppmerksomhet i tolkningene, der gravene er ansett som norrøne. Når det ikke stilles spørsmål ved materialet, tror jeg det er et eksempel på underkommunisering av de blandede trekkene. Skikken med never er forbundet med samisk kultur og forstyrrer dermed tolkningen av gravene som norrøne.

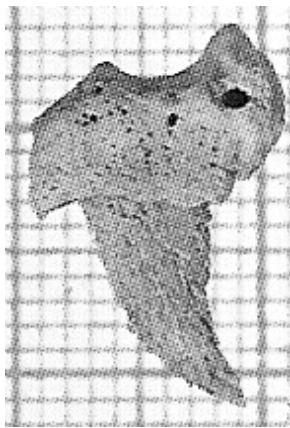
Et utgangspunkt for å anslå gravenes etniske tilhørighet kan være å se på selve bruken av never. Zachrisson (1993:15) bemerker at never finnes i graver forskjellige steder i Sverige, men at svøpskikken bare er kjent fra samisk kultur. Selv om Zachrisson kanskje er kategorisk i sine kulturelle inndelinger, kan denne observasjonen har mye for seg. På tross av at neveren mange ganger er så fragmentarisk at bruksområde vanskelig lar seg bestemme, er svøpet

⁴ Der det forekommer er ofte bitene så små at de like gjerne på naturlig vis kan ha kommet inn i de åpne kamrene.

hovedsakelig kjent fra samiske graver. Når fenomenet dukker opp i graver med tvetydig preg, blant annet på Føre og Austein, mener jeg det er sterke indikasjoner på kulturell blanding.

Mye av den samme problematikken gjelder for bruk av bjørneskinn. Skikken med å svøpe den døde eller kle gravrommet med en bjørnefell er kjent både innen norrøn og samisk kultur. Igjen viser det nordnorske norrøne materialet få registreringer jamført med områder lenger sør. Også her har forklaringen vært manglende dokumentering. At rester av bjørn i det hele tatt forekommer norrøne områder, kan i seg selv indikere kontakt med fangstfolk. Jakt er som regel forbundet med samene og trolig vært økonomisk viktig og sentralt for kulturell kontakt (Hansen & Olsen 2004:65-66). Selv om bjørnens utbredelse kan ha vært større enn i dag, har den i stor grad hatt tilhold på det som sees som samisk område. Når rester av bjørn dukker opp i fire graver på Føre er det derfor ikke utenkelig at disse har funnet veien dit via et samisk kontaktnett.

Bjørneklør trenger imidlertid ikke å bety at en hel fell har vært nedlagt. I en av Føre-gravene indikerer plassering og trolig perforering av klørne at disse kan ha vært brukt som amuletter. I en romertidsgrav på Edøy, vest for Kvaløya, er det funnet fire bjørneklør (Ts.8472k). Disse er tolket som å ha sittet på en labb som kan ha ligget i en pung (Sandmo 1994:156). Fra to yngre jernaldersgraver på Kvaløya, Marisletta (Ts.3335c) og Sandvika

Figur 6.2: Perforert bjørneklø fra Føre, Bø. (Etter Bjerck 1998).

(Ts.4020c), er det registrert et lignende fenomen. I stedet for klør er det her funnet gjennomhullede tenner av bjørn og andre dyr, identisk med et finsk funn (Sjøvold 1974:323). Bjørnetenner, men uten perforering, dukker også opp i graver i Hadsel (Ts.2983) og Andøy (Ts.50341) i Vesterålen. I urgraver forekommer tenner både fra bjørn og andre dyr. At slike i samisk kultur er brukt som lykkebringende amuletter, kanskje med en religiøs forankring, er kjent helt opp i historisk tid (Schanche 2000:296). Igjen viser materialet at østlige og samiske skikker tas opp i norrøne områder og i grensesonen.

Et interessant moment er at Føre-gravene med neversvøp og kloamuletter er barnegraver. Barnegraver forekommer svært sjelden i det norrøne materialet. Fra samiske graver er det gjort 20 registreringer av barneskjeletter, de fleste fra enkeltbegravelser. Til tross for at tallet uansett er lavt, antyder det at barnegravleggelser har vært vanligere i samiske samfunn. Også på Vivalen ble det funnet flere barnegraver. Zachrisson (1997:147) påpeker at sammenlignet med samtidige skandinaviske samfunn er barna her mer ”synlige” og er gitt samme gravgods som de voksne.

Å se barnegraver som en samisk indikator, ut fra et så lite materiale, er problematisk. Imidlertid er det interessant å se de to velutstyrte barnegravene på Føre og resten av de tvetydige trekkene her i lys av dette.

Ved siden av gjenstandsmaterialet gir skjelettanalyser og behandlingen av den døde en unik mulighet til å komme ned på individplan. I motsetning til store deler av det arkeologiske materialet gir graver anledning til å anvende en multiskala, der det individuelle kan belyse mer overgripende forhold. Storli tolker for eksempel sitt gravutvalg som representerende velstående samiske kvinner gift med norrøne menn. I et mer overordnet perspektiv blir dette et uttrykk for relasjoner på tvers av gruppene i form av allianser og vennskap. Storli har her fokusert på smykkene, men jeg mener det samme perspektivet er vel så relevant for likbehandling. Hvordan man har pleid den døde kan si noe om både den gravlagte og forholdet til menneskene rundt. Her kan enkeltindividet hatt en sentral rolle som er blitt avgjørende for begravelsesmåten. At to barn på Føre er lagt i graver med sterke samiske paralleller, kan sees som en videreføring av Storlis teori om blandede ekteskap. Kanskje er disse etterkommere av en slik relasjon, hvor det har vært viktig å understreke tilhørighet til to kulturer.

Gravgods – bein, pilspisser, fat....

Tolkning av gravgods er et spennende, men utfordrende felt i arkeologien. Hva en gjenstand er tenkt å representere og hvorfor den legges i en grav, er spørsmål med mange svaralternativer. Samtidig er det ikke sikkert svarene skal være så entydige. Det er høyst sannsynlig at en gjenstand allerede i fortiden bar med seg en rekke assosiasjoner og betydninger, som alle i ulik grad kan være forklarende for nedleggelsen.

Når jeg ovenfor omtaler gravgods som ”gjenstander” er det til dels misvisende. Inkludert i det som ble lagt i gravene, forekom blant annet dyr. I norrøne samfunn har det vært vanlig å legge ned komplette dyr, enten hele eller oppdelt. Beinrestene i samiske graver bærer mer preg av at kjøttet har blitt fjernet og at det var selve knoklene som var det sentrale (Schanche 2000:266). Selv om utvelgelsen og nedleggelsen av dyr og dyredeler ser ut til å ha ulike årsaker, er det allikevel en del fellestrekk ved skikkene. Dessverre er spesielt det norrøne materialet mangelfullt med tanke på artsbestemming. En grundig analyse ville vært interessant for å se de blandede gravene i forhold til annet materialet. At disse kan skille seg ut, sees blant annet på Føre hvor det er registrert store mengder sneglehus og et fuglenebb,

Figur 6.3: Sneglehus fra Føre, Bø. (Etter Bjerck 1998).

noe som er uvanlig i norrøne graver. Skjell og sneglehus forekommer derimot ofte i urgravene, hvor det også gjort registreringer av nebb (Schanche 2000:203).

Den store artvariasjonen i beinmaterialet fra samiske graver viser overveiende til ville dyr, fugl og fisk. Forekomstene sier i seg selv at jakt og fangst må ha vært av viktighet i dette samfunnet. Dette underbygges videre av funn av pilspisser i samiske kontekster, spesielt på offerplasser og som løsfunn, trolig skutt bort under jakt. Ikke minst kjenner man fra skriftlige middelalderkilder både omtale av samene som dyktige jegere og at deres produkter var sentrale i handel og skattlegging. *"Finnerne (...) er flinke til Vaabenbrug, og ingen andre Folk er saa færdige i at skyde med Bue; de bruger store tykke Pile i Kampen (...) og er ypperlige Jægere. (...) De købslaar med Naboerne, og de Varer, de handler med, er Pelsværk"* (Saxo 1911:269, 22). Jakt har ikke bare vært av stor betydning for samisk levemåte, det har også vært sentralt for kontakten med andre grupper. Som tidligere nevnt, kan ikke de pilspissene som gjerne assosieres med samisk kultur, uten videre gies en slik etnisk definering. Utbredelsen peker imidlertid klart til jakt og fangst og dermed en livsstil som av samtiden ble betraktet som samisk (jamfør den etymologiske betydningen av begrepet "finn/skridfinn", se Hansen & Olsen 2004:47-49).

Når denne typen spisser dukker opp i gravene på Engholmen og Balsnes kan de på den ene siden godt forbindes til det samiske basert på den levevei de reflekterer. Pilspissene og harpunspissene fra disse gravene vitner om jakt både på storvilt og pelsdyr, som begge var viktig i den samiske økonomien. De typer og materialvalget (bein) de representerer kan også understøtte tolkningen. I tillegg vitner funnutbredelsen om en samisk tilknytning. Ser man på den totale distribusjonen er antallet spissfunn i Troms og Finnmark nesten det tredobbelte av Nordland (Sjøvold 1974:294). Det interessante er imidlertid at antatt samiske spisser i flere tilfeller forekommer i graver med jordbruksredskaper og andre norrøne gjenstander, som de nevnte på Engholmen og Balsnes. Ut fra gravutstyret er det ikke mulig i si hva som forteller mest om den faktiske økonomien på stedet. Samlet peker derimot gjenstandene i en og samme grav i to retninger og illustrerer en kulturell – og økonomisk – hybridisering. Et videre interessant aspekt er at pilspisser ellers forsvinner fra urgravskontekst i yngre jernalder, mens de fortsetter å opptre på offerplassene. Schanche (2000:324-326) ser dette i sammenheng med økt etterspørsel av jaktprodukter, noe som førte til en separasjon av begravelseritualer og

jakkult. Når da antatt samiske spisser her opptrer i graver, kan det forstås som en ytterlig understreking av det hybride.

Selv om pilspisser med samisk tilknytning ikke er noen stor funngruppe, er den relativt likartet og forekommer en hel del steder. Til forskjell er det på Ankenes funnet bronsefat som kun har fire norske paralleller, to av dem fra Nord-Norge: Steinbak i Sørfold (Ts.3640a) og Haukøy i Skjervøy (C.3326). Hvor Hansafatene har vært produsert er usikkert, men trolig er det i området rundt Maas og Rhinen, samt Pommern og Baltikum (Müller 1996:158). Mens ”Dyder og laster”-skålene er utbredt over hele kontinentet, har de udekorerte en klar østlig konsentrasjon (Müller 1996:155, Stoll 1996:513). En rekke fat er registrert på Gotland og ett er også funnet ved Laukuluspa, litt vest for Kiruna i Sverige. Thomas Wallerström (1985:19) argumenterer for at fatet trolig er brakt dit østfra via Bottenviken og Kalixälven. Sett ut fra den totale distribusjonen av fat av samme type som Ankenes-skålene, det nærliggende svenske funnet og den østlige ringspenningen som ble funnet i en av gravene, bør trolig karene sees som tilknyttet den samiske importen av østlige smykker.

Som Andersen (2002:154-157) har påpekt har gravgodset en samisk tilknytning. Morfologisk og beliggenhetsmessig er det heller ikke noe som taler i mot en slik tolkning. Samtidig er parallellene til norrøn gravskikk så sterke at disse heller ikke skal avskrives. Det å hvelve fat eller lignende over den dodes hode, er ikke noen vanlig skikk verken i norrøne eller samiske samfunn og bør nok betraktes som et lokalt uttrykk. Noen entydig etnisk tilskrivelse er med andre ord vanskelig, og jeg mener gravene derfor bør sees som lokale, sammensatte uttrykk som samlet kan betraktes som en ”kulturell bricolage”.

En mulig tilnærming til funnet kan være å se skålene som eksempler på et aspekt jeg behandlet i kapittel tre; hvordan ting har et livsløp og en foranderlig identitet. Hansafatenes betydning og bruk i det kristne Europa er ofte gjenstand for diskusjon. På Ankenes dukker imidlertid karene opp i graver og en kontekst som ikke inneholder andre kristne element. Ved å ha blitt forflyttet langt fra sitt produksjonssted, trolig via mange hender, har de mistet sin opprinnelige kristne mening. Slitasjen og reparasjonene vitner imidlertid om at de har vært mye brukt, verdsatt og sikkert fått tilskrevet nye historier. Når fatene til slutt havner i jorda tror jeg det bør sees i lys av deres endrede status, men med en fortsatt forbindelse til det opprinnelige kristne. Gravene på Ankenes har en datering til sen vikingtid/tidlig middelalder, som i det norrøne samfunn var en brytningstid med omveltninger på de fleste områder, ikke minst det religiøse. Samtidig som fatene har forbindelser til det samiske i form av å være østlig import, kan de forstås som en signalisering av åpenhet og imøtekommenhet til de kristne gruppene. De gravlagte skal selv neppe sees som kristne, men påvirket av de

samfunnsprosesser som pågår. Fatene peker dermed i flere kulturelle retninger, men disse møtes i fatene og får en felles forankring. Kanskje kan de i seg selv oppfattes som hybride gjenstander som sklir inn i en hybrid tid.

...og smykker.

Den gjenstandsgruppa som har blitt tillagt betydelig størst vekt i tolkning av blandede graver er smykkematerialet. En viktig årsak er nok inspirasjon hentet fra Barths tanker om fremheving av etnisk identitet gjennom lett gjenkjennelige symboler, eller idiomer (Barth 1969:13-14). Smykker og klesdrakt vil fra et slikt perspektiv være iøynefallende midler for å markere et skille mellom grupper. Siden norrøne og samiske grupper stort sett antas å ha hatt ulike smykkerepertoar, har disse blitt oppfattet som slike etniske idiomer; Samene har blitt forbundet med de østlige smykkene, mens de norrøne knyttes til skandinavisk produksjon (f.eks. Storli 1991:95, Zachrisson 1985:190). At etniske forhold reflekteres i smykkematerialet skal ikke benektes, men i hvilken grad dette gjøres bevisst og hvorvidt det var det sentrale, stiller jeg meg spørrende til. Videre er det ikke sikkert at smykkenes rolle og forståelse skal oppfattes likt når de finnes i en grav som da de var i bruk. I stedet for å betrakte smykkene som etniske idiomer, vil jeg se på ulike sider ved dem og hva de kan fortelle om kulturelle forhold.

Selv om gjenstander er vanlige innen en kultur og i utgangspunktet har helt andre funksjoner enn å være kulturelle formidlere, er det ikke noe i veien for at dette forholdet er omskiftelig i møtet med andre kulturer. Det materielle kan da taes i bruk på en annen måte, inngå i andre sammenhenger og få nye kommuniserende aspekt. Dette kan spores i en fysisk forandring av tingene, men kanskje vel så ofte i en ny bruk av dem og/eller deltagelse i nye nettverk og materielle sammensetninger. Kulturell kontakt og blanding kan på denne måten forbindes til hybride materielle uttrykk. Når smykkematerialet i en del situasjoner betraktes som hybrid, er det sjelden blandingen kan sees i selve smykket. Derimot vitner funnkontekst og den totale sammensetning av gjenstander om en endret betydning. I mitt materiale sees dette for eksempel på Hagbarholmen, Helløy, Austein, Storslett og Ekkerøy hvor det er funnet østlige smykker sammen med smykker eller andre gjenstander med norrøn tilknytning.

Bruken av et objekt kan også oppvise hybride trekk da denne gjerne tilpasses den lokale konteksten. Blant norrøne grupper ble anglosaksiske beslag fra relikvieskrin og bøker omdannet til smykker (Solberg 2000:248). Fra samiske funn er det registrert tråder/reimer fastbundet på østlige ringspenner, noe som tyder på at de ikke ble brukt som nåler men

hengende fra smykker eller beltet. I samiske mannsgraver forekommer det også gjenstander og smykker som i sine opprinnelsesland tilhørte kvinnedrakten. (Zachrisson 1985:193-194, 1997:208). Mynter er funnet i stort antall på samiske offerplasser. Disse er imidlertid gjennomboret for å kunne brukes som anheng (Serning 1956:201). Importgjenstander ser dermed ut til å få en annen funksjon i sine nye samfunn. Også i mitt materiale finnes eksempler på dette. Perler assosieres vanligvis med norrøne kvinnegraver og tolkes som regel til å ha utgjort et kjede båret rundt halsen. På Storslett ble det også funnet perler, men da samlet i en pung. På Loppa er det registrert gjenstander som ofte opptrer i norrøne graver. Imidlertid ser det ut til at kniven har vært festet i beltet med en bronselenke, noe som tyder på inspirasjon østfra. Endring i bruk er sporbar helt tilbake til romertid og Bø-graven. Her dukket det opp en fibula av ikke uvanlig type, men uten parspennen og med et gjennomboret hull for et kjede. Disse eksemplene tyder på at nye skikker og gjenstander har blitt tatt opp, men at de ved sin endrede bruk blir ”oversatt” til eller tilpasset de sammenhenger de skulle inngå i. Dette er en tydelig eksemplifisering av hvordan materialitet og kultur er forbundet, der materiell variasjon kan forstås som ulike måter og omgås ting på.

Figur 6.4: Til venstre: Opprinnelig et beslag fra et irsk relikvieskrin. Funnet på Rise, Oppdal, Sør-Trøndelag. (Etter Solberg 2000). Til høyre: Østlig ringspenne med ulltråd festet på nålen. Fra den samiske offerplassen Unna Saiva, Gällivarre, Sverige (Etter Serning 1956).

Som Ankenes-fatene illustrerer dette noe av tingenes foranderlighet. Et interessant aspekt ved de østlige smykkene som opptrer i blandede graver, er at de sannsynligvis må ha gjennomgått flere transformasjoner: Først ved å forlate sin opprinnelige kontekst for videre og tilknytted samisk kultur, for så til sist å dukke opp i nye, blandede sammensetninger. Det betyr ikke at smykkene nødvendigvis fysisk må ha forflyttet seg via samtlige ledd, men kognitivt

finnes det forbindelser til alle disse. Selv om smykkene ved kulturkontakt inngår i nye relasjoner og bruken forandres, bevares fortsatt noe av det opprinnelige. At østlige smykker hadde en sentral plass i samisk materiell kultur, blir dermed et vedhengende moment selv om de taes i bruk på nye måter og blir tilskrevet nye meninger. På denne måten er det fortsatt mulig å se smykkene i sammenheng med den befolkning de gjerne assosieres med, selv om de dukker opp i fremmede kontekster.

Som jeg tidligere var inne på eksisterer ikke ting og mennesker løsrevet fra hverandre, men er så nært forbundet at tingene kan virke som en uavhengelig forlengelse av individet, selv ved fysisk adskillelse. I et overordnet perspektiv kan man i forbindelse med de blandede gravene betrakte smykkene som en forlengelse av en kultur. Kanskje har det vært sentralt for gruppene å markere seg og minne om sin tilstedeværelse. Smykkene og den personen som bar dem kan da ha virket som en signalbærer på vegne av en hel gruppe. Det er imidlertid ikke utenkelig at det i områder der flere grupper jevnlig hadde kontakt og var gjensidig avhengige av hverandre, har skjedd en mer ubevisst tillempelse av de ulike smykseskikkene. Personer kan her ha forstått seg selv som forbundet til begge grupper og dermed sett kombinasjonen av smykker som høyst forenelig.

Når jeg uttrykker skepsis til smykkene som etniske idiom er det med bakgrunn i den fleksibilitet og situasjonalt som henger ved begrepet. Smykkene blir da tillagt en rolle hvor de nærmest er plukket ut for å markere etnisk tilhørighet i sammenhenger hvor det synes strategisk. Smykkematerialet, både det samiske og det norrøne, er imidlertid arkeologisk fremtredende ikke bare i antatte grensesoner men også innad i gruppene. Med all sannsynlighet har det reflektert ulike ting, ikke minst grad av rikdom og status, men det har sikkert også hatt en estetisk og personlig verdi. Ulike smykker kan ha blitt brukt ved ulike anledninger, men trolig har de også hatt en hverdagslig og nærmest selvfølgelig dimensjon da de i begge grupper inngikk i draktutstyret. For eksempel ble de ovale spennene brukt til å feste selene på kjolen og finnes som regel parvis. Det er også tilfellet for gravene i mitt utvalg hvor det er funnet ovale spenner; Hagbartholmen, Helløy, Loppa og Ekkerøy. Selv om smykkematerialet varierer over tid og tydeligvis har vært motepreget, bærer det med seg karakteristiske trekk med røtter bakover i tid. At det å markere tidsmessige forbindelser var betydningsfullt, og at det kunne gjøres med smykker, er en mulig forklaring på hvorfor det i en vikingtidsgrav på Hagbartholmen dukker opp en spenne som er minst 200 år eldre enn graven. På bakgrunn av disse aspektene mener jeg smykkematerialet må ha hatt en solid forankring innen sine kulturer. Jeg tror at det i lys av sin iøynefallenheter, hverdagslige sider og tidsmessige perspektiv bør betraktes som et materielt dannende element for kulturforståelsen.

Det skal imidlertid bemerkes at de østlige smykkenes tilstedeværelse i samisk kultur ikke har en så lang tradisjon som de skandinaviske i den norrøne. At de så tilsynelatende problemfritt inkorporeres, kan ha sammenheng med utviklingen i de norrøne samfunn. Her får kristendommen og kongemakta etter hvert fotfeste, noe som sikkert endret kontakten mellom gruppene. Den samiske befolkningen kan da ha søkt seg til et fink-ugrisk kulturfellesskap. Mange av de østlige smykkene, som fugle- og hestefigurene, har trolig også vært relatert til den samiske førkristne religionen og dermed lett funnet en plass i det samiske uttrykket (Hansen & Olsen 2004:127-128). En litt annen, men ikke motstridende forklaring, kan være at importgodset peker på viktige og definerende sider ved det samiske. Ved sin østlige opprinnelse markeres vellykkede kulturkontakter grunnlagt på tradisjonell samisk økonomi og livsstil. Selv om smykkematerialet i seg selv ikke hadde en langvarig samisk bruk, gjenspeilet det en levevei med røtter langt tilbake. Når smykkematerialet dermed ser ut til å bli fremtredende, ikke bare innad i gruppene men også ved kulturkontakt, er det med basis i en slik tidsdyp kulturell forankring.

Oppsummering.

De blandede gravene viser gjennom jernalder og tidlig middelalder et mangesidig uttrykk, og forekommer både i antatte grensesoner og mer kulturelt homogene områder. Kulturelle særegenheter gjør seg gjeldende også i disse gravene, men samtidig oppviser de gjennom beliggenhet, morfologi, likbehandling og gjenstandsmaterialet overlappende trekk, felles uttrykk og tilpasning til andre gruppers skikker. En del tradisjoner har vært ansett som kulturelle særdrag for den enkelte gruppe, mens det for mange praksiser finnes likheter også i den andre kulturen. I de blandede gravene er parallellene hyppige og kan tolkes som en kulturell mediering resulterende i et felles uttrykk, men med forbindelser til to kulturer. I andre tilfeller resulterer kulturmøter i lokale variasjoner med få eller ingen lignende paralleller. Selv om det her ikke skapes noe felles uttrykk, kan de forhold som markeres illustrere kulturkontakter. I mange tilfeller bærer blandede graver med seg trekk, skikker og gravgods med tidsmessig dype røtter. Gjenstandsmaterialet i seg selv trenger ikke å ha vært det samme over lang tid, men kan reflektere en økonomi eller levevei som var kulturelt definerende. Materialet i de blandede gravene inngår imidlertid i nye sammensetninger og med en tilpasset bruk, noe som gjør at deres biografi ikke er uforanderlig. Transformasjonene løsriver allikevel ikke gjenstanden helt fra det opprinnelige, men dette henger ved som et konkret kulturelt uttrykk.

KAPITTEL 7: SAMER, NORDMENN OG HYBRIDE KULTURER

Erkjennelsen av de blandede gravene og annet kulturelt tvetydig materiale er selvsagt ikke ny i nordnorsk arkeologi. Men i den grad det har blitt trukket inn i forskningen har det vært med det formål å finne en passende etnisk merkelapp for materialet; samisk eller norrøn (se imidlertid Spangen 2005). Konklusjonene har til dels variert, men svaret har som regel blitt et ”enten – eller”. Dette har videre ført til tolkninger av samhandling som svært definert og bygd på snevre kategorier. Som alternativ ønsker jeg her å trekke inn betraktninger vedrørende hybridisering (se kapittel 3) og vurdere hvilke mulige konsekvenser de kan ha for synet på de blandede gravene. Teorier om etnisitet, kultur og grenser er sentralt i forbindelse med kulturmøter, men i forhold til det perspektiv jeg legger til grunn blir begrepene for grovmaskede og for preget av en grunnleggende dualismetenkning. Refleksjoner rundt disse bør i stedet sees som en type forutforståelse som kan danne basis for en ytterligere nyansering inspirert av postkolonial teori og tanker om hybridisering. Jeg håper gjennom dette å presentere et litt mer nyansert bilde av Nord-Norge i jernalder og tidlig middelalder, hvor det er rom både for norrøne, samiske og blandede kulturer.

Handel, assimilering og allianser – kategorier for kulturkontakt.

Tolkninger av de blandede gravene har ikke vært fraværende, men har ofte inngått som en del av argumentasjonen i større forskningsarbeider. For flere av de gravene som er presentert i mitt utvalg, for eksempel Bø, Føre og Spildra, har ikke de tvetydige elementene blitt vektlagt og tolkningene bærer da heller ikke preg av å forsøke og forklare disse. De gravene som tillegges en blandet status er som regel de med sammensatt smykkemateriale, noen ganger supplert av de med tvetydige pilspisstyper. En slik avgrensethet har gjort at det for disse gravene, som for mye annet arkeologisk materiale, har blitt dannet et slags ”diskursivt arkiv” som det stadig refereres til. De graver som inngår i dette arkivet er der som følge av en sterk vektlegging av enkelte sider ved gravskikken, noe som selvsagt har influert tolkningene (jmf. Olsen 1991). I særlig grad har momenter som kjønn og økonomi blitt sentrale. Andre forskere har fokusert mer på enkeltlokaliteter og til dels fremsatt veldig personifiserte tolkninger av de dødes roller. Det gjelder for eksempel forklaring av Storslett-graven som en gravlagt kvinnelig sjaman, at Bø-graven representerer en romersk soldat som også var tunanleggets oppfører, samt Lekanger-graven som endeliktet for en omreisende samisk handelshøvding. Selv om jeg har argumentert for et individrettet perspektiv mener jeg disse tolkningene, basert

på det tilgjengelige materialet, er problematiske. Teoriene er ikke umulige, men bør sees som interessante tankespinn. Jeg kommer derfor ikke til å gå videre inn på dem.

De østlige smykkene har vekt interesse helt siden de ble funnet. Brøgger og Gjessing behandler dem i flere arbeider, men hele tiden med fokus på handel. Smykkene får sin forklaring i lys av pelsvareeksport til grupper i Finland, Vest-Russland og Baltikum. Gjessing (1928:32-33) mener at det er samene som har brakt smykkene til landet, men er forbauset over at "(...) nordmennene har spilt en så underordnet rolle ved disse østlige forbindelsene". Selv om mesteparten av importgodset dukker opp i samiske graver, har samenes rolle ikke blitt tillagt større oppmerksomhet. I stedet vektlegges sagaenes omtale av håloygenes Bjarmelandsferder og norrøne funn langs Finnmarkskysten. Graver med tvetydige trekk, spesielt Ekkerøy-funnet, har i den sammenheng blitt tolket som spor etter norske kolonister eller handelsmenn som bodde der permanent, kjøpslo med samene og dro på handelsreiser (Brøgger 1931:40-51, Gjessing 1939:44-47). Sentralt i disse tolkningene er at kontaktene østover styrkes samt at jakt og fangst får en viktig økonomisk rolle.

Simonsen ser på pilspissmaterialet og de østlige smykkene ved utpekingen av "kulturblandede funn". Som tidligere nevnt ser han gravene som uttrykk for norrøne grupper bosatt på samisk område og som delvis hadde tatt opp en samisk jakt-fangstøkonomi. Tvetydigheten forklares som uttrykk for en nødvendig blandet ressursutnyttelse, men uten noen videre kulturell blanding. Lenger sør tolker han tvetydige trekk som en samisk assimilering til norrøn kultur.

Antatt norrøn gravform i kombinasjon med østlige smykker ligger til grunn for Storlis gravutvelgelse. Dette har ledet til en tolkning hvor de tvetydige trekkene knyttes til rike kvinnegraver. De døde har dermed blitt sett som samiske kvinner inngiftet i norrøne samfunn, som et ledd i alliansebygging i et redistributivt økonomisk system mellom gruppenes eliter. Alternativt kan det ha vært en såkalt konedeling etterfulgt av et gavebytte. Uansett er det etablering og styrking av forbindelser på tvers av gruppene som er det sentrale. Som tidligere nevnt er lignende tolkninger presentert av Stamsø Munch. Marianne Eldorhagen (2001:86-87) støtter også opp om teorien, men påpeker at gravene heller representerer norrøne kvinner inngiftet i et samisk miljø. I motsetning til Storli vektlegger hun da de norrøne smykkene, som hun mener sannsynliggjør en norrøn klesdrakt og dermed en norrøn bakgrunn.

Et problematisk aspekt ved samtlige tolkninger er selvsagt kategoriseringen. Dette gjelder imidlertid ikke bare den kulturelle todelingen i samer og norrøne, men også hvordan tvetydighetene forklares. De forskjellige teoriene tenderer til å fremstille blandingen som resultat av *enten* handelskontakt, *eller* assimilering, *eller* ressurstilpasning, *eller*

ekteskapsallianser. Den flerkulturelle kontakten får dermed preg av å være tilpasset svært strenge kategorier for samhandling, hvor alt følger et gitt mønster med lite rom for variasjon. Avhengig av tolkning blir de sammensatte uttrykkene sett som enten samer som tilpasser seg det norrøne, eller norrøne som tilpasser seg det samiske.

Jeg mener disse oppdelingene i stor grad avhenger av hvilket materiale som vektlegges. Med et bredere perspektiv på hva blanding er, kan gruppen blandede graver utvides. Ser man forbi de antatte grensesonene og trekker inn elementer som morfologi og likbehandling blir antallet straks større. Inkluderer man videre det komplette gjenstandsmaterialet med fokus på bruk, opprinnelse samt tidsmessige og økonomiske gjenspeilinger, kan også dette utvide gruppen. Som jeg har vist, gjør dette det mulig å se spor etter blandede graver over store deler av Nord-Norge gjennom et langt tidsrom. Blandingen kan heller ikke like eksklusivt knyttes til kvinnegraver slik Storli foreslår. Jeg er ikke uenig i at mange av gravene med sammensatt smykkemateriale indikerer at den døde var kvinne. Derimot peker andre blandede funn, som Engholmen, Balsnes, Bø og Føre, på at menn og også barn inngikk i denne gruppen. Et annet problematisk moment er å assosiere gravgodset fra dobbeltgraver med bare én av de døde. Spesielt når dette blir avgjørende for den kulturelle tilskrivelsen av graven, slik tilfellet er med for eksempel Helløy, Ekkerøy og Bø.

Uansett om man bare konsentrerer seg om smykkematerialet eller trekker inn flere aspekter, er det allikevel tydelig at den blandede karakteren i dag ikke fremstår som like påfallende overalt. I en del forskningsarbeider har den etniske bestemmningen blitt avgjort etter hvilket kulturtrekk som virker mest dominerende. Et slikt prinsipp forutsetter nesten at gravgoods og andre trekk ved gravene hovedsakelig var ment å symbolisere kulturell tilhørighet. Valg av gravutforming og gravgaver tror jeg imidlertid er et svært komplekst spørsmål, der en kulturell markering ikke må ha vært det sentrale. Som jeg har påpekt fremtrer også sammensetninger ulikt og med lokale variasjoner, noe som gjør en vurdering av dominerende trekk vanskelig. Når man for eksempel på Helløy finner et enkelt østlig hengesmykke sammen med norrønt materiale, tror jeg ikke graven uten videre skal forstås som ”mer norrøn” enn Austein hvor samtlige smykker er østlige. Langt mindre skal den gis en norrøn merkelapp ut fra en slik vurdering. Det interessante er heller at graven reflekterer kulturkontakt i en eller annen form og at dette finner sted i et antatt kjerneområde for norrøn kultur.

Et hybrid alternativ.

I sin tolkning av fangstmarkgravene argumenterer Bergstøl (2004) for at det sammensatte gjenstandsmaterialet, gravform og økonomisk tilpasning tyder på kontakter både til samiske jakt-fangstsamfunn og norrøne bondesamfunn. De menneskene gravene stammer fra tolker han imidlertid som en egen gruppe, men med referanser til begge kulturer vist gjennom gravskikken. Bergstøl henter her inspirasjon fra postkolonial teori og tanker om kulturell hybridisering. Dette mener jeg kan være et gunstig utgangspunkt for å forstå den blanding som kommer til syne også i Nord-Norge.

Når jeg her fremmer et perspektiv som viser en postkolonial orientering er det selvsagt ikke basert på at forholdet samer – nordmenn skal forstås som en kolonialiseringssituasjon. Derimot setter det søkelys på de stereotype inndelingene og hvordan grupper gjensidig påvirker hverandre. I tillegg gir det rom for nyansering av kulturene, der gruppene ikke bare oppfattes som en samlet masse, men hvor det kan forekomme ulike sammensetninger. I postkolonial teori vektlegges ofte de marginaliserte gruppene. I mitt tilfelle vil jeg ikke si at materialet vitner om marginalisering av noen av partene. Det som i tilfelle har gjort bildet marginalisert er den forskningsmessige skjevheten som i lang tid har gitt de norrøne en dominerende rolle. I den senere tid har imidlertid dette rettet seg opp, noe som har gitt samer og nordmenn status som mye mer likeverdige og gjensidig avhengige parter. Paradoksalt nok kan man si at denne likestillingen har marginalisert en ”tredje part”, som verken finner seg vel til rette på den norrøne eller samiske siden. Nettopp her, og ved en nyansering av gruppene, tror jeg kjernen for å forstå de blandede gravene ligger. Så lenge man ensidig holder seg til kategoriene samisk – norrøn blir ikke bildet blir finmasket nok. Blandingen tyder heller ikke på at den ene gruppen hadde en fullstendig dominant rolle, men mer bærer preg av et samspill.

Økonomi er et viktig stikkord i de fleste tolkninger av blandede graver, og jeg tror det er sentralt for å se deres plass i et overordnet samfunnsmessig perspektiv. Ettersom graver med tvetydig preg finnes helt tilbake til romertid, er det imidlertid lite trolig at handelskontakten har vært den samme gjennom hele perioden. Hvilke varer som var attraktive samt hvem man handlet med har sikkert variert. Allikevel ser det ut som at det har vært en flerkulturell kontakt i Nord-Norge gjennom hele tidsrommet. Ofte settes det nærmest likhetstegn mellom samisk kultur, jakt og fangst, mens jordbruk sidestilles med det norrøne. I utgangspunktet tror jeg dette er en alt for statisk og unyansert avbildning av gruppene. At pilspisser ofte finnes i norrøne graver og at bein fra husdyr opptrer i urgraver, er bare to eksempler på en mer fasettert situasjon. På tross av dette mener jeg at en slik generell inndeling kan være et relevant utgangspunkt for å forstå noe av datidens handel og interaksjon.

Fra ca. 200 e.Kr. ser det ut til at det samfunnet som over tid fremstår som norrønt blir stadig mer stratifisert. Høvdingedømmer etableres og allianser i et fellesgermansk nettverk får betydning for opprettholdelsen av samfunnsstrukturen. Statusvarer blir i den sammenheng viktige både for deltagelse i nettverkene og for legitimering av makt. Mot luksusvarer fra sørligere områder kunne håloygske høvdinger bytte fangstprodukter som pelsverk, elfenben av hvalross, edderdun og jaktfalker, altså varer samiske fangstsamfunn i stor grad rådde over (Hansen & Olsen 2004:58-60, Storli 2001:89-90). Transaksjoner mellom samer og norrøne var med andre ord av stor betydning, men ble lenge ansett for å ha vært en rå utbytting av samene. I dag ser man forholdet som mer samarbeidspreget med gjensidig forpliktende avtaler som begge parter dro nytte av (Odner 1983). Som gjenytelse mot fangstproduktene kan man tenke seg at samene fikk jordbruksvarer av ulikt slag, jern og kanskje politisk beskyttelse. Trolig har transaksjonene hatt form av et redistributivt system der produksjonsoverskuddet ble samlet og viderefordelt av en leder. En del av overskuddet ble brukt til å pleie forbindelser og etablere allianser, noe som videre virket opprettholdende og bekreftende på sosiale og politiske forhold (Hansen & Olsen 2004:60-66). Fra ca. 900 e.Kr. begynner de østlige smykkene å gjøre seg gjeldende og vitner om tette forbindelser til dagens Nordvest-Russland og områder rundt østlige deler av Østersjøen. Også her er det pelsvarehandelen som ligger til grunn, men i et mye større omfang enn tidligere. Samene har derfor vært nødt til å øke sin produksjon betraktelig, noe som kan ha ført til ytterligere spesialisering og avhengighet av eksterne produkter (Hansen & Olsen 2004:136-141).

Ut fra et slikt bakteppe lar det seg lese at økonomi og levevei må ha vært definerende for gruppene og ikke minst helt sentralt for relasjonen dem i mellom (Odner 1983). Begge grupper har nytt godt av gjensidig kontakt og trolig har denne fungert best gjennom et vennskaplig forhold og klare avtaler. Som et ledd i dette er det ikke utenkelig at allianser kan ha blitt dannet via giftemål på tvers av gruppene. Jeg mener derfor Storli langt på vei har rett når hun forstår de blandede gravene som resultat av slike ekteskapsallianser. Allikevel tror jeg dette blir en for snever tolkning av det tvetydige materialet og bare viser en bit av det totale bildet. Simonsens forslag om en blandingsøkonomi bestående av både jordbruk og jakt/fangst kan være en videre forklaring. Den bør imidlertid sees i lys av sin markedsgevinst og formidling av kulturelle signaler, og ikke bare som en måte å overleve på.

Datidens økonomi med vareutvekslingen mellom gruppene, er tolket som bygd på et redistributivt system der deler av overskuddet har skiftet hender mellom de øvre sosiale sjikt. Mange av de blandede gravene skiller seg ut som rike begravelser i forhold til andre gravfunn. Jeg ser det derfor som sannsynlig at det har vært en utstrakt forbindelse mellom visse lag i de

samiske og norrøne gruppene. Dette kan spesielt leses ut av gravene beliggende innenfor de antatt etnisk homogene områdene. Her er ikke de blandede uttrykkene like hyppige som for eksempel rundt Tromsø. På den annen side oppviser mange av gravene stor rikdom når det gjelder mengden og sammensetningen av gravgods. Den blanding som her kommer til syne kan sees som en refleksjon av et vellykket handelssamarbeid. En mindre gruppe norrøne kan på denne måten tenkes å ha hatt omfattende kontakt med en mindre gruppe samer. Som et ledd i kontaktbygging og vedlikehold av relasjonen tar man opp trekk fra den andre gruppen. Disse signalene skal imidlertid ikke forstås som bare rettet mot den andre parten, men også mot majoritetsgruppa i området (det være seg samer eller nordmenn). Trolig har rollen som handelsaktør gitt status og dermed vært ønskelig å fremvise. Mange av de gjenstandene som indikerer blanding tror jeg på denne måten har vært sentrale da personene levde, og følger med i graven ikke for å demonstrere etnisk tilhørighet men som relatert til den dodes rolle da han/hun var i live. De fremmede gjenstandene kan på en slik måte være resultat av både ekteskapsinngåelser, gavebytter og som handelsprodukter. Når andre trekk ved graven er tvetydige, kan dette oppfattes som en forlengelse av det flerkulturelle aspektet som fulgte den døde. Muligens kan det også sees som et signal om at kontakten ikke opphører selv om en av aktørene har gått bort. Selv om jeg her argumenterer for at de blandede trekkene taes opp nærmest som del av en økonomisk strategi, tror jeg ikke alle bør oppfattes som så bevisst valgte. De intensjonelle valgene var nok ikke fraværende, men kan kanskje sees som en snøball som begynner å rulle og plukker opp ting underveis. Som sagt ser jeg ikke bort fra at ekteskap eller andre nære personlige bånd kan ha blitt inngått på tvers av gruppene. Gjennom slike relasjoner kan trekk fra den andre gruppa ha blitt innført mer ubevisst og etter hvert naturlig inngått som en del av det materielle uttrykket. Gravene kan dermed betraktes som relatert til en gruppe økonomiske mellommenn med et hybrid kulturelt uttrykk. Disse kan tenkes å ha behersket både samisk og norsk, eller utviklet et slags pidginspråk. I tillegg har de tilegnet seg materielle uttrykk fra den andre parten som over tid har utviklet seg fra strategiske tilpasninger til å bli selvfølgelig element av kulturen. Eller for å gjenhente de lingvistiske termene omtalt i kapittel tre: Det som i utgangspunktet var resultat av ”intensjonell hybridisering” går over tid over til å få en mer ”organisk” karakter.

Når jeg skiller disse gravene fra de som ligger i Tromsø-området, er det hovedsakelig basert på hyppighet i forekomst og beliggenhet i forhold til en grensesone, og ikke for at de ellers skiller seg videre ut. Jeg tror derfor at det er mange av de samme forholdene som også gjør seg gjeldende rundt Tromsø. Imidlertid mener jeg de blandede gravene her tydeliggjør at den antatte grensesonen bør oppfattes som noe diffus og hybrid. Ulike grupper har hatt tilhold

innenfor de samme områder og har måttet forholde seg til hverandre. Trolig har handelsforbindelser vært av stor betydning også her, men kanskje har den daglige flerkulturelle kontakten inkludert en større del av befolkningen enn andre steder. Adopsjon og tilpasning av trekk kan ha skjedd som ledd i en økonomisk strategi og veldefinerte forbindelser, men vel så viktig tror jeg de mer uorganiserte relasjonene har vært. Det blandede uttrykket tyder på at distinksjonen norrøn – samisk ikke var så relevant. Kanskje har i utgangspunktet fremmede materielle uttrykk blitt tatt opp som ledd i ønsket om økt samhandling og dermed som bevisste strategier for kommunikasjon. Etter hvert har disse, som en utilsiktet konsekvens, inngått til å bli et stabilt element i den hverdagslige materielle kulturen. Over tid kan dette ha ført til en inkorporasjon av stadig flere trekk, men da som del av en ubevisst hybridisering. Bare ved det å oppholde seg i samme område med den samhandling det medfører, har skikker, gjenstander og livsstiler blitt tatt opp av ulike grupper og samlet utgjort et kulturelt mangfoldig bilde. Ikke utenkelig levde man her i en slags ”tredje tilstand”, men uten å være seg det bevisst.

Konklusjon.

Jeg vil med andre ord argumentere for at det i Nord-Norge gjennom en tusenårs-periode har funnet sted en kulturell hybridisering, noe som synliggjøres ikke minst gjennom gravmaterialet. Dette skal imidlertid ikke oppfattes så kategorisk som at det enten er norrøne som har tatt opp samiske trekk, eller samer som har tilpasset seg norrøn kultur. Jeg tror heller ikke blandingen skal sees som uttrykk for en like definert tredje gruppe som det Bergstøl argumenterer for. Det store geografiske området, tidsspennet og de varierte uttrykkene tilsier at kulturmøtene har utartet seg forskjellig og resultert i lokalt tilpassede hybridiseringer. Som van Dommelen (2002:130-142) poengterte og illustrerte med sitt eksempel fra det koloniserte Sardinia, vil hybride uttrykk være lokalt- og situasjonsbetinget. Ikke bare kommer det ulikt til syne, men de forståes også forskjellig av ulike parter. Overført til Nord-Norge trenger dermed ikke de blandede trekkene å ha blitt oppfattet likt av de forskjellige gruppene. Varierende grad av sammensetning kan ha vært tilsiktet, alt etter hvordan man ønsket å fremstå ovenfor de involverte parter. Alle blandede graver skal derfor ikke sees som uttrykk for en samlet hybrid gruppe, men bunner i lignende bakenforliggende prosesser.

Et viktig aspekt for etableringen og opprettholdelsen av interaksjonen mellom gruppene, er transaksjoner basert på tradisjonell samisk og norrøn økonomi, gunstige for begge parter. Som et ledd av en slik kontakt og økonomiske strategier, har det vært

fordelaktig å ta til seg fremmede kulturelle elementer. Mange av de adopterte skikker og materielle uttrykk har imidlertid paralleller innenfor begge grupper, og kan dermed sees som felles uttrykk. I tillegg peker flere av dem bakover i tid noe som gir både den kulturelle forståelsen og interaksjonen en tidshorison. Ut fra et slikt perspektiv vil jeg ikke støtte meg utelukkende til én av de tidligere presenterte tolkningene som assimilering, ekteskapsallianser eller ressurstilpasning. Jeg tror derimot at alle disse bør inkluderes i forklaringen. Går man ned på individplan er hybridisering å spore både i kvinne,- manns- og barnegraver. De blandede trekkene er kanskje forbeholdt visse grupper i samfunnet, men ser ut til å ha omsluttet ikke bare enkeltpersoner men flere individer innen et miljø.

En beskrivelse av Nord-Norge i jernalder og tidlig middelalder mener jeg derfor bare i grove trekk kan forstås som bestående av to etniske grupper med ulike skikker, livsformer og ressursutnyttelser. Innenfor disse gruppene har det eksistert ulike undergrupperinger og ikke minst funnet sted en interaksjon på tvers av kulturene. Disse hybride sammensetningene bør antagelig ikke betraktes som veldig stabile enheter, men som under stadig forhandling og tilpasning. Imidlertid tror jeg de har spilt en viktig rolle for kontakten mellom gruppene, ikke minst for de økonomiske relasjonene. Som resultat av disse sammensetningene har det vært mulig både for norrøne og samiske grupper å styrke sin økonomiske situasjon, noe som videre har vært svært betydningsfullt for den overordnede samfunnsmessige utviklingen. Gjessing var inne på lignende tanker allerede i 1941, men uten at de fikk videre innflytelse verken for hans eget arbeid eller senere forskning. Det han sier er imidlertid høyst relevant for å sette de blandede gravene i en riktig sammenheng: *”En har hatt så alt for lett for å stille spørsmålet som et ”enten – eller” i stedet for et ”både – og”. (...) Har folket her nord vært skiftende og sammensatt i historisk tid er det med andre ord all grunn til å regne med et ”både – og” i oldtiden og”* (Gjessing 1941b:73) De blandede gravene bør derfor sees som en hybrid kulturminneform reflekterende et hybrid og mangesidig nordnorsk samfunn gjennom jernalder og tidlig middelalder.

LITTERATURLISTE

Andersen, Oddmund

2002 *Flyttefolk og bofaste. En studie av samisk bosetting i Sør-Troms og Nordre Nordland.*
Doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø.

Arwidsson, Greta

1942 *Valsgårde 6, Die Gräberfunde von Valsgårde I.* Almqvist & Wiksells, Uppsala.

Barth, Fredrik

1969 Introduction. I: Fredrik Barth (red.) *Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organisation of Culture Difference*, s. 9-38. Universitetsforlaget, Bergen.

Bergstøl, Jostein

2003 Gravene i fangstmarka – hvem ligger der og hvorfor? I: Hilde R. Amundsen, Ole Risbøl og Kjetil Skare (red.) *På vandring i fortiden. Mennesker og landskap i Gråffjell gjennom 10000 år.* NIKU Tema 7:53-57, Oslo.

2004 Creoles in Iron Age Norway? I: Susanne E. Hakenbeck og Steven G. Matthews (red.) *Reconsidering Ethnicity: Material Culture and Identity in the Past.* Archaeological Review from Cambridge 19(2): 7-24.

2005 Etnisitet og kulturmøter med utgangspunkt i materiale fra Østerdalen: Status og problemstillinger – jernalder og middelalder. I: Kathrine Stene, Tina Amundsen, Ole Risbøl og Kjetil Skare (red.) "Utmarkens grøde". *Mellom registrering og utgravning i Gråffjellområdet, Østerdalen.* Varia 59:107-123, Oslo.

Bergsvik, Knut Andreas

2004 En etnisk grense ved Stadt i steinalderen. *Primitive Tider* 7:7-28.

Bhabha, Homi K.

1995a Signs Taken for Wonders. I: Bill Ashcroft, Gareth Griffiths og Helen Tiffin (red.) *The Post-colonial Studies Reader*, s. 29-35. Routledge, London.

1995b Cultural Diversity and Cultural Differences. I: Bill Ashcroft, Gareth Griffiths og Helen Tiffin (red.) *The Post-colonial Studies Reader*, s.206-209. Routledge, London.

Bjerck, Hein Bjartmann

1998 *Ledende slekter: gravene på Føre*. Fotefar mot nord 57.

Bjørklund, Ivar og Sven Erik Grydeland

2003 *Spildra – med fortida inn i framtida*. Spildra Grendeutvalg og Tromsø museum.

Bradley, Richard

1996 Long Houses, long Mounds and neolithic Enclosures. *Journal of Material Culture* 1(2):239-256.

Bratrein, Håvard Dahl

1995 Bjarkøy og Finnmark. *Ottar* 208:14-27.

Brøgger, Anton Wilhelm

1931 *Nord-Norges bosetningshistorie i oldtiden*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie C III:4, Oslo.

Dahl, Kjersti

1998 *Jernalder i Steigen og Bø: graver, landskap og bosetning*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Eldorhagen, Marianne

2001 *Ovale spenner i Nord-Norge og Trøndelag – stil og symbolisme i sosial sammenheng*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Eriksen, Thomas Hylland

1994 *Kulturelle veikryss: Essays om kreolisering*. Universitetsforlaget, Oslo.

Evensen, Børge

2003 *Gravholmer. Gravlokalisering og samfunn i jernalder i Vesterålen*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Falck, Tori

2000 *Havna som sted: en diskusjon om hybriditet og mobilitet i arkeologi.*
Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Gansum, Terje

1999 Gjenstanden og dens meningsinnhold. Arkeologisk perspektiv på saker og ting.
Samtiden 5/6:24-34.

Gell, Alfred.

1998 *Art and Agency. An Anthropological Theory.* Oxford University Press, Oxford.

Gjessing, Gutorm

1928 Finsk-ugriske vikingetidssmykker i Norge. *Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1*
1927:23-41, Oslo.

1935 *Fra steinalder til jernalder i Finnmark.* Instituttet for sammenlignende kulturforskning.
Serie C III:3, Oslo.

1939 Noen nordnorske handelsproblemer i jernalderen. *Viking* III:37-54.

1941a *Båtfunnene fra Bårset og Øksnes. To nordnorske jernaldersfunn.* Tromsø museums
årshefter, kulturhistorisk avdeling 58 (1935).

1941b *Fangstfolk. Et streiftog gjennom nordnorsk førhistorie.* Aschehoug, Oslo.

Gosden, Chris og Yvonne Marshall

1999 The Cultural Biography of Objects. *World Archaeology*, 31(2):169-178.

Grieg, Sigurd

1967 Graverte bronseskåler fra tidlig middelalder. Omkring tre funn i Universitetets
Oldsaksamling. *Viking* XXXI:47-97.

Grydeland, Sven Erik

1996 *Den sjøsamiske bosetting i Kvænangen fra seinmiddelalder til ny tid: en arkeologisk studie i kontraster*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

2001 *De sjøsamiske siida-samfunn. En studie med utgangspunkt i Kvænangen, Nord-Troms. Nord-Troms Museums Skrifter 1/2001*.

Hansen, Lars Ivar og Bjørnar Olsen

2004 *Samenes historie fram til 1750*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.

Hedeager, Lotte og Einar Østmo (red.)

2005 *Norsk arkeologisk leksikon*. Pax Forlag, Oslo.

Hildre, Nina

2002 *Sosial identitet og samiske urgraver. En kontekstuell analyse av kjønn, materiell kultur og sosial struktur*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Hodder, Ian

1979 *Economic and Social Stress and Material Culture Patterning*. *American Antiquity* 44(3):446-454.

1984 *Burials, Houses, Women and Men in the European Neolithic. I: Daniel Miller og Christopher Tilley (red.) Ideology, Power and Prehistory*, s. 73-86. Cambridge University Press, Cambridge.

Holand, Ingegerd

1989 *Graver og samfunn. Samfunnsutvikling og organisasjon i Nord-Hålogaland i jernalderen, basert på endringer og variasjon i gravskikk*. Magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Holm-Olsen, Inger Marie

1988 *Gravhauger i nordnorsk arkeologi*. *Ottar* 169:3-6.

1990 O.M. Nicolaisens utgravninger og nordnorsk gravskikk i jernalderen. *Viking* LIII:91-101.

Holtorf, Cornelius

1998 The Life-Histories of Megaliths in Mecklenburg-Vorpommern (Germany). *World Archaeology* 30(1):23-38.

2002 Notes on the Life History of a Pot Sherd. *Journal of Material Culture* 7(1):49-72.

Horst, Hans Jacob

1878 Tromsø museums tilvekst af oldsager i 1877. *Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring. Aarsberetning for 1877*. Kristiania

Hoskins, Janet

2006 Agency, Biography and Objects. I: Chris Tilley, Webb Keane, Susanne Küchler, Mike Rowlands og Patricia Spyer (red.) *Handbook of Material Culture*, s. 74-84. Sage Publications, London.

Johansen, Else og Knut Odner

1968 Arkeologiske undersøkelser på Mortensnes ved Varangerfjorden. *Viking* XXXII:57-84.

Johansen, Olav-Sverre

1978 Oldtidsforskning i Nordland og Troms for 100 år siden. *Håløygminne* 2:25-43

Kleppe, Else Johansen

1974 *Samiske jernalderstudier ved Varangerfjorden*. Magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Bergen.

Kopytoff, Igor

1986 The Cultural Biography of Things. I: Arjun Appadurai (red.) *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, s. 64-91. Cambridge University Press, Cambridge.

Latour, Bruno

1996 *Vi har aldri vært moderne. Essay i symmetrisk antropologi*. Spartacus, Oslo.

2005 *Reassembling the Social: an Introduction to Actor-Network-Theory*. Clarendon Lectures in Management Studies. Oxford University Press, Oxford.

Liestøl, Aslak

1968 Pil II. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 13:275-280.

Lightfoot, Kent G. og Antoinette Martinez

1995 Frontiers and Boundaries in Archaeological Perspective. *Annual Review of Anthropology* 24:471-492.

Lilienskiold, Hans

[1689] 1942 *Speculum boreale. Finnmark omkring 1700*. Nordnorske samlinger IV. Oslo

Magnus, Bente og Bjørn Myhre

1986 *Norges Historie 1. Forhistorien. Fra jegergrupper til høvdingsamfunn*. Cappelen, Oslo.

Manker, Ernst

1961 *Lappmarksgravar. Dödsföreställningar och gravskick i lappmarkerna*. Acta Lapponica XVII, Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Müller, Ulrich

1996 Tugend- und Lasterschalen: Bemerkungen zu Ikonographie, Chronologie und Funktion einer Objektgruppe des hohen Mittelalters. I: Mamoun Fansa (red) *Realienforschung und historische Quellen*. Archäologische Mitteilungen aus Nordwestdeutschland 15:145-170, Oldenburg.

1997 Different Shape – Same Function? Medieval Hand-Washing Equipment in Europe. I: Guy De Boe og Frans Verhaeghe (red.) *Material Culture in Medieval Europe. Papers of the “Medieval Europe Brugge 1997” Conference* 7:251-264.

1998 Gravierte Bronzeschalen im nördlichen Ostmitteleuropa. I: Christian Lübke (red) *Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter. Eine Bestandsaufnahme aktueller Forschungen zur Germania Slavica.* Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 5:313-332. Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

Møte med Vesterålen – en veiviser til historia

1993 *Gravplassen på Føre. Mennesker og samfunn i fortid og nåtid.*

Nicolaissen, Olaus Martens

1889 Undersøgelser i Nordlands og Tromsø amter i 1888. *Foreningen til Norske Fortidsmerkers Bevaring. Aarsberetning for 1888.*

1895 Undersøgelser og udgravninger i Tromsø Amt 1894. *Aarsberetning for 1894.*

1903 Katalog over oldsager i Tromsø museum. *Tromsø Museums Aarshefter 26.*

1912 Arkæologiske undersøkelser i Nordlands og Tromsø amter 1911. *Tromsø Museums Aarshefter 34.*

1913 Undersøkelser i Nordlands amt 1912. *Tromsø Museums Aarshefter 35-36.*

1924 Arkæologiske undersøkelser og Tilveksten i Tromsø Museums oldsamling 1923. *Tromsø Museums Årshefter 47 (1924)*

Nordvi, Andreas Georg

1907 A. G. Nordvis undersøgelser i Finnmarken. Afskrift af indberetninger og korrespondanse med prof. Jap Steenstrup i Kjøbenhavn. Tromsø Museum.

Odner, Knut

1983 *Finner og terfinner: etniske prosesser i det nordlige Fenno-Skandinavia.* Oslo Occasional Papers in Anthropology 9.

Olivier, Laurent C.

2001 Duration, Memory and the Nature of the Archaeological Record. I: Karlsson H. (red.) *It's about Time. The Concept of Time in Archaeology*, s. 61-70. Bricoleur Press, Göteborg.

Olsen, Bjørnar

1991 Kjelmøyfunnenes (virknings) historie og arkeologi. *Viking* LIV:65-87.

2003 Material Culture after Text: Re-membering Things. *Norwegian Archaeological Review* 36(2):87-104.

2004 Momenter til et forsvar av tingene. *Nordisk Museologi* 2:25-36.

2006 Ting-mennesker-samfunn. Introduksjon til en symmetrisk arkeologi. *Arkæologisk Forum* 14:13-18.

Olsén, Pär

1945 *Die Saxe von Valsgärde I*. Valsgärdestudien II. Uppsala.

Palmsköld, Anneli

2003 Om tingens betydelse. *RIG* 2003 (2):80-92.

Peers, Laura

1999 'Many Tender Ties': The Shifting Contexts and Meanings of the S BLACK Bag. *World Archaeology* 31(2):288-302.

Reymert, Per Kyrre

1980 *Arkeologi og etnisitet. En studie i etnisitet og gravskikk i Nord-Troms og Finnmark i tiden 800-1200*. Magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Rice, Prudence M.

- 1998 Contexts of Contact and Change: Peripheries, Frontiers, and Boundaries. I: James G. Cusick (red.) *Studies in Culture Contact. Interaction, Culture Change and Archaeology*. Occasional Papers 25:44-66. Center for Archaeological Investigations, Southern Illinois University, Carbondale.

Sandmo, Anne-Karine

- 1994 Den lange fortiden. I: Anne-Karine Sandmo, Reidar Bertelsen og Ragnhild Høgsæt (red.) *Tromsø gjennom 10000 år. Fra boplass – til by – opp til 1794*. Tromsø.

Saxo, Grammaticus

- 1911 *Sakses Danesaga. Fra Dan til Ingeld..* Oversatt av J. Olrik. København.

Schanche, Audhild

- 1986 *Nordnorsk jernalderarkeologi. Et sosialgeografisk perspektiv.* Magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

- 1989 Jernalderens bosetningsmønster i et fleretnisk perspektiv. I: Reidar Bertelsen, Per Kyrre Reymret og Astrid Utne (red.) *Framskritt for fortida i nord. I Povl Simonsens fotefar*. Tromsø Museums Skrifter XXII:171-183.

- 1994 Samiske urbegravelser. I: *Festskrift til Ørnulf Vorren*. Tromsø Museums skrifter XXV:75-89.

- 2000 *Graver i ur og berg. Samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid*. Davvi Girji, Karasjok.

Schetelig, Haakon

- 1912 *Vestlandske graver fra jernalderen*. Bergen Museums skrifter. Ny Række. Bind II:1.

Schreiner, Kristian Emil

- 1935 *Zur Osteologie der Lappen*. 1.Band. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter 18 (1), Oslo.

Serning, Inga

1956 *Lapska offerplatsfynd från järnålder och medeltid i de svenska lappmarkerna*. Acta Lapponica XI, Stockholm.

1960 *Övre Norrlands järnålder*. Skrifter utgivna av Vetenskapliga biblioteket i Umeå.

Simonsen, Povl.

1959 Bønder og vikinger i nordnorsk jernalder. *Ottar* 20:3-28.

1990 *Veidemenn på Nordkalotten*. Hefte 4. Stensilserie B nr 21. Universitetet i Tromsø.

Sjøvold, Thorleif

1962 *The Iron Age Settlement of Arctic Norway I*. Tromsø Museums Skrifter X (1).

1973 *Den norske innvandring til Nord-Norge. Bonde – veidemann, bofast – ikke bofast i nordisk forhistorie*. Tromsø Museums Skrifter XIV:253-264.

1974 *The Iron Age Settlement of Arctic Norway II*. Tromsø Museums Skrifter X (2).

Slomann, Wencke

1959 Et nytt romertids gravfunn fra Nord-Norge. *Viking* XXIII:1-26.

Solberg, Bergljot

2000 *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.

Spangen, Marte

2005 *Edelmetalldepotene i Nord-Norge: komplekse identiteter i vikingtid og tidlig middelalder*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Stamsø Munch, Gerd

1967 Funnene fra Eiterjord i Beiarn og Vestvatn i Misvær. *Viking* XXXI:99-121.

1993 Hagbartholmen i Steigen – en ”gravholme” fra jernalder med en spesiell kvinnegrav fra vikingtid. *Kvinneforskermaraton III*:130-137. Tromsø.

1994 Tre kvinner fra vikingtidens stor-Tromsø. *Kvinneforskermaraton IV (i jubileumsdrakt)*: 29-37. Tromsø.

Stenvik, Lars F.

1980 Samer og nordmenn sett i lys av et uvanlig gravfunn fra Saltenområdet. *Viking XLIII*:127-139.

Stoll, Hans-Joachim

1996 Die ”Hansaschüssel” vom Burgwall Raddusch, Kr. Calau. *Germania: Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen archäologischen Instituts* 74:509-529.

Storli, Inger.

1988 Begravelse i steinur – en gammel samisk gravskikk. *Ottar* 169:19-25.

1991 De østlige smykkene fra vikingtid og tidlig middelalder. *Viking LIV*:89-104

1994 ”Stallo”-boplassene. *Spor etter de første fjellsamer?* Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B, skrifter XC, Oslo.

2001 Tunanleggenes rolle i nordnorsk jernalder. *Viking LXIV*:87-111.

Sørensen, Knut H.

2004 Tingenes samfunn. Kunnskap og materialitet som sosiologiske korrektiver. *Sosiologi i dag* 34(2):5-26.

Thomas, Nicholas

2000 Technologies of Conversation: Cloth and Christianity in Polynesia. I: Avtar Brah og Annie Coombes (red.) *Hybridity and its Discontents. Politics, Science, Culture*, s. 198-215. Routledge, London.

Van Dommelen, Peter

2002 Ambiguous Matters: Colonialism and Local Identities in Punic Sardinia. I: Claire L. Lyons og John K. Papadopoulos (red.) *The Archaeology of Colonialism*, s. 121-147. Getty Research Institute, Los Angeles.

2006 Colonial Matters: Material Culture and Postcolonial Theory in Colonial Situations. I: Christopher Tilley, Webb Keane, Susanne Kuechler-Fogden, Mike Rowlands og Patricia Spyer (red.). *Handbook of Material Culture*, s.104-125. Sage Publications, London.

Vinsrygg, Synnøve

1979 *Merovingartid i Nord-Norge. Studie i utvalt materiale frå gravfunn*. Arkologiske avhandlinger 2, Historisk Museum Universitetet i Bergen

Wallerström, Thomas

1985 Dygden og lasterna vid Laukuluspa – om ett s k hansafat från Jukkasjärvi sn, Lappland. *Norrbottnens Museum årsbok*, s.15-21.

Young, Robert

1995 *Colonial Desire. Hybridity in Theory, Culture and Race*. Routledge, London.

Zachrisson, Inger

1985 Saami or Nordic? A Model for Ethnic Determination of Northern Swedish Archaeological Material from the Viking Period and the Early Middle Ages. I: In Honorem Evert Badou. *Archaeology and Environment* 4:187-195. Umeå Universitet.

1993 Mötet mellan skandinaver och samer. I: Else Roesdahl og Preben Meulengracht Sørensen (red.) *Beretning fra tolvte tværfaglige vikingesymposium*, s. 7-22. Hikuin og Afdeling for Middelalder-arkæologi, Aarhus.

Zachrisson, Inger (red.)

1997 *Möten i gränsland. Samer och germaner i Mellanskandinavien*. Monographs 4, Statens Historiska Museum, Stockholm.

Nettsteder:

<http://askeladden.ra.no>

<http://kae.rekvizit.ru> 07.05.2007

Personlige meddelelser:

Olsen, Bjørnar (professor, Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø) – 2007.